

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

Bc. Andrea Filičková

**Fenomén televizního pořadu Q (queer)
v České televizi**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Ing. Petr Pavlík, PhD.**

Praha 2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26. června 2015

.....

Andrea Filičková

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala Ing. Petru Pavlíkovi, PhD. za odborné vedení této práce, podnětné komentáře a za jeho vstřícný přístup. Rovněž bych chtěla poděkovat respondentům výzkumu, kteří mi ochotně poskytli rozhovory. Děkuji svým rodičům a bratrovi za jejich podporu a motivaci, kterou mi během celého studia poskytovali, a také svému příteli za jeho trpělivost.

ABSTRAKT

Základním rámcem diplomové práce je analýza televizního pořadu Q, který vysílá Česká televize a který mapuje queer subkulturu nejen v ČR, ale i v zahraničí, zabývá se hledáním identit napříč pohlavími, narušuje konvence vycházející z hodnot heteronormativní společnosti. Název pořadu přímo odkazuje k pojmu queer, který představuje společenský fenomén přinášející genderovou a sexuální diverzitu a pluralitu. Práce zkoumá genezi pořadu od jeho vzniku, přes výrobu, zařazení do vysílání až po jeho zrušení a nahrazení jiným formátem. Diskutuji, jaké jsou motivace a důvody tvůrců a managementu k prosazení pořadu do programové skladby, jaké jsou přitom procesy rozhodování a produkční mechanismy, nebo jak tvůrci/tvůrkyně pracují v pořadu s feministickými teoriemi a genderovými aspekty. Práce zohledňuje také dlouhodobý vývoj sledovanosti pořadu. Hlavní metodou práce je kvalitativní výzkum formou polostrukturovaných rozhovorů s tvůrci pořadu. Z hlediska mediální produkce se práce zabývá postupy organizace práce při tvorbě pořadu Q.

Klíčová slova

gender, heteronormativita, identita, sexualita, queer teorie, genderová diverzita, mediální produkce, masová média

ABSTRACT

The basic concept of the thesis is an analysis of a TV programme “Q” broadcasted by the Czech Television. The programme surveys queer subculture not only in the Czech Republic but also abroad, deals with searching for identities across the genders and disrupts conventions stemming from values of the heteronormative society. The programme title refers directly to the concept of queer, which represents a social phenomenon bringing about gender and sexual diversity and plurality. The thesis looks at the genesis of the programme from its origins, to its production, its broadcasting and finally its cancellation and replacing with another format. The motivation and reasons of the production team and the management for carrying the programme through and including it in the broadcast programming is discussed here, as well as the related decision-making processes and production mechanisms or the way the authors use feminist theories and gender aspects in the programme. The thesis also takes into consideration the long-term development of the programme's ratings. The main working method is qualitative research in the form of semi-structured interviews with the programme's authors. In terms of media production the thesis deals with organizational practices in the programme's production.

Keywords

gender, heteronormativity, identity, sexuality, queer theory, gender diversity, media production, massmedia

OBSAH

1. ÚVOD.....	8
2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA: DEFINICE KONCEPTŮ.....	12
2.1 Postrukturalismus, feminismus a gender.....	12
2.1.1 Genderová subjektivita.....	14
2.1.2 Performativita genderu.....	16
2.2 Pohlavní / genderová / sexuální identita	18
2.2.1 Koncept maskulinity a femininity.....	21
2.2.2 Heterosexuality a homosexualita jako kategorie	23
2.2.3 Diskurz normativní heterosexuality.....	26
2.3 Koncept queer teorie	27
2.2.1 Homosexualita a queer	30
2.3.2 Subkulturní identity a queer	33
2.3.3 Kritika queer teorie	35
2.4 Média masové (hromadné) komunikace	36
2.4.1 Média a ideologie moci, koncept kódování a dekódování	38
2.4.2 Mediální reprezentace genderu a sexualit	39
2.4.3 Mediální produkce	41
2.5 Shrnutí teoretické části.....	42
3. EMPIRICKÁ ČÁST.....	45
3.1 Metodologie.....	45
3.1.1 Výzkumný problém a výzkumná otázka.....	47
3.1.2 Metody použité ve výzkumu	48
3.1.3 Technika sběru dat	50
3.1.4 Výběr vzorku, etické otázky.....	52
3.1.5 Rozhovory a jejich průběh	54

3.1.6 Zpracování dat	55
3.2 Analýza.....	57
3.2.1 Magazín Q a dokumentární cyklus Queer	57
3.2.2 Analýza rozhovorů.....	59
3.2.2.1 Představení respondentů	60
3.2.2.2 Podmínky pro vznik magazínu Q a mechanismus schvalování.....	62
3.2.2.3 Zpracování námětu, zobrazování queer tematiky	64
3.2.2.4 Zařazení pořadu do programového schématu	70
3.2.2.5 Výroba pořadu a jeho finanční náročnost	73
3.2.2.6 Zrušení magazínu a zdůvodnění.....	76
3.2.3 Plnění veřejné služby	80
3.2.4 Sledovanost a spokojenost diváků a divaček pořadu Q / Queer	81
3.2.5 Shrnutí analýzy	86
4. ZÁVĚR	90
5. LITERATURA	92
6. PŘÍLOHY	99
3.1 Příloha č. 1 Struktura otázek pro rozhovory s respondenty	99

1. ÚVOD

Ve své práci jsem se rozhodla věnovat poměrně výjimečnému mediálnímu fenoménu – televiznímu pořadu Q, který je originálním příspěvkem České televize do diskuze o současném pojetí a chápání lidských identit a sexualit a jejich proměn. Jeho název přímo odkazuje k pojmu queer, který představuje společenský fenomén přinášející genderovou a sexuální diverzitu a pluralitu, odmítá heteronormativitu, ale také homonormativitu, jenž oboje vychází z binárního genderového systému. Média, ať už se jedná o tištěná nebo audiovizuální, hrají velkou roli při utváření veřejného mínění a v diskuzích týkajících se problematiky genderových identit a sexuálních menšin.

Televizních či rozhlasových pořadů, které by se pravidelně v České republice věnovaly queer tématice, by se daly spočítat na prstech jedné ruky. Jak se ukazuje, v ČR ke zvýšenému a objektivnímu zájmu přispěla veřejnoprávní média, Česká televize a Český rozhlas, svými speciálními pořady zaměřenými na tematiku sexuálních a genderových identit.¹ Důvod je však patrný – oproti komerčním televizním a rozhlasovým vysílatelům v ČR mají zákonnou povinnost naplňovat svoji veřejnoprávní roli, jako je poskytovat: „... vyváženou nabídku pořadů pro všechny skupiny obyvatel se zřetelem na svobodu jejich náboženské víry a přesvědčení, kulturu, etnický nebo národnostní původ, národní totožnost, sociální původ, věk nebo **pohlaví tak, aby tyto programy a pořady odrážely rozmanitost názorů a politických, náboženských, filozofických a uměleckých směrů, a to s cílem posílit vzájemné porozumění a toleranci a podporovat soudržnost pluralitní společnosti ...**“ (zákon č. 483/1991 Sb., o České televizi, § 2, bod (2) c); zákon č. 484/1991 Sb., o Českém rozhlase, § 2, bod (2) c)).

Rozhodla jsem se tedy blíže podívat na to, jak probíhá proces prosazování programu zaměřeného na genderové identity a sexuální minority ve veřejnoprávním televizním médiu, v České televizi. Ve svém diplomním projektu se budu věnovat jedinému dlouhodobému pořadu České televize – magazín Q, který mapuje queer komunitu v ČR, zabývá se hledáním identit napříč pohlavími, narušuje konvence

¹ Česká televize v letech 2007 – 2012 vysílala pravidelný týdenní magazín Q, předtím v letech 2004 – 2005 vysílala publicistický měsíčník LeGaTo, určený pro gay, lesbickou a transgender komunitu. Český rozhlas vysílal týdeník Bona Dea na Radiožurnálu (v letech 1999 – 2006) o homosexuálních menšinách, a od září 2012 zařadil na Rádiu Wave pravidelný týdeník s názvem Kvér.

vycházející z hodnot heteronormativní společnosti, a zároveň volně propojuje různá kulturní, společenská a politická témata. Žánrově se jednalo o zábavný televizní pořad, tedy pravidelný týdenní magazín přinášející aktuální témata, diskuze, aktivity spojené s komunitou queer apod. Smyslem pořadu bylo překonávat společenské stereotypy, a tedy přiblížit většinové společnosti nejen nekonformní životní styl queer komunity, ale také přinášet témata, která zaujmou i ne-homosexuální publikum: „*Q je zábavný queer magazín České televize. Je určen nejen všem gayům, lesbám a transgender lidem, ale i všem ostatním, kteří jsou připraveni otevřeně přemýšlet a mluvit o své sexualitě, nekonformním životním stylu a jejich bližších i vzdálenějších souvislostech. (...) Q magazín zůstává pestrou mozaikou oscilující mezi mainstreamovými a zcela individualistickými, nekonformními a snad až alternativními tématy. Snaží se v rámci jednoho formátu nabídnout pohled na oba tyto odlišné póly – které jsou nejpřesněji charakterizovány oním stále poněkud exoticky vyhlížejícím slůvkem „queer“*“ (zdroj: webové stránky ČT k magazínu Q).

Cílovou skupinou je tedy nejen samotná komunita, ale také široká veřejnost. Od vzniku magazínu v roce 2007 až do roku 2012 se jednalo o jediný pravidelný pořad s touto tematikou nejen v České televizi, ale také v celé mediální televizní sféře v ČR. Za dobu 6 let bylo odvysíláno přes 200 dílů na různá témata od identity, přes LGBT komunitu, transsexualitu, AIDS, až po registrované partnerství, pojetí tradiční vs. netradiční rodiny, stejnopohlavní rodičovství apod. Pořad zavedl diváky a divačky na různé kulturní akce v ČR, ale také do zahraničí, kde kromě jiného sledoval problematiku queer lidí. Nechyběly ani rozhovory s významnými osobnostmi. Kromě tohoto televizního pořadu existuje v ČR také rozhlasová varianta, a to týdenní pořad *Kvér* na Radiu Wave², který se věnuje nejen LGBTQ tematice, ale zároveň hledá aktuální společenská témata, která jakýmkoliv způsobem vybočují z „normality“, a která zohledňují sexuální identity. Tento pořad zahájil svoje vysílání v září roku 2012, tedy tři měsíce předtím, než Česká televize naopak oficiálně oznámila ukončení vysílání svého pravidelného magazínu Q a posléze jej nahradila dvacetidílným dokumentárním cyklem *Queer*.

Cílem práce je komplexní analýza pořadu Q v České televizi, která zahrnuje jeho

² Rádio Wave, jehož cílovou skupinou jsou především mladí lidé, začalo vysílat od ledna 2006 ve vysílacím pásmu VKV pro Prahu jako další rozhlasová stanice veřejnoprávního Českého rozhlasu (ČRo 4 – Rádio Wave). Nicméně po legislativních sporech byly v březnu 2008 analogové frekvence odebrány a stanice je tak dostupná pouze digitálně (v sítích DAB a DVB-T, na internetu, na satelitu). (viz zdroj: ww.rozhlas.cz)

genezi od podmínek pro jeho vznik, motivace tvůrců a managementu ČT až po strategii nasazení pořadu do programové skladby veřejnoprávní televize, tj. nakolik je vysílání pořadu občanským principem vycházejícím z demokratických zásad pluralitní společnosti, nebo se jedná o okrajové postavení pořadu. Důvody, proč pořad na České televizi, veřejnoprávním médiu, skončil, jaká následovala alternativní varianta věnovaná této tématice, budou také uvedeny do souvislostí v analytické části této diplomové práce. Zajímat mě také bude, jak autoři/autorky magazínu reflektovali vývoj queer teorií, genderové či feministické koncepty, jaké jsou produkční mechanismy a jak jsou tyto dvě oblasti spolu ve vzájemném propojení. Nedílnou součástí analýzy bude také to, zda zobrazování témat vychází ze společenské poptávky. A zda tak Česká televize dodržuje zásady naplňování veřejné služby vycházející z etického Kodexu, který byl schválen Poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR v červenci 2003.

Hlavní metodou práce je kvalitativní výzkum formou polostrukturovaných rozhovorů s tvůrci pořadu a zástupci managementu ČT. Rozhodla jsem se zmapovat motivace a důvody prosazení tohoto magazínu do vysílání a zároveň lépe porozumět procesu rozhodování, včetně souvisejících vnitřních pravomocí a kompetencí a produkčních mechanismů. Práce je strukturována do tří větších kapitol. V první části se budu věnovat definici teoretických konceptů souvisejících s genderem, sexualitou, identitami, queer teorií, ale také médií a jejich vlivem na společnost (viz Teoretická východiska). Druhá část (viz Empirická část) je věnována popisu výzkumných strategií a metod, s kterými jsem pracovala s ohledem na výzkumnou otázku. Ve třetí části této diplomové práce (viz Analýza) vyhodnocuji získané poznatky, které dávám do souvislosti s relevantními teoretickými koncepty popsány v první části této práce.

Považuji za důležité zdůraznit, že jsem několik let pracovala v České televizi a v médiích (zejména veřejnoprávních) se pohybuji dosud. Z profesního hlediska mě tedy zajímají způsoby prosazování menšinových témat souvisejících s genderovou problematikou. Pořad Q (Queer) jsem si k analýze vybrala proto, že je v podstatě jediným dlouhodobým televizním pořadem, který se komplexně zabývá queer kulturou a genderovými identitami. Tato práce patří mezi feministické výzkumy, jelikož zohledňuje jiné osy společenského znevýhodňování (rozdílnost pohlaví, gender). Feministické přístupy kromě žen zkoumají i další relevantní genderové identity a snaží se představit lidskou diverzitu (Reinharz, 1992). Specifická témata, teorie a přístupy tohoto výzkumu by se daly stručně shrnout jako sociální konstrukce genderu v kulturní

a mediální praxi.

Poznámka k terminologii. Český ekvivalent pro slovo queer ve smyslu zvýznamňování identit se mezi odbornou veřejností nepoužívá, proto všechny pojmy odvozené od slova queer, jako například queerness, gender queer apod., stejně tak odborné pojmy spojované se sexuální identitou, jako je gender fuck, transie lover, drag queen aj., ponechávám v běžně užívaném anglickém znění. Význam těchto termínů je vysvětleny v poznámkách pod čarou.

2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA: DEFINICE KONCEPTŮ

Teoretické východisko této práce budu čerpat nejen z teorií postmoderního filozofa Michela Foucaulta³ a filozofky Judith Butler, kteří se podrobněji zabývali problematikou sexuality, subjektu a identity zejména ve vztahu k moci, ale také dalších postmoderních teoretiků a teoretiček, kteří následně dále rozvíjeli queer teorii, jako jsou například Judith Halberstam, Adrienne Rich, Annamarie Jagose, Michael Warner, Leila Rupp, Jonathan Katz a další.

Ve svém výzkumu se zabývám magazínem Q, který odkazuje na queer teorie. Hlavními tématy pořadu je vztah sexuality a dominantní kultury, genderová a sexuální diverzita, politika identit, ale také témata subkultur a další. Z tohoto důvodu v první části této kapitoly odkazuji na koncepty z oblasti feministické teorie, představím poststrukturalistické přístupy, diskurz vědění a moci ve vztahu k utváření subjektivity a performativity genderu. Dále se budu věnovat tématu pohlavních a genderových identit či utváření binárních kategorií hetero / homosexuality, maskulinity / femininity. Poté navážu queer teoriemi. V další části pak tyto koncepty doplním o média a jejich vliv na utváření genderových identit.

Jelikož práce zkoumá televizní pořad a jeho produkční mechanismy, budu se v závěru teoretické části věnovat také tématu mediální produkce a podívám se na procesy způsobů, jakými jsou vyráběny obsahy, kdo má na proces vliv a jak probíhá výroba. Rozhodující u zkoumání mediální produkce jsou lidé, zájem organizace apod. (Köpplová, Jiráček, 2007). Relevantními tématy v tomto směru jsou tedy také koncepty mediálních rutin, zpravodajských hodnot nebo gatekeepingu.

2.1 Poststrukturalismus, feminismus a gender

Poststrukturalismus, který rozpracovává teze a myšlenky strukturalismu, přichází se zcela novým pojetím subjektu a subjektivity, zejména pak ve vzájemném a velmi úzkém vztahu k vědění a moci. Podle Foucaulta je moc všudypřítomná v celé sociální

³ I když se Foucault ve svých pracích nezabývá genderovým hlediskem, představuje jeho koncept problematiky moci a hierarchie útlaku zásadní přínos pro genderovou historii, a to právě v otázkách moci, tělesnosti, sexuality, kritiky esencialismu apod.

realitě, ať už jako výkonná, nebo naopak jako zakoušená (Foucault, 2003a). Foucault vychází ze strukturalismu, když upozorňuje na to, že i když moc nelze odstranit, je přesto spojena s určitou dávkou svobody, a to se svobodou vnitřního myšlení díky tomu, že je člověk jednajícím subjektem (viz akty rozhodování) (Foucault, 2003a). Je důležité také zdůraznit, že Foucault, stejně jako před ním italský marxistický filozof Antonio Gramsci, odlišuje moc od násilí. Zatímco moc představuje vztahy, které a priori nevytváří násilí jednoho nad druhým, násilí naopak představuje podrobení a nadvládu. Moc může být tedy uplatňována pouze v případech existence svobody, i když domnělé. Je uplatňována skrze instituce a diskurzy. Samo nerovné postavení v rámci mocenských vztahů nemusí nutně vést ke zneužívání moci (Foucault, 2003a).

Poststrukturalismus rozšiřuje další způsoby přemýšlení o společnosti, o sociální realitě. Překračuje současné myšlenkové rámce, přičemž akcentuje kritické hodnocení poznání a zamýšlí se nad jinakostí, nabízí pluralitu. Poskytuje tak důležité nástroje pro pochopení genderové diverzity a nabízí možnost osobní či společenské změny a porozumění, stejně jako feministické výzkumy (Zábrodská, 2009). Je nutné podotknout, že feminismus a poststrukturalismus se vzájemně ovlivňují a mnohé feministické autorky poststrukturalismus aktivně ve svých pracích využívají (např. Kateřina Zábrodská). Poststrukturalismus, stejně jako feminismus, kromě jiného také konceptualizuje gender a sexualitu jako konstruované, rozmanité a poddajné. Právě proto, že je gender utvářený v rámci sociální interakce, v sociální produkci a reprodukci, proměňuje se v závislosti na čase a na kultuře skrze diskurzy, a tudíž nemůže být stabilní. A jelikož je moc podle poststrukturalistů neustále zpochybňována konkurenčními diskurzy, je i subjektivita (vlastní zkušenost člověka o sobě samém) místem rozporu (Weedon 1994), což je obzvláště patrné pro lidi s fluidními gendery nebo sexualitami, jak dále přiblížím v kapitolách věnované queer teorii.

Feministické teorie problematizují také křížení (intersekcí) identit, které se posouvá od zaměření na marginalizované skupiny žen k prolínání nerovností i u dalších skupin (Kolářová, 2008), jako je například příslušnost osob současně k několika minoritám uvnitř společnosti (viz etnická, náboženská nebo sexuální orientace – např. gay v turecké muslimské komunitě). Přitom se zkoumají privilegia, jako je například rasové zvýhodnění, nebo hegemonní maskulinita (Connell, 1995).

Je nutné podotknout, že i když poststrukturalní teorie a feminismus upozorňují na stejné společenské nerovnosti, a oba přístupy se významně prolínají ve zkoumání

genderu a sexuality, není poststrukturalismus mnohými feministkami kladně přijímán a je spíše kritizován za to, že rozvolňuje kategorii „muž“ a „žena“ (Zábrodská, 2009).

2.1.1 Genderová subjektivita

I když se člověk rodí jako lidský subjekt, do subjektu se teprve konstruuje. Subjekt není svobodný a suverénní, nevytváří si vlastní sociální světy, ale je naopak jejich součástí (Foucault, 2000). To jak subjekt jedná a myslí, odpovídá právě sociálním strukturám, jež určují normy, pravidla a konvence (Foucault, 2003a). Vykonávání subjektivity je spojeno s prožíváním vlastního těla v určených kategoriích (koncept těla), což následně ovlivňuje definici vlastní genderové a sexuální identity (Butler, 2003).

Foucault vyjadřuje subjekt dvojitým způsobem – jako princip podřízenosti a závislosti, a jako sebeustavující (svázání se s vlastní identitou) v rámci sebepoznání. Foucault poukazuje především na to, že utváření subjektu se děje zejména v procesu objektivace, kdy se lidská bytost transformuje v subjekt na základě představ o tom, čím má jako subjekt být. Tyto objektivace jsou úzce spojeny s mocí a jejím vykonáváním pomocí diskurzů (např. lingvisté ovlivňují jazyk apod.). Subjekt není svobodný a podléhá disciplinační moci. Ale i když jsme konstituováni v procesech objektivace, přesto nejsme stoprocentně determinováni (Foucault, 2003a).

Judith Butler definuje vnitřní a vnější svět subjektu. Vnitřní identita, z níž se vytváří to, co vidíme, jsou akty navenek (sociální signifikace, která se ustavičně popírá). Nikdy však nevidíme dovnitř. Je to v podstatě hra, která se hraje na povrchu těla, kdy tělo fyzicky upravujeme (např. depilace, sport apod.). Působení vnějších diskurzů je zajištěno tím, že vychází ze subjektu samotného. Mocenským a politickým zájmem je regulovat sexualitu, proto dochází k utváření genderu uvedeným způsobem. Butler tím naznačuje, že subjektivitě se nelze vyhnout (Butler, 2003). Přesto ale poukazuje na jakousi vnitřní subverzi subjektu, kdy někteří z nás žijí vlastní „queerness“, které se vymyká té identitě, kterou žije navenek. Butler tím chce zdůraznit schopnost subjektu měnit tradiční struktury významů. Argumentuje tím, že každý člověk díky svým schopnostem myslet může (ale také nemusí) odolávat tlakům společnosti a tudíž si reálně uvědomovat hranice genderovaného těla a disciplinace, kterou společnost na nás

aplikuje, čímž kontroluje „normativitu“. Taková subverze identity může být ale úspěšná pouze v rámci opakujících se praktik. Hlavním nástrojem subverze je podle Butler parodie, tj. přehráváním rolí a stereotypů (viz drag queens/kings, kteří/které ukazují, že neexistuje esenciální představa o ženskosti či mužskosti). Cílem takového parodování je zpochybnit genderové normy (Butler, 2003).

S tím souvisí také sexualita, jedna z lidských aktivit, v níž je evidentní přítomnost souhry vědění a moci, tj. vliv institucí a politických strategií na chápání subjektivity a utváření sexuality (Foucault, 1999, 2000). Sexualita není daná, utváří se v průběhu života, nikoliv v genetické podstatě. Jedná se skutečně spíše o sociální než biologický jev. To, že je sexualita sociální konstrukce a že erotické tužby jsou sociálně institucionalizovány, obhajovali později také Katz (1990) i Rupp (1999) ve svých pracích. A stejně jako Foucault jsou zastánci/zastánkyněmi konstruktivistického pojetí sexuality, čímž se vymezují proti esencialismu⁴ a naturalismu. „*Sexuální touha nevychází z biologické podstaty ani netrvá věčně, ale zároveň není ani triviální a nedá se snadno změnit*“ (Rupp, 1999: 84). Podle Rupp je sexuální rozdílnost forma nonkonformismu. Sexualita se v rámci postmoderních konceptů a queer teorií stala souborem konkrétních aktů, které se nevážou na vnitřní identitu. Ta „*se v mnoha sférách ruší a nastupuje performovaná subjektivita, kde je subjekt kontinuálním, fluidním, diskurzivním projektem*“ (Bočák, 2007: 17).

Společnost vytváří na lidskou subjektivitu různé tlaky a omezení. Definice (chování, viditelné znaky apod.) lidských subjektů bez ohledu na kategorie, do kterých jsou zařazovány (lesby, gayové, trans apod.), je odvozována od fyzického ženského či mužského těla, mezi nimiž jsou zřejmé rozdílné fyzické charakteristiky formující dále těla v rámci společenských norem. Tyto fyzické rozdíly se soustřeďují především do oblasti reprodukčních schopností. Jak upozorňuje Sokolová, „*Naše společnost pohlavní rozdíl mezi mužem a ženou lokalizuje do odlišné reprodukční fyziologie a rozdílných reprodukčních schopností ženy a muže. Když má člověk vagínu, je to žena a pouze žena. Všechny další fyzické atributy může mít jako muž*“ (Sokolová, 2003: 84). Genderová subjektivita může být flexibilní a její hledání nespočívá pouze v přechodech mezi dichotomními kategoriemi (muž a žena, homosexualita či heterosexualita), ale v překračování těchto hranic a v utváření vlastní svébytnosti, jenž Sokolová nazývá

⁴ Esencialistické přístupy předpokládají neměnné a stálé gendery (jedná se zejména o mužské a ženské schopnosti) utvářené na základě biologických vlastností a bez ohledu na sociálně-kulturní kontext. (Katz, 1990)

„genderovým nomádismem“, plynulým přechodem a zvýznamňováním v souvislostech (Sokolová, 2003).

Teoretický koncept nomádské subjektivity a nomádismu popisuje Rosi Braidotti (1994). Ten spočívá v pohybu mezi různými prostory kapitálu a moci. Podobně jako nomádský způsob života, který se vyznačuje v přesunu mimo národní identitu, tedy pohybem napříč prostorem bez ohledu na vytyčené hranice států. Nomád je doma všude a zároveň nikde. Neustálý pohyb a změna jsou tedy typické pro tento koncept. Lze jej přirovnat ke „stávání se“, k dělání performativních identit, kde je ale také prostor pro aktivismus. Toto pojetí je neantropocentrické a překračuje nejen hranice lidských kategorií (gender, kultura, etnikum aj.), ale také kategorie člověk – příroda (kyberspace) (Braidotti, 1994, 2006). Nomádské identity se prolínají časem i prostorem, přičemž nesmíme opomenout, že zde působí i vnější formování. Důležitým aspektem je také to, že identity se podle tohoto konceptu prolínají i vzájemně mezi sebou, přičemž Braidotti klade zásadní důraz na sounáležitost, díky níž si nomád může vytvořit domov kdekoliv. Tento pocit sounáležitosti je pro Braidotti i etickou otázkou. *„Jakožto intelektuální styl se nomádismus nezabývá pojmem bezdomovectví, ale spíše schopností vytvoření vlastního domova kdekoli je to jen možné. Nomád si s sebou nese sounáležitost, kamkoli jde, a tak si může vytvořit domov téměř kdekoli se bude nacházet.“* (Braidotti, 1994: 16). Nomádský subjekt není ukotvený v prostoru (resp. v identitě), přesto cítí propojení se svým okolím. Nomádství je tedy kritikou většinového smýšlení, jednání a konvencí (Braidotti, 1994, 2006). Koncept nomádských identit lze aplikovat jako jednu z queer strategií, jakou je právě fluidita identit, která je ale zároveň spjata s vlastní sexualitou.

2.1.2 Performativita genderu

Jednou z koncepcí poststrukturalismu, na kterou pak také navazuje queer teorie, je performativita genderu od americké autorky Judith Butler, která ve své knize *Gender Trouble* (1990)⁵ tvrdí, že nejen gender, ale také pohlaví jsou kulturním a sociálním konstruktem, čímž zpochybňuje tělo jako přirozené a dané. Pokládá si otázku, jaké je tělo před jeho utvářením. Stejně jako Foucault je přesvědčená, že kategorie pohlaví,

⁵ Slovenský překlad knihy, z něhož dále vycházím, byl vydán pod názvem *„Trampoty s rodou“* v roce 2003 v Bratislavě.

genderu a sexuality (touhy), ale také genderová identita jsou výsledkem působení konkrétních institucí, praktik a diskurzů. Díky moci vykonávané na subjektech prostřednictvím diskurzu je prožívání identity realitou. Jakékoliv odchylky od oficiálního diskurzu se mohou stát nástrojem moci (Butler, 2003).

Při koncepci vycházela nejen z Foucaultova pojetí moci a těla (subjektu), ale také se inspirovala performativními výpověďmi, nebo-li jazykovými performativy Johna Lanshawa Austina⁶. Austin ve svoji teorii mluvních aktů chápe jazykové výpovědi nejen jako pouhé popisování věcí či konstatování, ale zdůrazňuje performativnost výpovědí, tj. schopnost věci dělat, ne je jen popisovat. A s těmito akčními performativy pracovala i Butler, podle níž jsou subjekty formovány jazykem, klasifikačními kategoriemi (muž/žena, maskulinní/femininní), které spíše než popisují, tak utvářejí lidské tělo, a to především ve smyslu přemýšlení o těle (jako sociální konstrukt). Jelikož jsou možnosti řeči předem určeny, jsou tak subjekty podle toho utvářeny v rámci určitého kontextu. Performativy mají ale zároveň politický aspekt, protože spočívají v narušování síly, díky níž výpovědi mění svůj kontext. Když například někdo řekne: „jsem lesba“, změní se k němu/k ní postoj okolí, protože se dotýká něčeho, co určuje jeho identitu. Stejně tak můžeme vytvářet subjekt dítěte vyřčením „je to holčička / chlapec“.

Tudíž ani výběr genderu podle Butler nevychází ze svobodné vůle. Pouze napodobujeme, a to nejen identity, ale také pojmání femininity a maskulinity. Jedná se o jakousi ritualizovanou podobu opakování normativních aktů, které jsou zároveň zdrojem regulačních praktik „povinné heterosexuality“. Všechna těla jsou podle teorie performativity genderovaná, jelikož jsou utvářena ještě předtím, než jsou z významněna podle pohlaví. Jinými slovy, tělo vzniká prostřednictvím performativity genderových rolí, které pak konstituují identitu. V tomto smyslu je nutné těla a tělesné znaky chápat jako proměnlivé (fluidní) kategorie, které jsou však součástí heteronormativního uspořádání světa (Butler, 2003). Obdobně hovoří i Bourdieu, který tvrdí, že základní

⁶ Austin, John L. 2000. Jak udělat něco se slovy. Praha: (v originále *How to Do Things With Words*. 1975. Oxford University Press). Austin byl britský analytický filozof. Performativní výpovědi nejsou pravdivé či nepravdivé, neslouží k popisu či konstatování. Naopak provádějí (performují) určitý druh akce. Spíše než nepravdivé, jsou výpovědi tohoto druhu „nezdařilé“ či výstižné. Cokoliv je řečeno, nemůže být hodnoceno jako pravdivé či nepravdivé. Austin vyzdvihuje komplexitu významu výpovědí. Zdůrazňoval rozdíl mezi konstativními a performativními výpověďmi. V určitých výroch či větách se provádí určitá činnost, nikoliv popisování něčeho (viz „věřím, že to dokážeš“ – není popis víry, ale pronášení aktu důvěry za příslušných podmínek). Zároveň takové věty uvádějí sloveso pro činnost.

dělení na maskulinitu a femininitu v podobě sexualizovaných opozic se vepisuje do těl a jejich udržování postupně vytváří nevědomé vnímání schémat (Bourdieu, 2000).

Prostřednictvím genderu lidé získávají jakousi srozumitelnou identitu, která má však svoje limity podle toho, jakými způsoby se děje „dělání“ identity. Například Erwing Goffmann přirovnává vytváření genderové identity (viz koncept *doing gender*) k divadelnímu představení. Podle něj však tento koncept posiluje gender a připisuje afirmativní status genderovému konání, jelikož *doing gender* se děje nejen na jevišti, ale i v zákulisí. Často pak dochází k naplňování etiketizace člověka podle společenských atributů přiřazených určité skupině lidí (Goffmann, 2003).

Performativita se stala interdisciplinárním pojmem, který protíná filozofické, lingvistické, genderové a další diskurzy ve snaze propojit myšlení, jazyk, komunikaci, pravdu a etiku.

2.2 Pohlavní / genderová / sexuální identita

Identita člověka je jeho vnitřním stavem, je to, co nás charakterizuje, kým jsme a kdo jsme. Uvažování o identitě se však děje skrze diskurzy, jak už bylo zmíněno v předchozích kapitolách. Identita tedy není soukromá, je politická a je utvářena nejen společenskými normami, ale také kulturními zvyky v určitém socio-kulturním prostředí. V naší společnosti jsou lidé vychováváni v tom, že být „mužem“ nebo „ženou“ je rozhodujícím hlediskem jejich identity, a že tyto volby jsou jediné možné. Společnost trvá na tom, aby jednotlivci představovali jedno ze dvou pohlaví, kterému byl normativně přiřazen určitý sexuální rámeček a ten každý jedinec musí naplňovat dle daných kritérií a pravidel (Renzetti, Curran, 2005). Pohlaví se postupně stává normou, podle které je lidské tělo formováno, ale také limitováno. Pohlavní a potažmo genderová identita se tak utváří v dětství a dospívání (a dále pokračuje v dospělosti), kdy si jedinci postupně v průběhu socializace osvojují přesvědčení o vlastním genderu a identifikují s mužskou nebo ženskou rolí (Harding, 1991).

Psycholog Cyril Höschl sice připouští, že při socializaci dochází k různým proměnám identit, nicméně k tomu dodává: „*identita se nějak usadí, s výjimkou poruch, jež se během tohoto vývoje (pozn. při utváření genderové identity v dětství) mohou zafixovat*“ (Reflex, č. 22/2012). Je zřejmé, že tyto záměny se tedy předpokládají

výhradně mezi mužskými a ženskými rolemi, jiné možnosti nejsou brány v úvahu. Procesu prisuzování genderu v dětství tedy zjevně předchází prisuzování pohlavních identit, což pak slouží jako základ pro pozdější kategorizaci. Utváření vlastní identity jednotlivců je závislé na tom, jak jsou kategorie „muž“ a „žena“ ve společnosti vnímány (Zábrodská, 2009). Šmausová (2002) ale tvrdí, že neexistuje homogenní ženská a mužská identita. V genderové identitě se objevuje zejména naučená a společensky konstruovaná část. Kritizuje tak sociologii za to, že přeceňuje malou biologickou rozdílnost a komplementárně pracuje s koncepty muže a ženy (Šmausová, 2002). Na neexistenci jednotné genderové identity upozorňovala už také Elisabeth Badinter (1988), která zastávala názor, že muži i ženy si svojí genderovou identitu vybírají individuálně, a to jako směsici mužských a ženských vlastností – kulturně androgynní identity (Badinter, 1988).

Jak už bylo zmíněno v předchozích kapitolách, gender i pohlaví jsou sociální konstrukce. Na základě analýzy medicínských textů, které prováděl Thomas Laqueur (1992), bylo zjištěno, že až do druhé poloviny 18. století nebyli muži a ženy pojmenováváni rozdílně, zejména co se týká jejich pohlavních a reprodukčních orgánů. Používala se stejná terminologie pro vaječníky a varlata, pro vagínu a penis, pro dělohu a šourek (vnitřní verze toho, co muži měli navenek). O pohlaví se uvažovalo v jednopohlavním modelu. Přesto to neznamenovalo rovnocennost. I v tomto jednopohlavním modelu byl gender dichotomní kategorií, kdy ženy byly vnímány v hierarchickém vztahu k mužům, a to jako „nedokonalé verze mužů“ (Laqueur, 1992). Tato nadřazenost, resp. podřadnost, nicméně nebyla dána biologicky. Jen se používala jiná argumentace, zejména pak s odkazem na náboženské dogma a filozofii⁷ (Laqueur, 1992; Beauvoir, 1966). Což ale také dokazují slova Butler (2003), že gender zde byl dříve než pohlaví a jejich definice se vyvíjí v socio-kulturním kontextu.

Dvoupohlavní model se tedy začíná objevovat teprve až koncem 18. století, kdy v souvislosti s osvícenstvím přichází nové vědecké paradigma s důrazem na vědeckou

⁷ Ve starověkém Řecku byla nadřazenost mužů argumentována skrze systém koloběhu tekutin, kdy na základě pouhého předpokladu, jak funguje lidské tělo, tehdejší diskurz tvrdil, že mužské tělo díky tomu koloběhu vydává více tepla. (Laqueur, 1992) Jinou argumentaci mužské nadřazenosti přináší také Simone de Beauvoir ve své knize Druhé pohlaví (1966), kde uvádí příklady výroků filozofů, spisovatelů, vědců. Už Aristoteles tvrdil, že žena trpí přirozenou nedostatečností. Muži, jakožto tvůrci zákonů, určovali podřízenost ženského pohlaví jak ve společnosti, tak v náboženství. Solónovy zákony ženě nedávají žádné právo. Leviticus ji přirovnává k tažným zvířatům, jež jsou majetkem patriarchy. Římský zákoník nad ní stanoví poručenství a prohlašuje ji za „nedospělou“. Kanonické právo ji považuje za „bránu ďáblu“ (Beauvoir, 1966).

ověřitelnost. To také přináší nový způsob vnímání ženského těla, už ne jako „nedokonalá verze muže“, ale jako nesouměřitelný opak muže. Muži a ženy začínají být popisováni rozdílně, jako například „*ženy menstrují, muži ne, ženy mají vajíčka, z kterých přicházejí na svět děti, zatímco mužům oba tyto orgány a jejich schopnosti chybí*“ (Laqueur, 1992). Jedním z mocenských aparátů se stala medicína a diskurzivní moc ohledně genderového rozdělení byla přiřazena právě medicíně, jejímž prostřednictvím se začaly šířit texty o sexuálních deviacích a perverzích, a tím také vytvářeny vlastní identity mužů a žen. Lékaři nabízeli sociální i biologické vysvětlení sexuálních deviací. Při výkladu se posouvali od definic zaměřených na porušování genderových pravidel k definicím, které zdůrazňovaly pohlaví. Například Freud kladl důraz na vliv sociálních faktorů, tedy na vývoj v rodině. Naopak jiní lékaři se zaměřovali na biologické anomálie vývoje jedinců (Rupp, 1999).

S rozvojem antropologie ve druhé polovině dvacátého století se začínají tematizovat nestandardní sociální sexuality tzv. třetího pohlaví, které je v kontextu celosvětových kultur považováno za třetí gender. Není zde důležitá biologie, ale role a identity, jaké přijímají lidé. Nejznámějšími předměty vědeckých analýz jsou genderové variace v indiánských kmenech (viz institut berdache)⁸ nebo v Indii (viz komunita hidžra⁹). Třetí pohlaví představuje posun v genderové identitě oproti biologickému tělu.

Ve spojitosti s osobní identitou, kterou každý jedinec ve společnosti žije, přichází americký autor Michael Warner (1999) také s tématem společenské kontroly sexuality, tzv. *politika sexuálního studu* (viz *Politics of sexual shame*). Poukazuje přitom na důsledky automatických předpokladů, že každý jedinec je a priori heterosexuální a nemohou tak být akceptovány jiné sexuální tužby (např. homosexualita). Proto nemůže za těchto podmínek existovat sexuální neutralita. Svět je normativní, a když se

⁸ Berdachové z indiánského kmene Zuni byli biologičtí muži, kteří se oblékali jako osoby opačného pohlaví a mohli vykonávat jak ženské, tak mužské práce. Byly jim dovoleny homosexuální kontakty, což bylo považováno za pozitivní. Někdy dokonce uzavřeli sňatek s jinými muži. Někdy šlo o jedince asexuální, kteří si tuto roli vybrali, aby se vyhnuli posměchu žen. Tito lidé byli mnohdy považováni za osoby s výjimečnými, někdy až nadpřirozenými schopnostmi. Jejich postavení společnost uznávala. (Benedictová, 1999)

⁹ Intersexuálové nebo biologičtí muži (někteří podstoupili kastraci). V historii užívali výjimečné společenské postavení, patřili ke kultuře eunuchů, kteří pracovali jako strážci, umělci či poradci. Po příchodu Britů byly původní sexuality v Indii potlačeny. Jelikož se stále věří v magické schopnosti Hidžrů, patří mezi jejich úkoly požehnání novorozeňatům a novomanželům. V současné době je však většina Hidžrů ekonomicky marginalizovaná. (Monro, 2005) Gupta dodává: „*Hidžrové jsou indickou společností možná přijímáni, ale jejich místo je v podstatě na dně společnosti, což z nich dělá nejen sexuální, ale také velmi zanedbanou sociální menšinu*“ (Gupta, 2002: 21)

narodí dítě, nedáváme mu prostor, aby si svoji sexualitu a tužby sám našel, nýbrž ho vychováváme v dané kategorii určené společností a podle norem. To podryvá sexuální autonomii, která má naopak vyjadřovat přístup k touhám a pocitům. To, s čím se děti potýkají, když se cítí jiní, je stud, který je zatlačí do pozice ticha a mnohdy si dokonce vytváří vlastní homofobii (symptom nenormální identity). A takový stud kromě toho, že je samoregulační, má i politickou dimenzi. Lidé, kteří jsou navíc členy nějaké marginalizované skupiny, jako je gay nebo lesbická, jsou vystaveni mnohem většímu tlaku sexuálního studu a sami se pak cítí zahanbeni v prostředí, které není společností dostatečně akceptováno (Warner, 1999).

Společenské normy kontrolující sexualitu a určující, co je a není morální, podryvají sexuální autonomii, která má naopak vyjadřovat přístup k touhám a pocitům. Sexuální autonomie by měla přinést prostor pro novou svobodu, nové zkušenosti nové touhy, nové identity, nová těla. Warner by však řekl, že podmínky pro její prosazení nejsou ještě ani zdaleka splněny.

2.2.1 Koncept maskulinity a femininity

V naší společnosti jsou muži a ženy pokládáni za dvě silně polarizované entity, které jsou biologicky dané, přirozené a tudíž se ani neproblematizují. Jako součást těchto dichotomních kategorií se vyvinuly stereotypní představy o specifických osobnostních rysech mužů (např. odvážný, agresivní apod.) a žen (např. nesamostatná, empatická apod.) (Renzetti, Curran, 2005) Také v jazyce se udržují domény a představy dvou světů – maskulinity a femininity. Prostor veřejný je symbolizovaný maskulinitou a svět soukromý je symbolizovaný femininitou (Bourdieu, 2000). Maskulinity a femininity se liší podle sociální stratifikace (např. v Indii čím nižší kasta, tím více je genderovaná; ženy z vyšších kast se mohou dostat do politiky, v této kastě již není potřeba řešit gender).

Osvícenský princip, který přichází do evropských zemí od druhé pol. 18. století, nastartoval kromě jiného rozsáhlé sociální změny ve společnosti (měšťanská éra), které vedly k novému uspořádání vztahů mezi muži a ženami. Cílem bylo osvobodit jednotlivce z pout tradice, získat rovnost, občanská práva a svobodu. Nicméně ženy byly z tohoto procesu vyloučeny a byly pojmány jako úplně jiné bytosti, než byli muži (Frevert, 1986). Jak bylo již diskutováno v předchozí kapitole, dosud byla genderová

nerovnost ukotvena v náboženském diskurzu, zatímco s nástupem osvícenství bylo potřeba hledat jinou argumentaci. Ta byla nalezena v rozdělení na muže a ženy jako přirozené kategorie. Toto esencialistické pojmání genderu potvrzuje binarity (muž/žena, maskulinní/femininní). Maskulinita byla vnímána jako norma a femininitu jako odchylka od normy. Důraz, který byl kladen na odlišnosti mezi mužem a ženou, se vztahoval k přírodou daným pohlavním znakům¹⁰. Tento biologizující přístup pojmenovává koncept patriarchátu, ve kterém je moc mužů přirozená, zatímco pro ženu je přirozené spojení s přírodou, a tedy mateřstvím (Beauvoir, 1966). Tyto „přírodou dané“ odlišnosti byly považovány za závazné. Rozlišování se dělo na strukturální úrovni společnosti, která předepisuje určité vlastnosti, hodnoty a způsoby chování, začaly se také zdůrazňovat emocionální úkoly související s výchovou dětí, reprezentací apod. (Frevert, 1986).

Ženskost a mužskost nemohou být absolutními, univerzálními hodnotami, ale mají svůj původ v historickém kontextu a také v dané kultuře (Rupp, 1999). I přesto, že v současné době je klasické společenské uspořádání zpochybňováno a maskulinita a femininita se mění, stále zůstává maskulinita dominantní, udržuje si svoji nadřazenost. Způsob, jakým byla například ještě v nedávné době v rámci medicínského diskurzu utvářena maskulinita a femininita, demonstruje Anne Fausto-Sterling (1997) na příkladech intersexuálních jedinců. Z vědecké literatury vyplývá, že intersexuální jedinec, který se narodí s penisem kratším než 0,6 palců, je chirurgicky odstraněn bez ohledu na to, že se jedná o funkční orgán, a nahrazen mnohem menším klitorisem, který ale nemusí v dospělosti být orgasmicky funkční. Pro správnou maskulinní socializaci totiž musí mít dítě adekvátně velký penis na to, aby mohl čůrat vestoje a v dospělosti penetrovat při pohlavním styku a být schopen reprodukce. Medicínský diskurz tak nastavuje parametry normativní maskulinity (viz velikost penisu) (Fausto-Sterling, 1997).

Koncept hegemonní maskulinity funguje jako ideologická norma pro muže, s nimiž je spojena moc. Hegemonní maskulinita vychází především z tradičních rolí muže jako někoho, kdo udržuje nadvládu nad ostatními (nejen nad ženami) a posiluje dominantní a rozhodovací pozici ve společnosti. Podmínkou je také heterosexuality (Connell, 2005). Tato definice se vztahuje k osobnostním charakteristikám, jako je úspěšnost, schopnost, sebevědomí, agresivita, ambicióznost, soběstačnost. I když je

¹⁰ Ženy jako „přírodní bytosti“ a muži jakožto „společenské bytosti“.

maskulinita a priorně nadřazená femininitě, mohou být některé femininity nadřazené některým maskulinitám v rámci stratifikačních mechanismů. Connell a Messerschmidt (2005) reformulují koncept hegemonní maskulinity. Odstupují od genderu jako mechanismu rysů a charakteristik, které jsou společné pro muže a ženy a přistupují k větší fluiditě. V rámci genderové hierarchie přiznávají femininitě podíl na tvorbě maskulinity v době dospívání. Kladou důraz na tělesný prožitek, kdy se tělo formuje v armádě, ve školství, při sportu.

2.2.2 Heterosexualita a homosexualita jako kategorie

Kategorie sexuální orientace v otázce identity (především pak heterosexualita a homosexualita) je novodobý fenomén. S rozvojem konzumní společnosti, která na rozdíl od lidské reprodukce upřednostňuje erotické potěšení, došlo ke kategorizaci sexuality a začalo na ní být pohlíženo jako na „normální“ (viz heterosexualita) a „abnormální“ (viz homosexualita). Právě vytváření kategorií na základě sexuality je nástrojem regulačních systémů, jež institucím, které mají moc, umožňují ovládat lidi. Vyzdvihována byla důležitost rozkoše a těla, což umožnilo emancipaci ženské sexuality a rozboření mýtů o ženské morální nadřazenosti (Katz, 1990).

I přesto, že heterosexualita je nekriticky považována za privilegovanou kategorii, není rozhodně kategorií nezávislou a stabilní, ale naopak, aby si udržela svoji privilegovanost, musí se neustále obhajovat, ujišťovat a trvat na svém (Butler, 1993; Fuss, 1991). Jak říká Katz hned v úvodu své eseje (1990: 349): „*idea heterosexuality je moderní vynález, který je datován od konce 19. století*“, a to zejména díky lékařům (psychologům), kteří se pokoušeli vytvořit nové definice a kategorie identity žen a mužů, kteří provozovali sexuální aktivitu s osobami stejného pohlaví. Zavedení sexuální kategorie tak zásadním způsobem změnilo vnímání sexuality. Ve starověké aténské společnosti byla sexualita reflektována dokonce spíše v pojmech moci (např. sexuální vztahy mezi staršími a mladšími muži). Nicméně člověk, který projevoval lásku, oddanost a fyzickou náklonnost k osobě stejného pohlaví, nebyl považován za zvláštního. Touha byla dokonce označována jako přirozený doplněk genderové inverze, později označená jako homosexualita (Rupp, 1999).

Lékařské definice, které měly vysvětlit sexuální deviace, byly různé a posouvaly se od definic zaměřených na porušování genderových pravidel (sociální faktory a vývoj

v rodině) k definicím, které zdůrazňovaly pohlaví (viz biologické anomálie) (Rupp, 1999). Heterosexualita byla například podle německého lékaře Richarda von Krafft-Ebinga (1886) vnímána jako erotická touha k opačnému pohlaví související s prokreací, zatímco homosexualita se vztahovala k erotickým tužbám ke stejnému pohlaví. Dokonce definoval třetí kategorii, kterou nazval „psychosexuální hermafroditismus“ a znamenala náklonnost k oběma pohlavím. Takto definovaná nová kategorie heterosexuality však i nadále podporovala lidskou reprodukci a vytváření pracovní síly v kapitalistickém systému, vycházela totiž z odlišnosti biologického pohlaví a dělení na maskulinitu a femininitu. Tím byla vytvořena od druhé poloviny 19. století společenská norma¹¹, od které se odvíjely další formy sexuality, ovšem už jako něco nepřírozeného, deviantního, neúplného či dokonce perverzního (viz homosexuálové). Kategorie heterosexuality se stala univerzálním analytickým nástrojem. Naopak společným prvkem odlišných sexualit bylo to, že nebyly určeny primárně k reprodukci (rozmnožování) (Rupp, 1999). Foucault (2001) upozorňuje na to, že zatímco sexuální praktiky (např. sodomie, masturbace apod.) byly považovány za dočasnou odchylku, naopak homosexualita už byla vnímána jako něco trvalého, jako nová forma.

Některé oblasti sexuální orientace, jako je bisexualita, však stále nejsou považovány za svébytné. Freud například tvrdil, že bisexualita je univerzální a dodnes sexuologové často poukazují na to, že bisexualita bývá jen přechodovou vývojovou fází, po které se jedinec přeci jen přikloní k jedné ze dvou společensky uznávaných, i když protikladných, orientací (heterosexuality vs. homosexuality). Nicméně jakmile se někde homosexualita považuje za zvrácenost, dochází ke konfliktům a homosexuálové se stávají nenormálními, deviantními a ve společnosti neakceptovatelnými. Pokud však jedinci nebudou usilovat o změnu osvojených dispozic, budou stále udržovány opozice normality vs. deviance.

Kategorizace sexuality, zejména pak na sociální a politické úrovni, umožňují vytvářet politiku identity na nezbytně nutnou dobu (Monro, 2005; Spivak, 1987). V souvislosti se stanovením nových kategorií heterosexuality a homosexuality a uvolněnějším postojem k sexualitě, jež umožňovalo jedincům se identifikovat s některou z těchto skupin, vznikalo také gay a lesbické hnutí. To se, podobně jako

¹¹ Na základě medicínských spisů a pozorování nových městských sexuálních subkultur, které vytvářely podmínky pro stejnopohlavní sexualitu (Rupp, 1999).

feministické hnutí, snažilo zpočátku (na zač. 20. století v Evropě)¹² o společenskou transformaci a rovná práva pro tuto minoritu. V první fázi tohoto hnutí se pracovalo s emancipačním modelem identity souvisejícím s reformulací systému pohlaví / gender. Tato politika osvobozovala jednotlivce od omezení sexuálního binárního systému, který je dán dichotomními kategoriemi muž/žena nebo homosexuální/heterosexuální (viz sexuální revoluce na přelomu století) (Jagose, 2004).

Zvýšila se sice společenská tolerance k vyjadřování sexuality, nicméně stále silný heterosexuální postoj společnosti svým způsobem nadále zamezoval osobám stejného pohlaví, aby mezi sebou navazovali vztahy. Přesto nově formulované představy o homosexualitě (alespoň v rámci městských subkultur) umožnily vytvářet novou gay a lesbickou identitu (Rupp, 1999), i přesto, že byla přesně vymezená a byla charakteristická spíše pro deviantního jedince. Každopádně vytváření nových kategorií identit (hetero a homo) někteří a některé přijali jako způsob uchopení vlastní sexuality, ke které se mohli hlásit (Katz, 1990).

V další fázi gay a lesbického hnutí, označované jako etnický model identity, se vychází z premisy, že sexualita je společensky podmíněná a důraz je tak kladen na proměnlivost genderových a sexuálních kategorií (Jagose, 2004). Hlavním bodem tohoto modelu je prosazování stejných občanských práv v rámci společnosti a akceptace homosexuality (důraz je kladen na skupinovou identitu a kulturní odlišnost). Jagose popisuje, jak etnický model usiluje o vytvoření gay identity ve smyslu legitimní menšiny, jejíž oficiální uznání by zajistilo občanská práva pro lesby a gaye. Gay identita se analogicky konstruovala k etnické identitě jako samostatná skupina, která není otevřena všem lidem. Gay hnutí na rozdíl od lesbického hnutí akceptovalo sexuální různorodost. Etnický model však přijal dominantní chápání sexuality jako binární opozice heterosexuality a homosexuality a považuje toto chápání za automatické a logické a sexuální orientaci chápe jako vymezenou především pohlavím objektu sexuálního zájmu. Sám tím vykazuje vylučující a diskriminační prvky, je esencialistický (Jagose, 2004). Nicméně toto období prosazování politiky identity je díky queer teoriím považováno za překonané. Cílem je nyní snaha o odstranění kategorií.

Tento pohled do historie pojetí a vzniku heterosexuality a homosexuality jako kategorií sexuální orientace nám umožňuje vidět, jak jsou erotické tužby sociálně

¹² viz založení Britské společnosti pro studium psychologie pohlaví v roce 1914.

institucionalizovány, a že se jedná o historický konstrukt, stejně jako dělení na muže a ženy, nebo ospravedlňování mocenské nadřazenosti jedné skupiny nad druhou (Katz, 1990). Taková nadvláda se projevuje i v případě gayů a leseb, jejichž existence je zneviditelňovaná a jejich forma sexuální praxe je nelegitimní, neboť prý znesvěcuje dominantní mužský princip (Bourdieu, 2000). Heterosexualita a homosexualita existovaly ještě předtím, než byly pojmenovány a než se o nich začalo přemýšlet jako o kategoriích (Katz, 1990).

2.2.3 Diskurz normativní heterosexuality

Diskurz normativní heterosexuality určuje už od konce 19. století způsoby sexuálního chování, tužeb a erotična, čímž předpokládá samozřejmost heterosexuální orientace, identifikace a životního stylu¹³ (Foucault, 2000). Heterosexualita jako ideál vztahu mezi muži a ženami je vepsána do genderového řádu, je tak dominantní a nadřazenou normou, vůči které je posuzováno vše ostatní (zejména pak další sexuality). Tento mechanismus moci stanovuje normativní jednání, cítění a utváří společenské vztahy, což ale negativně ovlivňuje psychiku takového jedince, který se ideálu heteronormativity vymyká. Tento heterosexuální tlak je všudypřítomný a projevuje se mimo jiné stálou erotizací ženské podřízenosti a jejich objektivizací, jak upozorňuje Adrienne Rich (1980). Žena je ignorována jako historicky a kulturně důležitý činitel. Rich také tvrdí, že heterosexualita ve vztahu k ženám a mateřství je politickou institucí, která umožňuje násilí mužů nad ženami – fyzické, ekonomické, emocionální ovládnutí žen. Normativní heterosexualita omezuje jedince v poznávání sebe sama a svých tužeb (Rich, 1980). Podle tohoto konceptu heteronormativity (nebo-li také heterocentrismu) je jakákoliv jiná sexualita (ne-heterosexualita) považována za deviantní či abnormální. Katz upozorňuje také na to, že zavádění heteronormativního vnímání pohlaví přineslo „*nový heterosexuální separatismus – erotický apartheid, který násilně odděluje sexuální normalitu od sexuálních zvrhlíků*“ (Katz, 1990: 352).

Důsledkem normativní heterosexuality je heterosexismus (mechanismus moci), který se projevuje nejen na společenské, ale i individuální rovině. V podstatě představuje společensky akceptovanou formu diskriminace (např. ignorance, nevráživost, odsuzování apod.) a jedinci, kteří jsou této diskriminaci vystavováni,

¹³ Heterosexuální a prokreační způsob života od narození až do smrti (viz manželství v heterosexuálním vztahu, plození a rození dětí, udržování ženských a mužských rolí v soukromém i veřejném životě).

jelikož se vymykají společenským ideálům, jsou nuceni svoji sexualitu skrývat, stydět se za ni, což působí na jejich psychiku a sebevědomí a (sebe)prožívání (Warner, 1999). Tím, že heterosexismus omezuje diverzitu sexuality, tím ale také negativně ovlivňuje samotné heterosexuální vztahy. Sexualita sama o sobě není primárně chápána jako reprodukční akt, ale jako rozkoš (Zábrodská, 2009). Diskurz normativní heterosexuality v průběhu času reaguje na společenské změny v chápání minoritních sexualit. Je to způsobeno nejen sníženým zájmem jak o reprodukci, tak o uzavírání manželství (Šmausová, 2002).

2.3 Koncept queer teorie

Koncept queer teorie je pro moji práci v podstatě stěžejní částí. Nejenže na queer odkazuje samotný název pořadu, ale také anotace k pořadu publikovaná na webových stránkách České televize, kde je zcela explicitně uvedeno, že tvůrci/tvůrkyně s pojmem queer v pořadu nějakým způsobem pracují. V analytické části se tak budu zajímat o to, jakým způsobem tvůrci/tvůrkyně pořadu reflektovali queer teorie a zda tento koncept zohlednili také při výběru témat do jednotlivých dílů.

Slovo queer vychází z anglického pojmu, který v doslovném překladu znamená podivný, zvláštní, bizarní, neobvyklý, a tedy něco, co není v pořádku a co překračuje spíše negativním způsobem jakékoliv společenské normy. Na začátku 80. a 90. let 20. století, kdy se ve společnosti začalo více používat queer v konkrétních souvislostech a kdy zároveň probíhaly emancipační procesy v homosexuálních hnutích spojené se zdravotními tématy, jako bylo HIV (viz Dunphy, 2000), měl tento pojem spíše negativní konotace a používal se jako hanlivé označení pro gay a lesbickou komunitu. Ruku v ruce s vývojem GLBT hnutí, rozvojem názorové plurality, politiky identity a aktivismu ve společnosti docházelo k přehodnocení významu pojmu queer (jiného, podivného), a to nejen v oblasti sexuality, ale především v celkové otázce lidské identity a statusu lidského subjektu ve společnosti. Například v dílech Michela Foucaulta byla perspektiva „jiného“ uváděna do souvislosti s mocí a s procesem subjektivace.¹⁴

Queer teorie nebyla produkována výhradně jen gay a lesbickými aktivisty/aktivistkami, ale vyvíjela se díky historicky specifickým znalostem, které

¹⁴ Mocenskými strukturami a problémem eliminace „jiného“ se Foucault zabýval ve své práci *Dohlížet a trestat* (1975) nebo ve dvoudílném spisu *Dějiny sexuality* (1976 a 1984).

utvářely západní myšlení na konci 20. století. Tyto změny lze vidět také ve feministických (viz kritika feminismu, který apeloval na to, aby ženy byly jednotnou a stabilní kategorií) a postkoloniálních teoriích (viz snaha o denaturalizaci rasy) (Jagose, 1996). Základem pro nové myšlení tak byl poststrukturalismus a poststrukturální teorie identity, které chápaly identitu jako prozatímní a náhodnou. S tím bylo spojené také zvyšující se povědomí o limitech kategorií identit z hlediska politické reprezentace. Díky tomu se také objevilo queer jako nová forma osobní identifikace a politické organizace. Queer teorie dekonstruuje genderové a sexuální identity hlavně prostřednictvím interpretací kulturních textů (viz Butler 1990, Sedgwick 1991) a kritizuje dualistické pojetí pohlavní touhy, které je založeno buď na heterosexuality, nebo homosexualitě. Cílem takové dekonstrukce je uvědomit si fiktivnost danosti a neměnnosti ustanovených genderů a sexuality, jež vycházejí právě z termínů ukotvujících heterosexuality a biologický esencialismus, z něhož vycházela druhá vlna feminismu. Kategorie, které vymezují naši identitu, nás zároveň svými omezeními přivádějí do úzkých (Turner, 2000).

Díky queer teoriím tak vzniká alternativa k rigidnímu pojetí genderového binárního systému a nalézání nových pohledů na témata identit a sexuality. Konceptualizuje gender a sexuální diverzitu uvědomováním si subjektivity a vytvářením sociálního prostoru. Koncept queer tedy zahrnuje široké spektrum různých názorů a různých zkušeností queer lidí. Tyto přístupy odmítající kategorizace zejména na sociální a politické úrovni však na druhou stranu omezují vytváření politiky identity, kdy je kategorizace podle některých autorů a autorek krátkodobě nezbytná (Monro, 2005, Spivak, 1987, Fraser, 2001). Nicméně období politiky identity je v současné době považováno za překonané. Queer se v pojmání sexuality a identity definuje progresivněji. Cílem queer teorie je totiž nastolení absolutní genderové svobody a utváření takového prostoru, v němž si jedinec dle svých preferencí může vytvořit vlastní identitu, která se zcela vymyká zavedeným kategoriím a genderovým binaritám (Halberstam, 2005). Podobně Monro (2005) hovoří o „third space“ umožňující členění na různé genderové identity, aniž by byly sjednocené do jasných kategorií.

Na pozadí procesu individualizace identit umožňuje queer teorie volbu genderově „subverzivních“ identit a přináší genderovou a sexuální diverzitu a pluralitu, jejíž součástí je například intersexualita, androgynní, mnohočetný gender, genderová fluidita (mezi trans lidmi v době, kdy chirurgicky mění pohlaví), cross-dressing, transsexualita,

gender fuck, gender queer (viz trans identity, které nepředstavují vždy muže nebo ženu), genderová nejednoznačnost (gender ambiguity) a další (Monro, 2005). Queer se obvykle vztahovala k lidem, jejichž sexualita byla jakkoliv v protikladu ke kategorii heterosexuality. Nemusí se jednat výhradně jen o homosexuální chování, ale o jakékoliv nejen sexuální identity. Pojem queer tedy zahrnuje širokou škálu vztahů mezi sexem, pohlavím či sexuální touhou (Spargo, 2001). Kategorizace sexuality je rozmanitá. Jakmile je však narušen binární systém, který ukotvuje stereotypy o přirozenosti mužů a žen, jsou pak kategorie, jako jsou transgender, transsexualita, intersexualita, bisexualita apod., považovány z medicínského hlediska za vážnou poruchu pohlavní identity. Jedná se o úchylku. Jenže kromě trans lidí, kteří existují uvnitř dualistického rámce, jelikož se dokáží identifikovat jako muž nebo žena, existují zjevně lidé, pro které je gender proměnlivý a mnohočetný a nedokáží se ztotožnit se žádnou z dominantních kategorií (Monro, 2005). S tím také přichází teorie queer, která upozorňuje na fluiditu kategorie genderu. Genderová identita a sexualita se může měnit. Například nomádské identity, o kterých již byla řeč v předchozích kapitolách, jsou fluidní a jsou hraniční, nejsou fixní. Mohou se vztahovat k umělým bytostem (tzv. kyberfeminismus). Jedná se o proces neustálé změny (Braidotti, 2006).

A právě nezařaditelnost různorodých identit, ale také zároveň odmítání definic a kategorizaci podle dominantního diskurzu, byly východiskem vzniku konceptu queer, který přepracovává gender nejen jako performativní v jazyce, ale také jako neurčitý z hlediska biologického pohlaví. Hlavním záměrem vzniku konceptu queer tedy bylo hledat na teoretické úrovni způsoby, jak se vymanit dilematu mezi liberálním pluralismem a deviací (Zielinski, 2007). Identita v pojetí queer teorie představuje rozmanitost, fluiditu, nestálost tak, jak to vyplývá také z poststrukturalistické konstrukce identity. Nicméně jak upozorňuje Ki Namaste, queer teorie do určité míry připouští i to, že zatím není možné se posunout zcela mimo současné koncepty sexuality. *„Nemůžeme se ani zcela vyčlenit heterosexuality, ale ani se do ní zcela začlenit, každý z těchto pojmů obsahuje významy, které se vzájemně ovlivňují“* (Namaste, 1994: 224). Podstatou však je uvědomit si limity těchto kategorií, jak jsou utvářeny a regulovány. A analyzovat způsoby, jakými kulturní texty nadřazují heterosexuality nad ostatními sexuálními identitami, a jak takový postoj utváří homosexualitu, která pak také slouží k utvrzování binarit hetero/homo a tedy k posilování nadřazenosti heterosexuality (Namaste, 1994). McRobbie (2007)

poznává, že díky feminizmu a poststrukturalistickým přístupům dochází ve společnosti k mírnému rozvolňování heterosexuálního modelu, podporuje svobodu volby a experimentování.

V předchozích kapitolách bylo řečeno, že určování toho, jaká je ženská či mužská subjektivita, vnáší do společnosti genderové stereotypy o tom, jak má vypadat ženské nebo mužské tělo a jaké znaky a chování mají taková těla vykazovat. S tím souvisí také zdraví, způsobilost a povinná tělesná zdatnost v protikladu k tělesné jinakosti lidí, jejichž tělo není v souladu s normalitou. Queer teorie nejenže zpochybňují ideologická východiska heteronormativity a odhalují limity heterosexuálního těla, ale zároveň se vymezují vůči prosazování konceptu „normálního zdravého těla“ ve společnosti (McRuer, 2002). Velký rozmach queer teorie byl zaznamenán zejména s příchodem nemoci AIDS, o které se velmi diskutovalo v souvislosti se sexuálními praktikami (jako protiklad k sexuálním identitám) a která byla neprávem spojována s gay komunitou. Homosexuální jedinci, ale také uživatelé drog a prostitutky reprezentují v souvislosti s AIDS utrpení a smrt. Od 90. let 20. století udávaly nové aktivistické strategie především v souvislosti s nemocí AIDS¹⁵ další směry chápání identity a sexuality. Odhalují procesy, jakými systémy moci posilují a imunizují identity a zabezpečují privilegia těm, kteří nejsou stigmatizováni queerness nebo deviací. McRuer upozorňuje na to, že lidé s AIDS jsou využíváni k tomu, aby ubezpečovali dominanci tělesně zdatné a heterosexuální perspektivy a identity (McRuer, 2002). V tomto ohledu je queer chápáno jako odpověď nejen na krizi způsobenou AIDS, ale také na vzrůstající homofobii, kterou přinášelo veřejné mínění o AIDS (Jagose, 1996).

2.2.1 Homosexualita a queer

I přesto, že homosexualita byla v západních zemích postupně dekriminalizována (mezi prvními zeměmi bylo Československo, a to v roce 1961¹⁶, následovala Anglie –

¹⁵ V roce 1987 byla založena koalice AIDS, která zahájila protesty proti vládní a společenské lhostejnosti k epidemii AIDS – tzv. ACT UP (AIDS Coalition To Unleash Power)

¹⁶ V ČSSR byla homosexualita dekriminalizována v roce 1961 (Zákon 140/1961 Sb.), což se týkalo homosexuálního chování mezi dospělými osobami staršími osmnácti let, později v roce 1990 (Zákon 175/1990 Sb.) byla homosexualita zrovnoprávněna s heterosexualitou. Nicméně jako lékařská diagnóza byla zrušena až v roce 1994. (viz Analýza gay, lesbické, bisexuální a transgender menšiny v ČR, 2007) Naopak v Anglii byla sice homosexualita dekriminalizována v roce 1967, ale nadále byla považována za amorální, i když už ne trestná, a to až do roku 1984.

1967, Německo – 1969, Finsko a Rakousko – 1971, Norsko – 1972, Malta – 1973 a další), byla stále klasifikována jako mentální porucha, a to až do roku 1993, kdy byla Světovou zdravotnickou organizací (WHO) z této klasifikace vyřazena. Naopak byla homosexualita považována za jednu z variací sexuality a životního stylu. Dosud byl pojem homosexuál používán výhradně pro lidi sexuálně přitahované ke stejnému pohlaví, zatímco všechny ostatní identity, jako byli bisexuálové, transsexuálové, intersexuálové apod., byly opomíjeny.

Z počátku kolektivní identita homosexuální menšiny představovala uzavřený kolektiv homosexuálních mužů a žen budovaný především podle přijatelných představ majoritní společnosti o gayjích a lesbách. Podle Bočáka (2007) takový způsob prezentace navenek vyjadřuje, že gay i lesbická identita je v tomto smyslu spíše kulturní identita než sexuální. Gay a lesbickou identitu zásadním způsobem ovlivnilo emancipační hnutí gayů a leseb, které přináší homosexuálním lidem nový způsob sebeidentifikace a životního stylu. Hnutí postupně vytvořilo jasně vydefinované identity, což bylo součástí politiky strategického esencialismu, tj. strategie vědomého zaujímání pozice menšiny, strategie vyjednávání s cílem změnit mocenské rozložení pro marginalizovanou skupinu. Jeho účel je však dočasný. Samotný esencialismus jinak vede k popření vnitřních rozdílů dané skupiny (viz Spivak, 1987). Stejně tak v případě gayů a leseb měl tento diskurz původně sjednotit homosexuální muže a homosexuální ženy do jednoho kolektivu a vytvořit tak komunitu s vlastní kulturou. I přesto, že gay a lesbická politika získávala ve společnosti stále větší uznání a rovnost, docházelo na druhou stranu uvnitř komunity k sebereflexi a rozporům, které otřásaly ideálem kolektivní a homogenní homosexuální identity (Bočák, 2007).

Právě v otázkách identity, ale také subjektivity a moci, které se prolínají i jinými oblastmi zabývajícími se hegemonními a diskriminačními tendencemi (např. rasové a etnické identity)¹⁷, se ukázalo, že homogenizace identit je efektivní jen v rámci politické intervence do dosažení určité formy účinku. Postfeminismus, queer teorie ale i postkoloniální studia poukazují na to, že homogenizace identit je dvousečnou zbraní, která na jednu stranu je sice účinnou politickou zbraní, na druhou stranu má ale také za

¹⁷ Rasový a etnický koncept provází každého z nás v podstatě od dětství. A stejně tak, jako si vytváříme genderové identity prostřednictvím rané socializace učení se rolím a chování obvykle přiřazovaným mužům a ženám, tak jsou nám vštěpovány identity rasové a etnické, které jsou vždy v opozici k jiným skupinám. Proto máme tendence považovat podobné koncepty za přirozené a dané a velmi málo si uvědomujeme jejich diskriminační formu ve chvíli, kdy vyrůstáme ve zvýhodněné pozici. Naopak pak takovou pozici plně obhajujeme a aplikujeme.

následek ještě účinnější způsob monitorování většinovou společností a tím i větší sociální vyloučení sexuální minority (Bočák, 2007).

Diskurz uniformity gay a lesbické identity souvisel spíše se sexuální identitou, nikoliv však se sexuální preferencí, akty a sexuálními požitky (Bočák, 2007; Spargo, 2001). S nástupem queer teorie se objevují dokonce muži, kteří však odmítají uniformitu gay identity, nechťejí se zařadit do gay komunit a označují se jako „*muži, kteří mají sex s muži*“, nikoliv jako gayové či bisexuálové. Tato sexuální identita odhaluje realitu, která nabourává dělení světa na heterosexuály a homosexuály.

Realita sexuálních aktivit je tedy mnohem komplikovanější, než jak je představována tradičním binárním systémem. Vznikají tak post-gayovské identity, které upřednostňují právě sexuální akty a sexuální požitky. Bočák (2007) upozorňuje na to, že odmítání gay identity je spojeno s heteroerotickou kulturou, která zdůrazňuje nekomplikovaný sex bez emocí. Podle této logiky totiž muži, kteří jsou a chovají se dostatečně jako muži, budou schopni takového aktu. Zde převládá silný vliv normativních heterosexuálních maskulinit, které odmítají homosexualitu jako něco slabšího a spíše femininního (Bočák, 2007).

Queer teorie jsou ve srovnání s gay a lesbickou politikou méně integrační a například registrované partnerství homosexuálů považuje německý autor Eike Stedefeldt (1998) za přílišnou asimilaci heteronormativitě, jelikož tak podporuje přizpůsobování se pravidlům mainstreamového heterosexuálního a patriarchálního světa a forem hegemonie ve společnosti. Toto „zrovnoprávnění“ označil za vražení klínu, tzv. trojského koně, emancipačních snah gayů a leseb, jelikož podle něj přispívá k dalšímu normování gayů a leseb podle tradičních hodnot, od nichž se ovšem i samotní heterosexuálové emancipují. Dochází přitom k fenoménu „heterosexualizace homosexuálů“. Jak argumentuje Stedefeldt: „*Jde o rovnoprávné zařazení do všeobecně uznávaného kánonu hodnot, o respektovanost, o vzestup ve společenské hierarchii*“ (Stedefeldt, 1998). Původní emancipační snahy a boj za rovná práva gayů a leseb už nepřekračují hranice, nehledají nové modely spoluzití, ale naopak napodobují hierarchické životní modely, které spočívají v párovém heterosexuálním soužití (Stedefeldt, 1998). Postupně se tak ukazuje, že gay a lesbické aktivity jsou omezené a mají dokonce určité diskriminační praktiky (např. vůči bisexualitě, transgender, kteří byli odmítáni jako poškozující dobré jméno gayů a leseb) (Sokolová, 2006).

Jak ukazuje mnoho studií a vědeckých poznatků queer teoretiků a teoretiček, pohlavní rozdílnost zahrnuje i další alternativní typy pohlaví¹⁸ a sexualit, jež se z binárního systému vyjímají (viz intersexualita, pansexualita¹⁹, polysexualita, omnisexuality²⁰, tranny lover²¹ apod.) (Monro, 2005; Sokolová, 2004). Surya Monro však upozorňuje, že: „Tyto termíny nejsou běžně používány, dokonce ani v okrajových sexuálních kruzích, kde jsou lidé dobře obeznámeni s fluiditou sexuální orientace. Jednotlivci a skupiny obecně i nadále používají existující definice, i když nejsou zcela vhodné“ (Monro, 2005: 15).

Místo pojmů lesbický (L), gay (G), bisexuální (B), transgender (T), intersexuální (I), asexuální (A) apod., kdy se objevovalo stále více nových identit a docházelo k jejich křížení (příslušnost osob současně k několika minoritám), a které nemusely nezbytně nutně souviset se sexuální identitou, se zavádí pojem queer. Došlo k tomu především z důvodů, že ani LGBT komunity se nevyznačovaly jasnými hranicemi, kdo je gay, lesba, bisexuál nebo transgender. Vykazují nejen rozdíly, ale mají také mnoho společného. Z tohoto pohledu pak queer teorie přináší alternativu, jelikož jejich cílem je překonávat jakékoliv „škatulkování“ v oblasti pohlavní, genderové a sexuální identity. Snaží se dekonstruovat sexuální identity a hledat nové způsoby chápání lidské sexuality. Queer je jakoukoliv identitou, kterou si jedinec vybere na základě vlastní preference a bez ohledu na společenskou normu. Uznává různorodost mezi vším, co zahrnuje, což je celá řada sexualit, pohlaví, sexuálních praktik, genderů, tříd a etnicit.

2.3.2 Subkulturní identity a queer

Subkultura představuje arénu, kde se vytvářejí identity. Jeden z teoretických konceptů, který se zabýval subkulturami, vycházel z birminghamského institutu CCCS (Centre for Contemporary Cultural Studies) od 60. let 20. století. Představitelé a představitelky²² této školy se zabývali politikou utváření významu, hledáním vnitřní logiky, struktury, signifikačními praktikami a narací, jež považovali za hlavní oblast pro

¹⁸ Výčet identit, které vyjmenovává Surya Monro ve své knize Genderová politika (2005): intersex, třetí nebo jiné pohlaví, genderová fluidita, gender fuck a gender queer, androgyn a další.

¹⁹ různorodá, neomezená touha (Monro, 2005)

²⁰ přitažlivost k četným pohlavím (Monro, 2005)

²¹ osoba přitahována k trans lidem (Monro, 2005)

²² Stuart Hall, Richard Hoggart, Raymond Williams, Dorothy Hobson, Charlotte Brunson, Dick Hebdige a další.

uskutečňování a narušování moci. Pohled na subkulturu se díky tomuto britskému konceptu odklonil od morální paniky a „patologizujícím“ přístupům, které do té doby převažovaly ve vnímání subkultur²³. Příslušnost k subkultuře tak začala být vnímána spíše jako forma odporu, nikoliv jako deviace. Důraz při zkoumání subkultur byl kladen na politický podtext, jednotný styl, módu, chování, image, ale i na vztahy mezi jednotlivými subkulturami (Hebdige, 2012). Zájem o nový pohled na subkultury byl ovlivněn také rozvojem masmédií a mediálním obrazem takových subkultur. Prezentace subkultur v médiích byla ambivalentní. Na jednu stranu byly oslavovány, na druhou byly zatracovány. Dochází k jisté idealizaci subkultur v rámci vymezování se mocenské struktury (Hall, 1997).

Dick Hebdige (2012), jeden z představitelů britského konceptu subkultur, ve své knize *Subcultures: The Meaning of Style*²⁴, která vyšla poprvé na konci 70. let 20. století, považuje subkulturu za skupinu stejně smýšlejících jedinců, kteří se cítí být opomíjeni společenskými normami a kteří rozvíjejí vlastní identitu odlišnou od té dominantní, do které patří. Hebdige se zaměřuje nikoliv na zjevnou ideologickou artikulaci subkultur, ale na sémantické znaky, resp. způsob utváření jejich vlastního stylu, jehož prostřednictvím napadají hegemonii. Podle Hebdige subkultura irituje společnost právě na úrovni stylu, kdy narušuje významy důležité pro dominantní společnost, a ohrožuje tak rovnováhu hegemonie a sociální jednoty, tzv. „přirozeného stavu“ společnosti a proces normalizace (Hebdige, 2012).

Subkultury obecně jsou problematické, protože narušují koncept shody (Hebdige, 2012). Vždy však subkultury představují vyjednávání vůči dominantní kultuře. Na subkulturu je možné nahlížet různými způsoby – často je vnímána jako nevhodná, nebezpečná. Mluví se o ní jako o něčem, co je odlišné od kultury, jako o minoritě, o životním stylu, o společném zájmu, o mládí, o seberealizaci, o odporu, o rebélii, o úniku. Jsou to však zjednodušující a stereotypizující představy, které zakrývají mnohost těchto skupin. Vnitřní organizace subkultury navíc není tak homogenní, jak se tvrdilo. Ne všechny subkultury mají politické nároky (McRobbie, 2006).

²³ Viz klasický koncept subkultur, který vycházel z tzv. Chicagské školy v USA ve 40. letech 20. století; konceptualizace subkultur sloužila jako prostředek pro pochopení různých forem deviací v určitém sociokulturním kontextu.

²⁴ V českém překladu kniha vyšla v roce 2012 pod názvem *Subkultura a styl* (viz Hebdige, D. 2012. *Subkultura a styl*. Praha: Nakladatelství Dauphin.)

A právě s kritikou subkultur tak, jak je definoval britský institut CCCS, přicházejí Angela McRobbie a Jenny Gerber, které upozorňují na opomíjení žen a nedostatečnou analýzu jejich rolí v subkulturách. Pro dívky byl přístup k mobilitě a veřejným prostorám mnohem přísnější než pro chlapce (McRobbie, Gerber, 2006). Samotný koncept subkultur je tedy genderovaný, heteronormativní a zabývá se výhradně maskulinními prvky subkultury. Kromě toho byla přístupu CCCS vytýkána také velice úzká specifikace věkové kategorie (16-21 let), nebo absence zohledňování vlivu pohlaví, povolání a rodiny na příslušnost k určitým subkulturám (MacDonald, 2001).

Jak již bylo zmíněno výše, subkultury nejsou tak homogenní, což platí také o queer subkultuře, která se naopak vyznačuje velkou rozmanitostí. I přes svoji rozmanitost, mají queer subkultury společné rysy, které popisuje Judith Halberstam (2005). Základními specifiky queer subkultur je čas a prostor, který je důležitý pro vytváření a performování genderové identity v opozici vůči dominantním, heteronormativním hodnotám, jako je instituce rodiny a reprodukce. S tím souvisí také kritika koncepce chápání subkultur jako rozporu mezi mládím a stářím (generační střet). Koncept časovosti je zcela vázán na reproduktivní čas, proto chápání dočasnosti existence subkultur mladých („oni z toho vyrostou“) je výhradně z pohledu heteronormativity. Zatímco podle queer časového specifika se člověk nestává dospělým tím, že se ožení či vdá a založí si rodinu. A právě tento způsob chápání času narušuje jeho normativnost. Vzhledem k tomu, že lidé v rámci queer subkultur mnohdy nezakládají rodiny (nemusí se jednat jen o gaye a lesby, ale i o heterosexuální ženy, které nechtějí mít děti), podílejí se na dění v subkulturách často až do pozdního věku. Queer subkultury tedy nejsou prostředím jen pro mladé lidi. Naopak zde lze nalézt mnoho mezigeneračních vztahů (Halberstam, 2005).

2.3.3 Kritika queer teorie

Kromě toho, že queer teorie sdílí stejnou oblast s poststrukturalismem a nabízí tak důležité vhledy na překračování genderového a sexuálního binárního systému, jejich nevýhoda, přesněji řečeno omezení, je podle Monro (2005) spatřována „*v některých zásadních způsobech, jež zahrnují přehlížení důležitosti těla a tělesných omezení, valorizaci transgrese a narušení základu pro politiku identity tím, že na sociální a politické úrovni odmítají důležitost kategorizace*“ (Monro, 2005: 40 – 41). Pro mnohé

je zásadním problémem nejednoznačnost a možná i složitost pojetí queer teorie. Marcus se domnívá, že „navzdory své politické prospěšnosti se queer stalo obětí své vlastní popularity, spějící k bodu, kdy bude jako neologismus pro překračování jakýchkoliv norem zcela zbytečné“ (Marcus, 2005: 196).

Queer teorie jsou kritizovány za to, že jsou příliš zaměřeny na interpretaci kulturních textů a že nevěnují dostatečnou pozornost strukturální a každodenní společenské praxi, tedy skutečným problémům. Je jim vyčítáno, že: „opomíjejí takové oblasti zájmu feministických teorií, jako je rodičovství, občanství nebo politika práce v oblasti genderu“ (Gardiner, 2005: 47). Také samotný dekonstruktivistický přístup, který využívá queer teorie, může být podle Weeks (1995) nebezpečný, pokud není vyvinut etický základ, který by tomu dal konkrétní podobu akceptovatelnými způsoby. Také Bočák považuje v současné době queer za iluzi. „Ideál postmodernismu se zrušenými škatulkami funguje jen zdánlivě, a pokud ano, tak velmi omezeně v porovnání s tím, co se navenek deklaruje. Ve skutečnosti jde o vstřebávání minoritních identit dominantní kulturou, což může znamenat nebezpečí pro identity, ve kterých se už lidé cítili alespoň tak nějak stabilně“ (Bočák, 2007: 17-18). Vůči queer teorii se v 90. letech vymezili i někteří gay autoři (např. Bruce Bawer, Andrew Sullivan), jelikož se domnívají, že queer teorie jsou až příliš mnohoznačné a queer komunitám vytýkají jejich vyhraněné způsoby prezentace (viz průvody gay pride), které způsobují přílišnou radikalizaci společnosti vůči gayům. Tito kritici ale podle Putny (2009) usilují o integraci gay komunity v mezích tradičních hodnot vyznávaných většinovou společností.

2.4 Média masové (hromadné) komunikace

Mediální analytik Thompson popisuje lidskou komunikaci jako produkování a výměnu informací a distribuci symbolických obsahů. Symbolickou produkci však zásadním způsobem ovlivnila média. Zprostředkovaná komunikace prostřednictvím médií podle Thompsona představuje společenský jev v určitém kontextu (Thompson, 2004). V moderní společnosti hrají média velkou roli, patří mezi instituce, které konstruují sociální realitu. Nejenže zprostředkovávají informace, ale stávají se vlivným socializačním faktorem a zároveň jsou hybnou silou změn ve společnosti (Bourdieu, 2002). Vytvářejí specifické typy obsahů, pracují s reálnými prvky a tím spoluformují

představy o světě a společnosti. Jsou projevem sociální komunikace a součástí naší každodennosti. Prostřednictvím médií si člověk utváří významy, díky nimž se pak orientuje ve světě, utváří vzájemné vztahy (interakce) a jednání, ale i vlastní identitu, vnímá čas a prostor, rozšiřuje obzory svého poznání, formuje si názory a představy, chápe strukturu společenských souvislostí, včetně jejich vlivu na komunikační procesy (Thompson, 2004, Pavlík, 2005).

Masová média jako taková považuje Thompson za instituce, které umožňují šířit informace v globálním měřítku (Thompson, 2004). Díky technickým prostředkům (viz tištěná, elektronická média) a distribučním možnostem (viz šíření signálu, pořizování velkého množství kopií, internetové připojení apod.) se zvyšuje dostupnost obsahů a mediálních sdělení k širokým vrstvám, resp. k anonymním masám lidí patřícím k různým zájmovým skupinám. Proto prostředky, kterými se obsahy takovým způsobem dostávají k lidem, se nazývají masová média. A komunikace takto zprostředkovaná pak masová komunikace (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011). Thompson pro tento druh komunikace používá termín kvaziinterakce:

„označení těch druhů sociálních vztahů, které jsou vytvářeny médii masové komunikace (knihami, novinami, rozhlasem, televizí atd.). (...) Symbolická sdělení jsou produkována pro neurčitou řadu potenciálních příjemců. (...) Převládá v ní jednosměrný tok komunikace. (...) Sdělení je ve větší míře dostupné v prostoru i čase“ (Thompson, 2004: 72).

I přesto, že média strukturují čas (pořady kopírují náš čas a přizpůsobují ho reálnému času), prostor (jsou umístována tak, aby byla vidět) a zároveň plní sociální funkci (dávají nám témata ke komunikaci), nejsou zrcadlem reality. Představují mimo jiné také politické, sociální a ekonomické dějiny společnosti. *„Média je potřeba chápat nejen jako zdroj sdělení a součást sociálně komunikačních aktivit, ale i jako politickou a ekonomickou entitu s vlastním vývojem a vlastními, původními zájmy.“* (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, str. 9 – 10). To, že jsou média ekonomické subjekty, znamená, že netvoří obsahy objektivně (nemají na duši naše blaho) a cílem je prodat naši pozornost nějakému subjektu. Nicméně média veřejné služby by ale měla reflektovat hodnoty, které nejsou vnímány komerčně. A měly by fungovat jako instituce, jejichž cílem je veřejný zájem.

2.4.1 Média a ideologie moci, koncept kódování a dekódování

Komunikační prostředky nabízející člověku především nové formy interakce²⁵ umožňují jedinci zároveň osvojovat různé pozice a vytvářet nové způsoby výkonu moci – osobní nebo institucionální (politickou). V této souvislosti hovoří Thompson o symbolické moci jako o schopnosti zasahovat pomocí prostředků přenosu symbolických sdělení do vývoje či tvorby událostí a ovlivňovat jednání ostatních. Symbolická moc ovlivňuje sebepojetí, které si jedinec sám vytváří z dostupných symbolických materiálů. Thompson sice tvrdí, že média obohacují a zdůrazňují reflexivní povahu sebepojetí, zároveň však upozorňuje na negativní aspekty tohoto procesu utváření sebepojetí. Těmi mohou být vnucování ideologických sdělení v kontextu každodenního života (například pojetí maskulinity, femininity, pojetí etnické identity apod.). Dalšími negativními aspekty je závislost utváření sebepojetí na mediálních aspektech, dezorientace kvůli zvyšujícímu se toku informací, ale také pohlcení sebepojetí, kdy se mediované symbolické materiály stanou hlavním zájmem při utváření sebepojetí (Thompson, 2004).

Stuart Hall se zabývá způsobem, jakým se média dotýkají ideologie moci (viz ovlivňování, prostředek k ovládnutí veřejného mínění apod.). I přesto, že masová média ovlivňují veřejné mínění (o tom není pochyb), vždy záleží na tom, jak je sdělení vysíláno a jak je čten mediální obsah (koncept kódování a dekódování). Média nemají přímý vliv ve smyslu sender → message → receiver (vysílající → sdělení → přijímající). Podle Stuartha Halla je totiž významný především způsob, jakým jsou lidem předkládány informace prostřednictvím médií, jakým způsobem je divák/divačka čte a jaký k nim zaujímá postoj (Hall, 1997). Z tohoto důvodu nemůže být sdělení identické v momentě vysílání a v momentě přijímání. Takové sdělení je naopak zpochybňováno, není transparentní a jednoznačné, stejně tak jako neexistuje „pasivní“ a „konzumní“ diváctvo.

Hall upozorňuje na to, že sdělení je určitým způsobem zakódováno (obsahuje denotativní a konotativní rovinu), může obsahovat řadu zamlčených předpokladů, které podléhají preferovaným (resp. dominantním) výkladům, což pak umožňuje lépe aplikovat kategorizace a fungování kulturního řádu. Divák/divačka může sice chápat

²⁵ Thompson popisuje tři druhy interakce: tváří v tvář, zprostředkovaná interakce, zprostředkovaná kvaziinterakce.

sdělení doslovně, ale zároveň si může být vědom/a diskursivně dané konotace. Dokonce může sdělení dekódovat celkově opačně, zamítnout původní význam a nahradit jej vlastním (tzv. opoziční kód). Je to prostor pro vyjednávání. Předpokládá se zde koncept aktivního publika. Je nutné podotknout, že důležitou roli při dekódování sdělení hraje kulturní prostředí a identita příjemce (např. rasa, gender, věk apod.) (Hall, 1997).

V souvislosti s ideologií je vhodné také zmínit proces interpelace, který Althusser popisuje jako základní pouto mezi ideologií a utvářením subjektu. Jedná se o proces, ve kterém ideologie poskytuje jedinci pomyslnou identitu, mapu, s jejíž pomocí jedinec nachází své místo v širší sociální síti. Subjekt se jednoznačně stává výsledkem interpelativních sil a je pod neustálým tlakem sociálních a kulturních praktik.²⁶ Pojem interpelace je používán také v mediální sféře. Pokud má například reklama diváka/divačku skutečně správně interpelovat, je nutné, aby on/ona sám/a sebe chápal/a jako příslušníka/příslušnici oslovované sociální skupiny, která sdílí podobné způsoby jednání a společenských pravidel (Sturken, Cartwright 2009). I přesto, že média hrají velkou roli v reprodukci ideologie, nelze je chápat jen jako aparát hegemoniální struktury.

2.4.2 Mediální reprezentace genderu a sexualit

Mnozí autoři a autorky poukazují na způsoby, jak se prostřednictvím médií a jazyka utvářejí významy, jak média zobrazují společnost a sociální procesy směrem k publiku či jak je produkována heteronormativita. Jak již bylo řečeno výše, komunikace prostřednictvím masových médií vykazuje jiné charakteristické vlastnosti, než u běžné komunikace tváří v tvář. Je zde velká propast mezi účastníky komunikačního vztahu. Jedná se spíše o jednostranný způsob komunikace a je namířen buď na neznámé „lidi tam venku“, nebo obecně na specificky zaměřenou skupinu. A vzhledem k tomu, že mediální producenti často netuší, kdo je jejich aktuálním publikem, pracují s předpoklady a stereotypy vytvářející cílové skupiny „obecného“ publika, či jednotlivé lidi, jako například „mladí lidé“, „zaměstnané ženy v domácnosti“, „aktivní ženy“ apod. Všechny stereotypizace zahrnují proces kategorizace a hodnocení a jsou spojeny s reprezentací nějaké skupiny. V ideologickém

²⁶ Toto pojetí konstituce subjektivity prostřednictvím interpelace lze aplikovat na genderové charakteristiky subjektu.

pojetí slouží stereotypizace jako prostředek pro nadřazování jedné skupiny nad druhou (O'Sullivan, Dutton, Rayner, 1998).

Prosazování tzv. etnického modelu za osvobození gayů a leseb mělo velký vliv na to, jakým způsobem byla zobrazována homosexualita v médiích. Nicméně i přesto, že za posledních třicet let došlo k proměnám reprezentace genderu a sexuálního chování, kdy jsou zobrazovány další možné projevy genderových a sexuálních identit, masová média stále mají sklon do svých mediálních obsahů prosazovat dominantní diskurz hegemonní maskulinity a zároveň dochází k heterosexuální normalizaci. Tím preferují dualitu mužských a ženských variací a významně tak strukturují sexuální identity. Média tak reprodukuje patriarchát a heteronormativitu a gender vztahují k biologickému paradigmatu. K potvrzení dominance potřebují jednoznačně stigmatizovatelné entity (Bočák, 2007). Proto často v médiích vidíme převahu femininních gayů nebo drsných leseb jako viditelný znak odlišné sexuality. Nicméně i takové proměny reprezentace genderu nám jasně ukazují, že genderová identita není stálá, ale v průběhu času se vyvíjí a je fluidní (Gauntlett, 2002).

Analýza LGBT menšiny v ČR z roku 2007²⁷ ukazuje, že veřejnost má problém se orientovat v problematice LGBTI komunit a v pojmech vztahujících se k sexuálním menšinám. Z analýzy také vyplývá, že „v České republice nadále přetrvávají stereotypy v souvislosti se sexuální orientací“. Velký vliv na tento stav mají právě média, která zobrazují informace zkresleně či povrchně, nebo raději vůbec. Toto potvrzuje i Jedličková (2011: 4 – 5):

Lesbické, gay, bisexuální a transgender minority a subkultury jsou jednou z nejvíce opomíjených společenských skupin na televizních obrazovkách. (...) Jednotlivé etapy zobrazování LGBT menšin jsou dokladem měnících se způsobů reprezentace LGBT identit a subkultur na televizních obrazovkách v závislosti na společenských změnách a požadavcích televizního média.²⁸

Podobu a obsah mediálních sdělení ovlivňuje také silná genderovanost mediálních institucí, jež stojí na mechanismu genderového řádu obsahujícího koncept moci. Příkladem je genderové složení redakcí nebo majitelé/ky médií, kterými jsou z drtivé většiny muži (viz nedávný průzkum nevlivnějších lidí českých médií roku 2012 podle

²⁷ Analýza gay, lesbické, bisexuální a transgender menšiny v ČR. Analýza byla vytvořena při Ministerstvu pro lidská práva a národnostní menšiny v roce 2007 (ministřyně Džamila Stehlíková).

²⁸ In: Zikmund-Lender, L. a kol. 2011. *Texty o (queer) reprezentaci, kultuře, vizualitě*. Praha: o. s. Charlie.

časopisu Forbes, z něhož vyplývá, že ze 40 uvedených osobností, které řídí česká média, bylo 5 žen a 35 mužů, přičemž pouze jedna z žen se objevila v první polovině žebříčku).²⁹ Silně genderovaný je také například top a výkonný management obou veřejnoprávních médií v ČR. V roce 2015 představoval poměr mužů a žen 15 : 2 v České televizi, a 17 : 3 v Českém rozhlasu. Přičemž muži v obou institucích dominují technickým, výrobním, programovým a finančním sektorům, zatímco ženy reprezentují oblasti, které vysílání přímo neovlivňují (viz personální oddělení, komunikace, marketing apod.) (zdroj: webové stránky ČT a ČRo).

2.4.3 Mediální produkce

Na mediální produkci se podílejí lidé, kteří v mediální instituci zastávají určité pozice, ale také struktura mediální instituce, stejně jako její management. Pracovníci a pracovnice mediálních institucí pracují nejen pod vlivem požadavků a praktik organizace, ale také svých profesních hodnot. Při analýze vlivu na mediální produkci je tedy potřeba zohledňovat také tyto faktory (de Bruin, Ross, 2004). Mediální produkce odráží také to, že jsou média společenské instituce, které musí reflektovat celkové kulturní klima (Köpplová, Jiráček, 2003). V každém případě klíčovým momentem pro studia mediální produkce je zjistit, která rozhodující kritéria jsou individuální a která jsou určena prostředím komunikátora (Van Zoonen, 1994). Studium organizačních rozměrů mediální produkce se tedy zaměřuje na politiku organizace, cíle, pracovní rutiny a úkoly, dělbu práce, hierarchii apod. (Van Zoonen, 1994).

Jelikož „*mediální organizace mají sklon vytvářet si různé výrobní rutiny čili zažitě způsoby, jak materiály vyrábět*“ (Burton, Jiráček 2001: 102), domnívám se, že je pro tuto práci relevantní se podívat na organizaci práce tvůrců magazínu Q. Postupy, které užívají mediální organizace při své práci, nazývá Reifová (2004) mediální rutinou. Na výběr témat má vliv nejen redaktor/ka, dramaturg/yně, editor/ka (projektuje svoje hodnoty, názory či vzdělání), ale také samotná mediální organizace, která tyto lidi zaměstnává a určuje tak složení dané redakce (Trampota, 2006). Rozhodování redaktora/ky je ovlivněno organizačními faktory, jako je politika, organizační struktura, pracovní rutina a mocenské vztahy v organizaci (Van Zoonen, 1994). Mezi mediální rutiny patří: zaběhlé způsoby sběru událostí (v případě tohoto pořadu vyhledávání témat

²⁹ zdroj: digizone.cz

na každý týden), opakující se praktiky sběru informací, prezentace příběhů (Trampota, 2006).

Asi nejčastěji zmiňovanou součástí mediální rutiny, která se už ale částečně týká mediálních obsahů, je koncept zvaný gatekeeping. Vysvětluje, kdo při práci v médiích provádí výběr, jaká témata upřednostňuje a jak rozhoduje o uvedení tématu či informace do konkrétního média (McQuail 2007). Jedná se o mechanismus mediální konstrukce reality. Funkci gatekeepera může zastávat i více lidí na různých úrovních. To platí zejména ve zpravodajství. Přesto lze tento pojem aplikovat na tento výzkum pro pravidelný týdenní magazín, který nastoluje společensky důležitá témata. Pokud tedy gatekeeper vnímá určité téma jako zajímavé pro publikum, pak jej nasadí častěji.

Dalším mechanismem, jakým média mohou konstruovat realitu, je teorie rámování, která rozšiřuje teorii nastolování témat. Podle Roberta N. Entmana je rámování „výběr a zvýraznění některých aspektů událostí či témat a vytváření propojení mezi nimi k podpoře konkrétních definic, interpretací, hodnocení a řešení“ (Entman 2004: 5). Tím, že média tematicky rámuje informace, vnucují publiku určitá kritéria hodnocení a ovlivňují tak jeho názory (Trampota, 2006). Neznamená to však, že publikum takový rámec bez výhrady přijímá. Média preferují takové rámce, které jsou kulturně shodné a upoutají pozornost publika. Pro vymezení rámce jsou tedy důležité vyřčené i nevyřčené informace které určují význam události či tématu (Entnan, 2004).

Mediální produkce se od 90. let v ČR silně komercializovala, s postupem času musela také média reagovat na rozvoj digitalizace a internetu (Köpplová, Jiráček, 2007).

2.5 Shrnutí teoretické části

Novým myšlenkovým směrem³⁰, který zásadním způsobem změnil vědecké paradigma ve společnosti, byl poststrukturalismus. Posouvá porozumění sociálních jevů konstruktivistickým směrem a klade důraz na to, že všechno vzniká tady a teď, a tak, jak svět známe, tj. uvnitř diskurzů. Základem poststrukturalismu, stejně jako feminismů, je zpochybňování struktury a pevně daných identit, z nichž vycházejí genderové nerovnosti. Hlavním cílem poststrukturalistických přístupů není objevovat, ale odmítat,

³⁰ Po feministickém myšlení ovlivněném liberalismem, marxismem (od osvícenského, přes liberalistický, marxistický až po radikální feminismus, který zavádí pojem gender).

co jsme, a vytvořit, co bychom mohli být – osvobodit se tak, že budeme kriticky pracovat se systémem, který nás produkuje jako subjekty. Podle Butler a její teorie performativity je podobně jako subjekt také genderová identita performativní, jelikož je produktem, který vznikl a je udržován tělesnými znaky (Butler, 2003). Na performativitu genderu Judith Butler, stejně jako na Foucaultovu analýzu moci a subjektu, navazovali další autoři a autorky kulturních, feministických, queer, ale také postkoloniálních teorií při hledání subverzivních strategií a při odhalování nadvlády v genderově binárním utváření subjektivit.

Queer teorie využívá dekonstruktivistický přístup³¹, aby problematizoval různé formy moci, hegemonie a útlaku, představuje jakési politické stanovisko vůči dominantním diskurzům a vědění. Překračuje genderové kategorie, klade důraz na rozmanitost a pluralitu identit. Symbolizuje pestrost a odmítá nejen heteronormativitu, ale také homonormativitu, jenž oboje vychází z binárního genderového systému. Zabývá se tak konstrukcí současných významů sexuality a jejich proměnou, a tím, jak je moc v rámci binární opozice (heterosexuální/homosexuální) dočasně stanovena a trvale napadána a jak do tohoto modelu zapadají či nezapadají identity. Jedním z cílů queer teorií, ale také poststrukturalismu, z něhož queer teorie vycházejí, je konec kategorií heterosexuality a homosexuality (Butler, 2003). K dosažení tohoto stavu je však ještě daleká cesta. Jak upozorňuje Michal Bočák (2007) ve své eseji: *„I přesto, že dochází k demokratizaci identit, evokující úspěch queer teorie (...), jsou i nadále všechny identity kontrolované hegemonní maskulinitou a zároveň se podřizují konzumní logice“* (Bočák, 2007: 1).

Queer teorie je jednou z nejrychleji se rozvíjejících akademických oblastí za poslední desetiletí. Ještě v roce 1990 neexistovala queer teorie ani jako pojem, tím méně jako studijní oblast. Poprvé byl pojem queer prezentován Teresou de Lauretis v roce 1991 (Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities). Do té doby byl pojmem queer v lepším případě slangově označován homosexuál, v horším případě vyjadřoval homofobní zneužívání. Práce zabývající se lesbickými a gay studii začaly od 90. let používat pojem queer, jelikož lépe vyjadřoval nesoulad mezi pohlavím, genderem a touhami. Slovo queer může být zastřešujícím pojmem pro LGBTIA identity a aktivity, zároveň je ale také kritikou mocenských struktur ve společnosti zahrnující další sociální

³¹ Dekonstruktivistický přístup předpokládá, že když je nějaký jev sociální konstrukcí, pak je tedy možné jej i zpětně dekonstruovat.

nerovnosti (viz rasové, věkové, etnické apod.). Queer teorie představuje nový způsob myšlení o sexualitě a identitě.

Silným socializačním prostředkem jsou média. Jejím prostřednictvím fungují koncepty, utvářejí se představy o světě a o ideálu normy, tedy normy toho, co je „správné“, „ideální“, „chtěné“. Vše, co se těmto normativním ideálům vymyká, je médií představováno jako nepřirozené, deviantní či nebezpečné. Takto institucionalizované koncepty ovlivňují myšlení a postoje jedince, který je internalizuje jako přirozené. Obrazy gayů a leseb, stejně tak „jiných“ identit jsou obvykle v médiích zasazovány do rámce normativní heterosexuality. Queer komunity jsou považovány většinou společností spíše za společenství lidí, které mají společné charakteristické znaky. Obvykle jsou však takové charakteristiky vnímány v protikladu k hodnotám a konvencím dominantní heteronormativní společnosti a tudíž jsou považovány za problematické, jelikož narušují formu shody.

Současná tendence queer teorií obecně je problematizovat heterosexuální jako takovou bez ohledu na to, jak se člověk osobně cítí a k jaké sexuální orientaci se řadí. Právě magazín Q vysílaný Českou televizí od roku 2007 byl v ČR průkopníkem této tendence, která na Západě probíhala už od 80. let 20. století. Magazín Q svým způsobem nahradil publicistický pořad LeGaTo³², který Česká televize vysílala v letech 2004 – 2005. Také Český rozhlas na své stanici Radiožurnál v letech 1999 – 2006 vysílal pořad zaměřený výhradně na gay komunitu a nesl název Bona Dea. Po šestileté pauze zařadil od roku 2012 do svého vysílání nový pořad s týdenní periodicitou na rádiu Wave, tentokrát zohledňující celou queer komunitu.

³² Magazín o lesbách, gayích a translidech. Tento publicistický pořad České televize byl vysílán každý měsíc v letech 2004 – 2005.

3. EMPIRICKÁ ČÁST

V této kapitole se budu věnovat metodologickým východiskům práce, zvoleným metodám a samotné analýze. Nejprve budu reflektovat svá východiska, tj. jaká je moje představa reality a v rámci jakého paradigmatu se pohybuji. V kontextu účelu výzkumu a vydefinování výzkumné otázky následně představím jednotlivé metody výzkumu, zohledním výzkumnou strategii od výběru vzorku, prostředí výzkumu, techniky sběru dat až po etické otázky či zhodnocení kvality výzkumu. V závěru empirické části vysvětlím způsoby analýzy dat a jejich interpretace a budu hledat odpovědi na dané výzkumné otázky a cíle výzkumu. Zároveň upozorňuji na možné limity kvalitativního výzkumu.

3.1 Metodologie

Moje diplomová práce patří do sociálněvědního výzkumu, jehož cílem je hledat důsledky určitého sociálního jevu na společnost, pochopit ho a případně následně transformovat některé aspekty sociálního světa (Zábrodská, 2009). Při tom je nutné si uvědomit, že v sociálních vědách jsou interpretace časově omezené. Sociologické poznání je v principu neukončené, jelikož samotná sociální realita je neurčitá, neustále se vyvíjí a obvykle bývá výsledkem řady faktorů (Reichel, 2009). Jak upozorňují mnozí autoři/autorky, u sociálních výzkumů je také nutné počítat s jistou mírou nepřesnosti; zkoumané jevy, procesy a fenomény nejsou předvídatelné a jsou proměnlivé v čase (Reichel, 2009; Hendl, 2005). Mnohdy samotným zkoumáním ovlivňujeme a měníme realitu (Reinharz, 1992).

Metodologie používaná v sociálních vědách odpovídá na otázky, jakým způsobem, nebo zda vůbec, vědění, které lidé produkují o sociálním životě, může být spojováno se skutečnou realitou. Zároveň umožňuje dosáhnout toho, aby vědění získané v sociálním výzkumu bylo platné a průkazné (Ramazanoglu a Holland, 2004).

To, jakým způsobem je prováděn výzkum, ovlivňují především názory výzkumníka/výzkumnice na povahu sociálního světa (ontologie), na povahu znalostí a poznání (epistemologie) a samozřejmě na tom, jakým způsobem výzkumník/výzkumnice produkuje toto poznání a pochopení světa prostřednictvím metodologie (Guba, Lincoln, 1994). Hendl tyto základní otázky metodologie vědy

rozšiřuje ještě o otázky osobních hodnot, morálky a etiky výzkumníka/výzkumnice (axiologie) a o přístup k psaní o výzkumu (rétorika) (Hendl, 2005).

Svůj výzkumný projekt budu zpracovávat v paradigmatu³³ tzv. kritické teorie (podle Guby a Lincoln), resp. kritického realismu. Toto paradigma je považováno za emancipační a vymezující se vůči mainstreamovému proudu v sociálních vědách. V rámci tohoto paradigmatu je využíván dekonstruktivistický přístup, z něhož vyplývá, že realita je konstruována (viz ontologické hledisko). A jelikož konstrukce a sociální struktury vůči nám fungují objektivně, je potřeba rekonstruovat sociální reality, hledat rozpory a měnit samotné hegemonní struktury (Guba a Lincoln, 1994). Analogicky se k realitě přistupuje v rámci feministické tradice, která v sobě obsahuje dekonstruktivistický přístup snažící se rozbít koncept heteronormativity a přijít s pluralitou identit. Proto kritický realismus také využívají především feministické a jiné kritické výzkumy, které tak umožňují odkrývat vztah mezi mocí a sociálními strukturami: *„kritický výzkum se věnuje marginalizovaným a utlačovaným skupinám a jedincům ve společnosti. Opírá se o teoretické koncepce kritické teorie a feministického výzkumu“* (Hendl, 2005: 140).

Z pohledu epistemologie kritická teorie předpokládá, že výzkum, při němž dochází k interakci mezi badatelem/badatelkou a respondenty/respondentkami, je vždy nevyhnutelně ovlivněn hodnotami a poznáním výzkumníka/výzkumnice. Při výzkumu je nutný dialog mezi badatelem/badatelkou a respondenty/respondentkami, kdy dochází k transformaci a změně struktur (Guba a Lincoln, 1994). Cílem mého výzkumu není změna společenských struktur, ale spíše kritika procesu mediální produkce při prosazování televizního pořadu pro menšiny z genderového pohledu. Podle Ramanazoglu a Holland (2004) by každý badatel/badatelka zabývající se zkoumáním genderových vztahů měl reflektovat a tematizovat svoji pozicionalitu. Zároveň by měl mít na paměti chápání sociální reality a to, jakým způsobem moc ovlivňuje produkci znalostí apod.

Dále Ramazonglu a Holland (2004) trvají na tom, že *„Smyslem feministického sociálního výzkumu není politická korektnost nebo dosahovat metodologické objektivity, ale poskytnout vhled do genderované sociální reality, která by jinak neexistovala“* (147). V centru zájmu těchto výzkumů je osvobození od útlaku a odhalování sociální

33 Paradigma představuje sdílené hodnoty, představy a koncepce postupů a zkoumání určitých jevů či předmětů vědních oborů a jejich výklad, na kterém se shodnou vědecké autority (Reichel, 2009).

struktury a mechanismu jejich reprodukce a vysvětlit, jak fungují, aby mohly být transformovány a aby byly odstraněny nerovnosti a nespravedlnosti (Reinharz, 1992).

3.1.1 Výzkumný problém a výzkumná otázka

Slovo queer může představovat zastřešující pojem pro GLBTI identity a aktivity, zároveň ale představuje zpochybnění norem spojených s genderem, maskulinitou, feminitou a sexualitou, a tedy kritiku mocenských struktur ve společnosti. Queer problematizuje různé formy moci a útlaku a překračuje genderové kategorie. Na základě východisek a teoretických koncepcí uvedených v předchozích kapitolách jsem se rozhodla v tomto výzkumu věnovat fenoménu televizního pořadu Q (queer) vysílaném v České televizi. A protože se jedná o jediný televizní pořad v ČR, který se dlouhodobě věnuje queer subkultuře a genderovým a sexuálním identitám, rozhodla jsem se zjistit, *jaká byla celková geneze magazínu Q od jeho vzniku, přes výrobu, zařazení do vysílání až po jeho zrušení a nahrazení jiným formátem.*

Tuto základní výzkumnou otázku budu zkoumat skrze další související otázky, pomocí kterých budu zkoumat výchozí podmínky pro vznik pořadu (magazínu). Budu mapovat motivace a důvody prosazení pořadu do vysílání a zároveň se snažit lépe porozumět procesu rozhodování, včetně souvisejících vnitřních pravomocí, kompetencí a produkčních mechanismů. Bude mne tedy, mimo jiné, zajímat, zda a jak produkci a vysílání magazínu ovlivňovaly personální změny v rozhodovacích pozicích v ČT? Zajímat se budu také o to, jestli autoři/autorky refletovali v pořadu vývoj queer teorií, genderové či feministické koncepty. Jak se vyvíjel způsob hledání témat v souvislosti s rozvojem queer problematiky? Jak byla vybírána témata do jednotlivých dílů a kdo o nich rozhodoval? Jak bylo queer v tomto pořadu definováno? Zajímavé také bude podívat se na to, v jaké míře pořad reprodukuje představu, že GLBT je především o sexualitách. Díky tomu, že magazín se vysílal po dobu 6 let, lze pozorovat, nakolik je v něm skutečně na tyto koncepty odkazováno. Odpovědi na tyto a další otázky budu hledat ve výpovědích respondentů, kteří se podíleli na tvorbě magazínu. Tyto výpovědi získám pomocí polostrukturovaných rozhovorů.

Z hlediska genderového zájmu o mediální produkci se také v krátkosti podívám na složení žen a mužů v České televizi a jejich možný vliv na obsah pořadu. Považuji za relevantní ve své práci zohlednit, jak se v dlouhodobém horizontu vyvíjela sledovanost

a spokojenost nejen magazínu, ale také dokumentárního cyklu, který byl do vysílání zařazen v následujících letech po zrušení pravidelného magazínu Q. Vycházet přitom budu z údajů poskytnutých oddělením výzkumu auditoria České televize. V souvislosti s těmito poznatky v závěru mimo jiné zhodnotím, zda Česká televize reflektuje své zákonné povinnosti.

3.1.2 Metody použité ve výzkumu

Metody v širším metodologickém rámci se používají ke zkoumání sociální reality a předkládání důkazů o konkrétních oblastech sociálních prostředí. Představují určitý postup k nalezení spojitosti mezi idejemi (teorie), zkušeností a realitou (to, co skutečně existuje nezávisle na lidském myšlení). Metody jsou buď přístupy používané ve výzkumu podle jeho předmětu či zaměření (viz „empirické metody“, „vědecké metody“ apod.), nebo techniky a postupy používané ve výzkumu sociální reality (např. focus group, rozhovory, pozorování, analýza textu, terénní výzkum apod.) (Ramazanoglu a Holland, 2004).

Metody lze rozdělit na kvantitativní a kvalitativní. Podle toho dělíme také samotný výzkum na kvantitativní či kvalitativní přístup. Kvantitativní přístup předpokládá měřitelnost, využívá náhodné výběry a sběr dat je strukturovaný pomocí testů, dotazníků nebo experimentů (Hendl, 2005). Získaná data lze pak analyzovat statistickými metodami a lze testovat jejich validitu (Reichel, 2009). Cílem kvantitativních výzkumů je testování hypotéz a informace musí být reprezentativní pro celou cílovou skupinu (Disman, 2002). Takové metody je považovány za objektivnější, rigoróznější, preciznější s doložitelnými vědeckými výsledky.

Naopak kvalitativní analýza je využitelná spíše tam, kde cílem výzkumu je pochopit fenomén způsobem, který nevyžaduje kvantifikaci. Volná forma otázek v kvalitativním výzkumu nevynucuje taková omezení jako v kvantitativním výzkumu. Kromě toho data v takovém výzkumu nejsou sešněrována do předem připravených kategorií a hypotéz (Disman, 2002). Cílem takových výzkumů je vytváření nových hypotéz, porozumění a vytváření teorie (Disman, 2002).

Podle Morrow (1994) je takové dělení výzkumů zavádějící a dichotomii kvantitativní/kvalitativní považuje za falešnou, jelikož zakrývá důležité koncepční rozdíly mezi různými výzkumnými přístupy. Poukazuje na to, že u každé kvantitativní

metody se v rámci interpretace používá kvalitativní způsob a v kvalitativních metodách se také počítá a přisuzuje se jim význam (Morrow, 1994). Morrow tím v podstatě chce říci, že pro sociálněvědní výzkumy a teoretizování se mnohem více hodí metody, kterým říkáme kvalitativní, protože statistické analýzy nejsou kompatibilní s teoretickými přístupy v sociálních vědách. Nezavrhuje sice statistiku jako takovou, ale přisuzuje jí pouze statut hrubého, pomocného nástroje.

I když některé feministické autorky zastávají názor, že kvalitativní metody jsou pro feministický výzkum zásadní (viz participační model ve formě hloubkových rozhovorů s respondenty/respondentkami, který je opakem maskulinního modelu nezaujatosti a objektivnosti, a má za cíl zamezit hierarchii ve výzkumu), Letherby (2003) poukazuje na některé nedostatky tohoto přístupu. Dle jejího názoru tímto dělením dochází k tomu, že se prohlubuje pohled na kvantitativní metody jako pozitivistické přístupy dělané výhradně muži s přívlastky tvrdý, racionální, vědecký, objektivní, spolehlivý, opakovatelný apod.; a kvalitativní metody jako přístupy dělané ženami s přívlastky femininní, jemný, subjektivní, intuitivní apod. Tímto způsobem pohledu na kvalitativní a kvantitativní metody feministky samy sebe vylučují z určitého způsobu získávání vědění. Feministické výzkumy by neměly být určovány metodami, které jsou použity, ale konkrétními způsoby, v jakých jsou nastaveny, a strukturou, v jaké jsou umístěny. Autorka zároveň upozorňuje na to, že ani kvalitativní metody se neobejdou bez počítání a měření (Letherby, 2003). Letherby tak na rozdíl od Morrowa nezpochybnuje dělení na kvantitativní a kvalitativní výzkum a snaží se vyzdvihnout výhody kombinace obou přístupů.

Feministické výzkumy v současné době využívají jak kvalitativní, tak kvantitativní metody, přičemž *„kvalitativní metody (...) mohou být použity k získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme (...), mohou pomoci získat o jevu detailnější informace, které se kvantitativními metodami obtížně podchycují“* (Strauss, Corbin, 1999: 11). Podle Reinharz (1992) jsou kvalitativní metody obvykle využívány ke zkoumání malého počtu lidí a spíše z dlouhodobého hlediska. Cílem takového výzkumu je podat podrobný popis zkoumání a poznat fungování vztahů v malých skupinách (Reinharz, 1992). Hendl jako další výhody kvalitativního výzkumu uvádí možnost zkoumání fenoménu v přirozeném prostředí, studovat procesy, navrhnout teorie, hledat lokální příčinné souvislosti apod. (Hendl, 2005). Jako určitou nevýhodu lze u kvalitativního výzkumu spatřovat v tom, analýza dat i jejich sběr jsou časově

náročné (Hendl, 2005).

Jelikož jsem potřebovala získat detailnější informace, vycházející ze zkušeností přímých aktérů (resp. tvůrců) pořadu Q, povedu kvalitativní výzkum a za stěžejní metodu tohoto výzkumu jsem si zvolila polostrukturované rozhovory s lidmi bezprostředně zodpovědnými za vznik pořadu a jeho prosazení do programu (dramaturg/yně, produkční, šéfproducent/ka). Výpovědi respondentů budu také dle potřeb doplňovat o relevantní informace získané z výročních zpráv či webu České televize. V kontextu genderových a mediálních studií se podívám na to, jak přístupný je proces mediální produkce k inovacím a změnám. Mimo jiné také v analýze zohledním údaje o sledovanosti a spokojenosti magazínu Q v jednotlivých letech a porovnáám je se sledovaností dokumentárního cyklu Queer.

3.1.3 Technika sběru dat

V této části popíšu plán sběru dat a uvedu také, jaké jsem využila pomocné prostředky (jako např. diktafon, poznámky apod.). Disman (2002) zdůrazňuje, že konstruovat metodologii bez sběru dat není pro žádný výzkum možné. Jak jsem již zmínila výše, základní kvalitativní metodou pro sběr dat v mém výzkumu jsou polostrukturované rozhovory s tvůrci/tvůrkyněmi magazínu Q. Rozhovory jsou důležité z důvodů ontologické vhodnosti, umožňují poznávat realitu, přistupovat k jednotlivcům, jejich myšlenkám, idejím zprostředkovaných jejich vlastními slovy a vidět dopad konkrétní situace či jevu na jedince (Reinharz, 1992). Umožňují klást doplňující otázky a reagovat, což umožňuje pochopení konstrukcí skrze slova vypovídajícího. Zároveň umožňují objevovat, popisovat a podávat přehled o konkrétní zkoumané problematice, včetně zaznamenávání toho, co bylo (Hendl, 2005). Při rozhovorech je možné používat i neformální dotazy, aby se tím badatelé/badatelky přiblížili respondentům/respondentkám. Výhodou rozhovorů je tedy vzájemná interakce mezi badatelem/badatelkou a respondentem/respondentkou, možnost formulovat a specifikovat vlastní postoje, ale také délka trvání rozhovorů (Reinharz, 1992). Rozhovory ztěžují kontrolu nad jinými lidmi, mizí hranice mezi rolí výzkumníka/výzkumnice a zkoumané osoby, oba jsou relativně rovnocennými partnery (Disman, 2002).

Stejně jako u jiných metod i u rozhovorů vzniká do určité míry riziko subjektivní

interpretace ze badatele/badatelky. To je ovšem redukováno jeho/její reflexí omezení výzkumu. Reinharz (1992) i Hendl (2005) kladou důraz na způsob kladení otázek tak, aby neměly sociální konotace a implikace nebo vynucování si odpovědi podle očekávání (Reinharz, 1992). I přes některé nevýhody, které mohou rozhovory přinášet, umožňují poznávat a chápat fungování vztahů v menších skupinách (Reinharz, 1992). Z hlediska feministického výzkumu jsou rozhovory důležité a přínosné. Díky různým formám rozhovorů (strukturované, polostrukturované, nestrukturované) lze zjišťovat a popisovat přímou zkušenost žen na pracovním trhu, v soukromém životě, ve společnosti (Reinharz, 1992).

Podle Hendla (2005) by polostrukturovaný rozhovor měl být sestaven z předem vytvořeného seznamu otevřených otázek dotýkající se konkrétních témat, které je třeba v rámci rozhovoru prodiskutovat. Je na tazateli/tazatelce, jakým způsobem a v jakém pořadí potřebná data získá. Obvykle je základní osnova otázek rozšířena o další podotázky, které mohou, ale nemusí být v průběhu rozhovoru položeny (Hendl, 2005). Pořadí otázek se může měnit v závislosti na průběh rozhovoru. Tato pružnost poskytuje badateli/badatelce značný prostor pro získávání podrobných informací ze života respondenta/respondentky (Hendl, 2005).

Kvalita výzkumu se hodnotí v kvalitativním přístupu na základě jiných kritérií než v kvantitativním výzkumu. Pravidla pro hodnocení kvality výsledků u kvalitativních výzkumů nemohou být aplikována mechanicky. Hendl (2005) uvádí několik způsobů, jak přistupovat k problémům hodnocení výsledků kvalitativního výzkumu. Kromě popisu metodologických a koncepčních úvah, což je základním předpokladem každého výzkumu, je jednou z těchto strategií konstrukce nových kritérií, která zohledňují zvláštnosti kvalitativního výzkumu (Hendl, 2005). Zatímco v kvantitativní tradici se pracuje s pojmy, jako jsou reliabilita, validita či zevšeobecnitelnost, v kvalitativní tradici jde o *důvěryhodnost* (důkladná identifikace výzkumu), *spolehlivost* (proces kontroly získávání poznatků formou revize vlastních poznatků), *přenositelnost* (využití závěrů studie pro jiný případ) či *autenticitu* (dostatek informací pro posouzení procesu výzkumu) (Coffey, Atkinson, 1996). Snažila jsem se v jednotlivých částech svého projektu dodržovat tyto rozdílné zásady a naplňovat tak kritéria kvality výzkumu. Zároveň jsem si vědoma výhod a omezení těchto metod zkoumání (viz předchozí odstavce).

Kromě rozhovorů budu v dalších částech samotné analýzy využívat také údaje

o sledovanosti nejen magazínu, ale také jednotlivých dílů dokumentárního cyklu Queer, který v roce 2013 nahradil původní týdenní magazín Q. Tyto údaje jsem oficiálně získala pro studijní účely od oddělení výzkumu audioria České televize. Informace obsahují nejen sledovanost v průběhu let, ale také průměrnou roční spokojenost magazínu, která však byla měřitelná pouze v letech 2007 – 2011.

Přístup k jednotlivým dílům magazínu lze získat na veřejně přístupných internetových stránkách České televize, kde na speciální webové stránce o pořadu existuje archiv všech odvysílaných dílů s informacemi o termínech premiér i všech repríz. Jen výjimečně nejsou některé díly k dispozici ke zhlédnutí, jelikož mohou být omezena autorská práva pro internetové vysílání. Jedná se převážně o díly natáčené v zahraničí. Tyto „neveřejné“ díly lze však získat pro studijní účely z videoarchivu ČT na základě oficiální žádosti o zapůjčení a zhlédnout v televizní badatelně.

3.1.4 Výběr vzorku, etické otázky

V této kapitole zdůvodním kritéria pro výběr účastníků této studie. Zároveň zde zohledním etickou problematiku sběru informací o respondentech. Výběr vzorku v rámci kvalitativního výzkumu formou rozhovorů je vždy nenáhodný a účelový (Hendl, 2005). Naopak u kvantitativních výzkumů je vzorek vybírán náhodně, stratifikovaně a procentuálně dle poměru zastoupení v populaci. Jak zdůrazňuje Reichel (2009), aby byl vzorek reprezentativní, je potřeba dosáhnout adekvátního rozsahu. Zatímco u kvalitativních výzkumů je vzorek vytvořen teprve tehdy, když jsme dosáhli úplné saturace, tzn. když už další data nepřispívají k lepšímu porozumění dané problematice (Disman, 2002).

V případě této výzkumné práce půjde o konkrétní osoby, resp. tvůrce analyzovaného magazínu, tj. osoby zodpovědné za kreativní a obsahovou složku pořadu, jako je dramaturg, příp. šéfdramaturg, a dále osoby, které jsou zodpovědné za programové nasazení pořadu do vysílání a za produkční a výrobní zajištění pořadu – šéfproducent a produkční. Záměrně zde již používám generické maskulinum, jelikož všichni respondenti byli muži. Tuto skutečnost také zohledním v závěrečné analýze výzkumu.

Kontakty na konkrétní osoby jsem získala přímým oslovením pracovníků z Centra

publicistiky, dokumentaristiky a vzdělávání České televize. Vzhledem k tomu, že pořad je vyráběn na zakázku externí firmou, obdržela jsem od zástupců ČT také kontakt na tyto další externí spolupracovníky, který nese stejnou zodpovědnost jak za kreativní, tak za produkčně/výrobní stránku magazínu. Průběžné doplňování složení respondentů/respondentek je právě jedna z výhod kvalitativních metod (Hendl, 2005).

Celkem jsem prováděla tři rozhovory s lidmi bezprostředně zodpovědnými za kreativní a výrobní stránku magazínu Q, dva byli zástupci České televize a jeden zástupce externí agentury. Výhodou u všech třech osob je především fakt, že figurují u pořadu víceméně už od jeho vzniku po celou dobu až po zrušení v roce 2012, a následně se všichni tři podíleli na vzniku nového formátu zaměřeného na queer kulturu. Tento aspekt považuji pro získávání a analýzu dat za podstatný. Všichni tři respondenti se svým zapojením do výzkumu ochotně souhlasili.

Uvažování a dodržování etických principů je důležitou součástí každého výzkumu. Při provádění výzkumů musí badatel/badatelka kromě jiného dbát na to, aby nedošlo k ohrožení či poškození zkoumaného jedince, osoba nesmí být zařazena do výzkumného projektu, pokud s tím nesouhlasí (Reichel, 2009). Do výzkumu lze tedy zařadit jedince pouze na základě tzv. poučeného (informovaného) souhlasu. Jak upozorňuje Hendl, takový souhlas může mít dvě podoby, ať už se jedná o aktivní souhlas formou podepsaného prohlášení, nebo pasivní souhlas vyplněním dotazníku či vyslovením ústně (Hendl, 2005). Před udělením souhlasu však badatel/badatelka musí poskytnout respondentům/tkám veškeré informace o podstatě, průběhu a okolnostech zkoumání (Reichel, 2009).

U respondentů, s nimiž jsem dělala rozhovor, jsem využila pasivní souhlas s jejich účastí na výzkumu. V úvodu jsem každému respondentovi vysvětlila, jakou roli hrají jeho výpovědi ve výzkumném projektu, seznámila ho se záměrem a průběhem výzkumu, přibližnými tematickými okruhy rozhovoru a s dalším postupem při zpracování údajů obsažených v rozhovorech. Zároveň jsem každého z nich požádala, zda rozhovory mohou být nahrávány na diktafon, aby byly informace přesně zachyceny. Mimo jiné byli respondenti seznámeni s tím, že jejich výpovědi budou anonymní jen do určité míry. Nebudu uvádět jejich jména, pouze specifikuji jejich pozice související s analyzovaným magazínem, což je pro tento výzkum důležité. Utajení jejich identity bylo prakticky nemožné.

3.1.5 Rozhovory a jejich průběh

Respondenty, s nimiž byl proveden rozhovor, jsem z velké části již znala, protože jsem v České televizi donedávna pracovala. Magazín Q, stejně jako následný dokumentární cyklus, byl vyráběn na zakázku. Požádala jsem proto o rozhovor také zástupce soukromé společnosti, která pro Českou televizi pořad vyrábí. Všechny respondenty jsem oslovila telefonicky nebo e-mailem, kdy jsem jim vysvětlila účel a cíl svého výzkumu. Reichel poznamenává, že u polostrukturovaných rozhovorů je důležitým aspektem prostředí, v němž by měl být rozhovor veden (v pracovně, v kavárně apod.) (Reichel, 2009). Rozhovory, které jsem vedla v rámci této práce, se uskutečnily všechny v místě pracovního působiště respondentů, tedy v případě interních zaměstnanců v České televizi (obvykle kancelář), a v případě externího spolupracovníka ve společenské místnosti sídla firmy. Rozhovory probíhaly v příjemné, přátelské atmosféře.

Pro realizaci rozhovoru jsem si vytvořila osnovu komplexních otázek (opora výzkumu), resp. témat, kterých jsem se chtěla dotknout. K tomu jsem si připravila další rozšiřující podotázky a položila jsem je až v momentě, kdy respondenti zodpověděli otázky základní. Také řazení a kladení otázek se odvíjelo od průběhu konkrétního rozhovoru. Některé formulace otázek jsem vynechala, jelikož byly zodpovězeny v jiné části rozhovoru nebo nebyly u konkrétních respondentů relevantní (např. dotazy týkající se průběhu schvalování pořadu, informace o financování apod.). Právě takový způsob vedení polostrukturovaných rozhovorů a flexibilita pokládání otázek respondentům přináší rozmanitost jejich odpovědí, které lze v rámci dalšího zkoumání analyzovat a porovnávat (Reinharz, 1992). Respondenti měli možnost na otázky odpovídat vlastními slovy a interpretovat vlastní profesní i osobní zkušenosti nejen s danou problematikou, ale také s vývojem pořadu. Rozhovory trvaly v rozmezí zhruba tři čtvrtě hodiny až hodinu. Na konci rozhovoru jsem ponechala respondentům prostor sdělit další zajímavé a podnětné informace, které nebyly součástí připravených otázek a které by mohly být zásadní pro další analýzu tématu.

Otázky jsem rozdělila podle témat na tři části tak, aby na sebe vzájemně navazovaly a umožnily ještě v průběhu rozhovoru dovysvětlit některé nejasnosti. První část otázek je zaměřena na počátky pořadu, jaké byly podmínky pro jeho vznik, jaký byl vliv respondenta na vznik magazínu, jakými způsoby se o pořadu rozhodovalo

a schvalovalo do vysílání. Další část otázek zkoumá obsah magazínu, způsoby výběru a zohlednění témat zobrazených v magazínu, jejich vývoj v průběhu let, ale také provozní a finanční nákladnost. Právě otázky týkající se finančních nákladů byly pokládány pouze těm respondentům, kteří byli zodpovědní za výrobní část pořadu. Naopak otázky zaměřené na obsah byly pokládány respondentům, kteří zodpovídají za dramaturgickou část pořadu. Do této části byly také zahrnuty otázky směřující k případným diváckým reakcím. Závěrečná část se věnuje ukončení vysílání magazínu v ČT, jeho důvodům a případnému pokračování vysílání tematiky v jiné podobě.

Způsoby zpracování a analýzy dat získaných z uvedených metod a technik budu diskutovat v následujících kapitolách.

3.1.6 Zpracování dat

Rozhovory s respondenty budu nahrávat a následně provedu jejich transkripci, abych s nimi mohla dále pracovat. Jak uvádí Reichel (2009), existuje několik způsobů transkripce – doslovná, selektivní nebo s komentářem. Přičemž všechny způsoby by měly již aplikovat koncepční hledisko (např. zdůraznění a výběr témat, vypouštění nepodstatných pasáží, vlastní komentáře, porovnávání jednotlivých míst textu apod.) (Reichel, 2009). Transkripce je podmínkou pro podrobné vyhodnocení.

Takto vytvořená data budu analyzovat standardním způsobem za využití techniky kódování, které je součástí analytického procesu zpracování a analýzy dat (Strauss, Corbin, 1990). Tento proces umožňuje označit (kódovat) smysluplná data a sestavit konstrukci pro interpretaci a dedukci závěrů. Podle Coffeye a Atkinsona (1996) kódování zahrnuje řadu přístupů a způsobů, jak uspořádat, znovu získat a interpretovat kvalitativní data, a to od zjednodušování, redukování až po komplikování dat. Tyto způsoby umožňují seskupovat data do segmentů, třídit je na jednodušší a obecné kategorie a zároveň rozšiřovat o vztahy, které pravděpodobně naleznou mezi jednotlivými kategoriemi či faktory, a vybírat tak data související s hypotézou či tématem za účelem formulace nových otázek a interpretací (Coffey a Atkinson, 1996). Disman (2002) poukazuje na to, že v kvalitativním výzkumu o redukcí dat rozhodují v podstatě respondenti/respondentky tím, že výzkumníkovi/výzkumnici řeknou to, co oni považují za relevantní. Do interpretace své práce tedy zahrnu ty faktory a kategorie, které odkazují například na důvody, motivace uvedení pořadu do vysílání, jaké byly

osobní či profesionální motivace tvůrců a na další ukazatele tak, jak mi je respondenti sdělí.

Sledovanost magazínu za určitá období budu v následujících kapitolách věnovaných analýze dat prezentovat v tabulkách, které budu komentovat. Tato data uvedu také do souvislosti s výzkumy, které charakterizují diváka České televize.

3.2 Analýza

V této části se budu věnovat analýze provedené v rámci kvalitativního výzkumu. Podle Hendla (2005) budu v samotné analýze používat nosné citace z provedených rozhovorů vztahující se k analyzovaným částem. U kvalitativního výzkumu je vždy nutné zohlednit to, že výzkumník/výzkumnice je sám/sama o sobě nejen důležitým nástrojem analýzy, ale zároveň i zdrojem možného zkreslení (Disman, 2002). Jsem si vědoma výhod a omezení alternativních metod zkoumání, která ovlivňují kvalitu závěrů této diplomové práce. Budu tedy zároveň diskutovat strategie, které pomohou minimalizovat důsledky těchto omezení tak, jak doporučuje Hendl (2005). Hodnověrnost takových výzkumů lze však částečně zajistit důkladným popisem metodologických a koncepčních úvah. To jsem provedla v předchozí kapitole věnované metodologickým postupům. Ještě než přejdu k analýze polostrukturovaných rozhovorů, představím základní charakteristiky jak magazínu Q, tak dvacetidílného dokumentárního cyklu Queer, který od roku 2013 nahradil pravidelný týdenní magazín.

3.2.1 Magazín Q a dokumentární cyklus Queer

Magazín Q – zhruba půlhodinový pořad byl poprvé uveden 4. ledna 2007 na programovém kanále ČT1 ve 22:50. První díl vysvětloval, co znamená slovo „queer“ a v jakých významech byl používán:

„Původní význam slova queer je podivný, zvláštní, bizarní, výstřední, podezřelý. (...) A nyní fráze: a queer fish – podivín, výstředník. He is a queer fish – Je to divný pavouk. I feel queer - Je mi divně, je mi blbě. Queer je také sloveso: to queer something – něco pokazit, zmrvit. He queered his pitch – Udělal mu čáru přes rozpočet, zavařil mu. (...)”³⁴ V hovorové angličtině se slovo queer používá ve významech: tukuť, střelený, bláznivý, divoký, ale také homosexuální, teplý, buzna. (...) Ve významu homosexuální se ujala tato spojení: queer sociologie, queer studies, queer drama, queer televize.“ (citace z pořadu Q)³⁵

Premiérové díly tohoto nového formátu, který nahradil publicistický magazín

³⁴ Nicméně v současné době se tyto pojmy v anglicky mluvících zemích nepoužívají, protože jsou politicky nekorektní.

³⁵ Tento díl, stejně jako všechny ostatní, je dostupný na webových stránkách České televize www.ceskatelevize.cz.

LeGaTo³⁶, byly vysílány pravidelně každý týden, vyjma letních měsíců (červenec a srpen, kdy se obvykle vysílaly reprízy vybraných již odvysílaných dílů). Od konce roku 2008 začal být každý díl uvozován upozorněním, že „*pořad není vhodný pro děti a mladistvé*“. Toto opatření zřejmě souviselo také s přesunem pořadu na ČT2 po roce jeho vysílání. Důvody, proč k těmto změnám došlo, budu diskutovat v části věnované zařazení pořadu do programového schématu.

Magazín Q je „*alternativní průvodce současným queer světem. Týdeník o překonávání společenských stereotypů, neobvyklých láskách a životě mezi normalitou a výstředností. Otevírá diskuzi o tabuizovaných tématech i předsudcích v mezilidských vztazích*“ (zdroj: webové stránky ČT). Magazín je rozdělen do několika tematických částí, které jsou obvykle propojené zábavnými scénkami uváděné jedním nebo dvěma moderátory/moderátorkami, kteří/které se od začátku prezentují jako gayové a lesby. Pořad otevírá kulturní, společenská a politická témata pohledem samotné queer komunity. Prostřednictvím rozhovorů přibližuje pořad divákům a divačkám život těchto komunit a subkultur. Snahou vypovídajících je ukázat alternativu k dominantnímu diskurzu heteronormativity a představit tak sebe sama jako jednu z rozmanitých variant běžného života a apelovat na vlastní sebe prezentaci.

V pořadu tedy vystupují nejen gayové, lesby, queer a gender aktivisté, ale také osobnosti z kulturního prostředí (např. Květa Fialová, Jan Saudek, Aňa Geislerová apod.), které stojí mimo queer scénu a svými tolerantními postoji vyjadřují podporu různým životním stylům. Osloveni jsou také odborníci/odbornice z oblasti medicíny, sociologie, genderových studií, historie, antropologie apod., kteří/které z akademického hlediska objasňují některé pojmy, fenomény a témata.

Další částí pořadu jsou reportáže, mnohdy s kontroverzními či extravagantními tématy³⁷. Představeny jsou i různé fenomény z oblasti hudby, filmu, výtvarného umění, divadla apod. Cílem zařazení těchto témat je manifestovat jinakost, která obsahuje sebeironii či mystifikaci. Část reportáží představuje také queer scénu ve světových metropolích nejen v Evropě, ale i na jiných kontinentech (viz Berlín, Paříž, Oslo, Moskva, Bombaj, Hongkong, San Francisco, Jeruzalém, Tel Aviv, Bejrút apod.). Odkazem na jiná prostředí tak pořad může srovnávat postoj veřejnosti k LGBT a queer

³⁶ Magazín, který byl vysílán jednou měsíčně na ČT2 od ledna 2004 do prosince 2005 a věnoval se tématice lesbických žen, gayů a translidí. V roce 2004 byl pořad vysílán premiérově vždy kolem 18 hodiny, od roku 2005 byl začátek vysílání posunut na 22.30.

³⁷ Např. pornografie, ženská a mužská prostituce, autosexuality, queer komunity vs. církve aj.

komunitám u nás i v zahraničí.

V průběhu let 2007 – 2012 bylo odvysíláno přes 200 dílů. Poslední díl magazínu byl uveden 21. prosince 2012 v 00:50 hodin na ČT2 s názvem „*Poslední Q z tohoto světa*“. Vysílání magazínu sice od ledna 2013 dál pokračovalo, jednalo se však výhradně o reprízy vybraných dílů z roku 2011. Stejně tak byly vybrány čtyři díly³⁸ z roku 2010 a 2009, které se reprízovaly v první polovině roku 2014.

Místo pravidelného týdenního magazínu Česká televize začala připravovat a od roku 2013 vysílat speciální **dokumentární cyklus nazvaný *Queer***. První díl cyklu byl uveden 8. března 2013 ve 23:50 na ČT2. V roce 2013 tak bylo vyrobeno a odvysíláno celkem 20 dílů této série a stejný počet dílů byl odvysílán také v roce 2014. Nový cyklus představuje sérii dokumentů, společenských cestopisů a dokumentárních reportáží věnovaných queer tématům, jako je například život transgender lidí, „medvědí“ komunity. Cyklus ale také pátrá po kořenech homofobie, věnuje se ekonomickému fenoménu „pink money“, registrovanému partnerství, stejnopohlavnímu rodičovství a jiným tématům. „*Je určen všem, kdo chtějí otevřeně přemýšlet a mluvit o své sexualitě, i ne zcela konformním životním stylu. Na mnohdy překvapivé otázky hledá netypické, queer odpovědi.*“ (zdroj: webové stránky pořadu ČT). I tento pořad se vydává na expedice za queer komunitou do světových metropolí – Buenos Aires, Barcelona, Riga, Montevideo, Paříž, Berlín, Vilnius, Havana a další.

3.2.2 Analýza rozhovorů

V této části nejprve představím respondenty a objasním jejich pozice v rámci programové a výrobní struktury České televize. Poté přistoupím k samotné analýze rozhovorů, kdy budu hledat odpovědi na otázky celkové geneze magazínu Q od jeho vzniku, mechanismus schválení, přes výrobu, zařazení do vysílání, až po jeho zrušení a nahrazení jiným formátem. Mé otázky byly zaměřeny mimo jiné na potřeby, ze kterých vycházelo rozhodnutí zařadit pořad do vysílání České televize, na přístup respondentů k tématu queer, na osobní či profesionální motivace pro zohlednění konkrétních témat zobrazených v magazínu.

38 Jednalo se o díly: *Ukrajina* (o sexuálních menšinách na Ukrajině), který se premiérově vysílal 14.9.2010 v 00.10 na ČT2; *Pozitiv* (o prevenci boje proti HIV) vysílaný v premiéře 7.12.2010 ve 23.20 na ČT2; *Mužská prostituce*, díl, který byl poprvé uveden 2.11.2009 ve 23.25 na ČT2.

3.2.2.1 Představení respondentů

Na podobě výstupu mediálního produktu, který nabízejí média, mají vliv lidé pracující v médiích (Jirák, Köpplová, 2007). Jak jsem již zmínila v části zabývající se metodologií této práce, všichni tři respondenti jsou muži, kteří jsou ovšem z dlouhodobého hlediska klíčovými účastníky výzkumu. Případnou respondentku ženu, která by mohla být vhodná pro můj výzkum, bych mohla hledat například na pozici šéfdramaturgyně Centra publicistické a dokumentární tvorby, což by s ohledem na rozhodovací kompetence, které tato pozice obnáší, mohlo být jistě zajímavé, nicméně právě tato pozice nebyla dostatečně stálá a v průběhu let 2007 – 2012, kdy se vysílal týdenní magazín Q, docházelo k častým personálním změnám³⁹. Pro účely mého výzkumu a k dosažení relevantních a informací tak nebyla taková respondentka z dlouhodobého hlediska přínosem. Vybraní respondenti jsou tudíž v podstatě jedinými osobami, které se víceméně od počátku podíleli na tvorbě nejen magazínu Q (2007 – 2012), ale následně také na uvedení nového formátu dokumentárního cyklu věnovanému tématice queer a sexuálních menšin (od roku 2013 do současnosti). To, že všichni tři byli muži, je spíše otázka genderovanosti mediální instituce (Van Zoonem, 1994), což ještě zohledním v závěrečné části analýzy. Kontinuální zkušenosti respondentů s pořadem tak v rámci rozhovorů umožňují podávat přesnější popis a přehled o konkrétní zkoumané problematice (v tomto případě oba formáty pořadu zabývající se queer tematikou), včetně zaznamenávání toho, co bylo. Tuto výhodu rozhovorů zmiňuje také Hendl (2005) či Reinharz (1992).

Celkově jsem provedla tři rozhovory, a to s manažerem realizace⁴⁰ Centra publicistické, dokumentární a vzdělávací tvorby, dále s dramaturgem magazínu Q a na závěr s produkčním a producentem v jedné osobě. Manažer realizace a dramaturg jsou pracovníci České televize, zatímco produkční/producent pracuje ve společnosti Eallin TV, s.r.o., která pro Českou televizi vyráběla na zakázku nejen magazín Q, ale nyní také dokumentární cyklus Queer.

První rozhovor byl proveden s manažerem realizace, v jehož kompetenci je vedení celého výrobního centra zaměřeného na dokumentární a publicistické žánry, ať už se jedná o společenské dokumenty, dokumentární a publicistické cykly, pravidelné

³⁹ Za dobu 6 let (2007 – 2012) došlo na pozici šéfdramaturga/šéfdramaturgyně Centra publicistické, dokumentární a vzdělávací tvorby ke třem změnám, a to 2007 – 2009, 2010 – 2011 a naposledy 2012. Vždy se jednalo o ženy.

⁴⁰ Před restrukturalizací v roce 2012 se tato pozice jmenovala šéfproducent/šéfproducentka.

magazíny apod. V současné době „výrobní centra realizují pořady vysílané Českou televizí, a to jak ve vlastní výrobě, tak pomocí zakázkových a koprodukčních smluv s nezávislými českými i zahraničními producenty a nákupem převzatých pořadů“ (zdroj: web ČT). Manažer realizace zodpovídá za výrobní úkol stanovený pro centrum dokumentů. „Mezi moje povinnosti a kompetence jako manažera realizace patří příprava stanovisek k projektům podávaným na Programovou radu, kontrolovat výrobní parametry, využití interních kapacit, způsob výroby a rozpočet. V průběhu výroby také kontroluji dodržování honorářové politiky ČT a dle podpisového řádu schvaluji objednávky a smlouvy“ (manažer realizace). Na pozici šéfredaktora⁴¹ byl respondent jmenován tehdejší výrobním ředitelem v roce 2008 v době, kdy došlo ke změně v organizačním uspořádání úseků a útvarů a bylo rozděleno Centrum publicistiky, dokumentaristiky a vzdělávání na dvě samostatná centra, a to na Centrum publicistiky a dokumentu, jehož vedením byl pověřen respondent, a na Centrum vzdělávání. Respondent však v České televizi pracuje již od roku 1991: „Do České televize jsem nastoupil jako asistent produkce, poté jsem několik let zastával produkčního a posléze vedoucího výroby“ (manažer realizace). Pozice manažera realizace tak, jak funguje v dnešní podobě, je přímo podřízená řediteli výroby, zatímco pozice manažera vývoje⁴² stejného centra je přímo podřízená řediteli vývoje pořadů a programových formátů⁴³.

Druhý rozhovor se uskutečnil s dramaturgem pořadu Q. V rámci organizační struktury je respondent zařazen v Centru publicistické, dokumentární a vzdělávací tvorby. Pozice respondenta patří pod přímou podřízenost vedoucího dramaturga/dramaturgyně. Respondent v České televizi pracuje na pozici dramaturga již 14 let, přičemž se celou dobu zaměřuje na pořady alternativní, menšinové, multikulturní. Hlavními povinnostmi dramaturga je: „provázet pořad od prvotního námětu až po vysílání – tedy od oslovení autora (režiséra, scenáristy), přípravu scénáře, přes natáčení, střih, postprodukcí až po tiskové informace a celkové promo pořadu, někdy i komunikace s diváky/divačkami. Zároveň také ve spolupráci s tvůrčími producenty/producentkami vyvíjí nová témata, formáty a náměty pro pořady, jako je například v současné době nový formát o gastronomii nebo o záchraně zvířat“

⁴¹ Tato pozice byla v roce 2012 přejmenována na manažera/manažerku realizace v rámci postupné reorganizace České televize. Ve stejném roce také došlo opět ke sloučení Centra publicistické a dokumentární tvorby s Centrem vzdělávacích pořadů.

⁴² Před restrukturalizací v roce 2012 se jednalo o pozici šéfdramaturga/šéfdramaturgyně centra.

⁴³ Před restrukturalizací v roce 2012 byla pozice šéfdramaturga/šéfdramaturgyně podřízena řediteli/ředitelce programu.

(dramaturg). V poslední době se však kompetence dle vyjádření dramaturga spíše zužují a „vše schvaluje víc a víc lidí, tudíž místo slova – zodpovídám za – by bylo přesnější - zodpovídám se“. Přesto je důležité zdůraznit, že pravomoci respondenta jako dramaturga v případě magazínu Q byly ještě v době jeho uvedení do vysílání (2007) výjimečné, a to z důvodů, že „tématu nikdo nerozuměl; vlastně jsem neměl žádného oponenta. Mohli jsme si dovolovat víc“ (dramaturg).

Třetí rozhovor byl realizován s produkčním/producentem společnosti Eallin TV, s.r.o., která pro ČT vyrábí magazín Q a dokumentární cykly Queer na zakázku již od poloviny roku 2007:

Jsem jako produkční a producent, zodpovídám za výrobu pořadu od začátku do konce. Komunikuji s autorama, s dramaturgem. Zařizuji natáčení v ČR a zahraničí. Potom, když narazím na kapitolu rozpočtu, tak se stávám také zvukařem, když jedeme natáčet do zahraničí. (produkční)

Z uvedených kompetencí vyplývá, že všichni tři respondenti jsou klíčovými osobami pro můj výzkum – manažer realizace, který schvaluje rozpočet celého centra a účastní se schvalování námětů na tzv. Programové radě⁴⁴, dramaturg, který schvaluje hotový pořad do vysílání a produkční/producent, který zodpovídá za celou výrobu. Kromě toho se všichni tři, jak jsem již zmínila na začátku této kapitoly, podílejí na pořadu téměř od jeho vzniku až do současnosti.

3.2.2.2 Podmínky pro vznik magazínu Q a mechanismus schvalování

Magazín Q nahradil v České televizi publicistický pořad LeGaTo. Okolnosti, které předcházely vzniku Magazínu Q, uvádí do souvislostí dramaturg pořadu:

Ono to začalo takovou trošku náhodou. Televize předtím měla LeGaTo, projekt Andrey Maistorovič. Ten vznikal takovým tím úsporným modelem, že se to vlastně celý dělalo na zpravodajství. Jejich rozpočet byl ještě menší, než byl pak ten náš. Naopak ale oni zase využívali různých kamer a techniky ze zpravodajství. Byli schopni být výrazně svižnější a pohotovější než my. Protože zatímco my si musíme vždycky objednávat techniku 14 dnů dopředu, tak tam to fungovalo na zpravodajském principu. A teď nevím, jestli zrušení

⁴⁴ Programová rada je schvalovací orgán České televize, který vznikl v roce 2012.

LeGaTa bylo z popudu tehdejšího vedení, nebo jestli sama Andrea Maistorović tehdy řekla, že už jsou trošku vyčerpaný. A na nějaký tiskový konferenci se ho (pozn. Jiřího Janečka, generálního ředitele v letech 2003 – 2011) na to ptali, co teda bude dál. Odpověděl, že už vyvíjíme formát, který to nahradí. A já jsem si řekl, že to je zajímavý. Mám právě hodně kamarádů, režisérů, kteří měli podobný nápad něco takového udělat a jsou gayové. A tak jsme námět opravdu předložili. Pak už nebylo snadný to smést ze stolu. Takže jsme vlastně využili náhody a vyšlo to. (dramaturg)

Jiné okolnosti pro vznik nového formátu pak byly u dokumentárního cyklu Queer, který nahradil v roce 2013 magazín Q. Od března 2012 je v České televizi platný nový způsob schvalování televizních námětů a v současné době se v jistých ohledech liší také podle žánrů (např. dokumenty, publicistika či hraná tvorba apod.). Náměty mohou předkládat samotní autoři/autorky nebo, a to většinou, prostřednictvím kreativních producentů/producentek⁴⁵. Všechny přihlášky s náměty se evidují v centrální evidenci námětů (CEN) na ředitelství vývoje pořadů a programových formátů. Ke každé přihlášce pak zástupci/zástupkyně za program a výrobu připravují svoje stanoviska. Ta hodnotí nejen dramaturgický potenciál, ale také zohledňují finanční náročnost. Výhodou CEN je efektivní způsob uchovávání všech došlých námětů spolu se stanovisky a výsledným hodnocením. Náměty jsou poté prezentovány kreativními producenty/producentkami spolu s autory/autorkami námětu na tzv. *Programové radě*, která je sestavena ze zástupců/zástupkyň managementu České televize – generální ředitel, ředitel výroby, ředitel vývoje pořadů a programových formátů, ředitel obchodu, ředitel programu (příp. výkonní ředitelé stanice ČTart a ČT:D), manažer realizace, ředitelka marketingu, vedoucí útvaru výzkumu auditoria.

Trochu jiný je proces schvalování, kterým procházejí náměty na malé formáty⁴⁶ u dokumentů, což je i případ pořadu věnujícímu se queer tématice, zhruba popsal manažer realizace:

Přihlášky procházejí ještě tzv. malou programovou radou⁴⁷, která námětům přidělí malá programová okna, což v praxi znamená, že ČT přidělí určitý

⁴⁵ Kreativní producenti/producentky řídí tvůrčí producentské skupiny, které pracují na bázi projektového řízení a úzce spolupracují s jednotlivými složkami pevné organizační struktury ČT. Systém TPS vznikl v rámci komplexní restrukturalizace České televize zahájené v roce 2012.

⁴⁶ Pořady o stopáži do max. 30 minut, resp. 26 minut.

⁴⁷ V této radě zasedá generální ředitel, ředitel programu, ředitel výroby, ředitel vývoje pořadů a programových formátů.

objem peněz pro určité okno – například malý dokument, docusoap apod. – v průměru na jeden díl, přičemž jednotlivé díly mohou stát různě, jen se musí vejít do celkových peněz na rok. Typický je právě dokumentární cyklus Queer, každý díl stojí jinak a nechodí se s každým dílem na prezentaci před Programovou radu, to by bylo zbytečné. (manažer realizace)

V tomto případě lze konstatovat, že schvalování pořadu prostřednictvím několikačlenné Programové rady odpovídá procesu vzniku mediálního produktu, který nezávisí jen na jednom člověku a jeho vůli, ale na celém organizačním schématu mediální instituce. To zahrnuje pracovníky a pracovnice se širokou škálou pracovních zařazení (funkcí), kdy musí vzájemně spolupracovat (Van Zoonen, 1994). Zde se jedná dokonce o nejvýše postavené zástupce z každého oddělení, které se nějakým způsobem dotýká výroby a vysílání. Podobný proces platí také pro výslednou podobu mediálního produktu (Van Zoonen, 1994). O tom však pohovořím v následující kapitole. V případě schvalování dokumentárních, hraných či publicistických námětů je z pohledu České televize tento proces rozhodování skrze Programovou radu spíše přínosem a její fungování je považováno za objektivnější a transparentnější než v předchozích letech, kdy byly náměty schvalovány bez přítomnosti samotných autorů/autorek a za účasti omezeného okruhu schvalovatelů/schvalovatelek: „*A také si myslím, že je to dobrý signál pro tvůrce zvenku, kdy pak na Programové radě slyší přímo vyjádření od generálního ředitele, který se jednání vždy účastní. Rovnou se také přidělují peníze. Je to čisté a rychlé*“ (manažer realizace).

3.2.2.3 Zpracování námětu, zobrazování queer tematiky

Jak vyplývá z rozhovoru s dramaturgem pořadu, autoři/autorky námětu měli jasnou představu o tom, kam by se chtěli žánrově ubírat. Tato cesta ale byla jiná, než jaká v ČR doposud existovala. Inspiraci sice hledali také v zahraničí, nenašli ale vhodný předobraz:

My jsme tehdy řešili, jak takovou věc realizovat. Ani neexistuje moc podobných zahraničních formátů. Většinou jsou to spíš kabelovky, které jsme našli ve spojených státech. Anebo to byly spíše diskuzní formáty, něco jako kulatý stůl. Jenže my jsme chtěli dělat lifestyleový pořad a ten vlastně žádný předobraz neměl. (dramaturg)

Magazín Q se začal vysílat v době, kdy informovanost o queer tématice byla v ČR oproti západnímu světu teprve v plenkách. Studie queer subkultury v ČR prakticky neexistovaly. Společnost se sice zabývala výzkumy sexuálních menšin, ale ty se týkaly jenom jedné části queer komunity – gayů a leseb. Z *Analýzy situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR z roku 2007* vyplývá, že povědomí veřejnosti o těchto menšinách, nejen gay a lesbické, je velmi povrchní a získané spíše z médií (Beňová et al., 2007). Obecné přijetí těchto menšin souvisí také s jejich zviditelněním (coming out). Magazín Q tak byl v době jeho uvedení na obrazovky veřejnoprávní České televize výjimečným počinem. Kromě gay a lesbických témat si dával za cíl přinášet témata o transgender lidech, bisexuálech, intersexuálech, asexuálech a dalších sexualitách a sexuálních preferencích, stejně jako o identitách a alternativních životních stylech. O všech těchto tématech pojednávají tvůrci/tvůrkyně v pořadu souhrnně pod jedním názvem queer, aby tak vyjádřili rozmanitost, kterou v sobě pojem queer může obsahovat:

Q je primárně zaměřen na mapování a diskusi o queer kultuře. Queer kulturou chápeme svět především sexuálních menšin, svět alternativ ke stereotypnímu, tradičnímu pojetí vztahů mezi lidmi – a nemusí jít přitom pouze o gaye a lesby, ale nejrůznější další minoritní identity (označované slůvky jako transgender, intersexual či asexual), o jejichž existenci má naše středoevropská společnost zatím spíše mlhavé a stále značně zkreslené představy. (zdroj: webové stránky ČT k magazínu Q)

Nicméně ani queer komunita není v tom, kdo jsou queer lidé, jednotná. Radikálnější skupina odmítá queer jako souhrnný pojem pro LGBT a naopak zastává spíše politiku narušování norem o genderu a sexualitě (Jahodová, 2010). Podle Halberstam (2005) je cílem queer teorie zavedení genderové svobody a utváření takového prostoru, v němž si jedinec buduje vlastní identitu. Nicméně v tuto chvíli queer teorie usilují alespoň o uznání rozmanitosti genderové identity (Monro, 2005). S jakými teoretickými základy o queer tématice vstupovali do tvorby magazínu Q tvůrci/tvůrkyně, naznačuje dramaturg:

Konzultovali jsme to samozřejmě s lidmi zabývajícími se gender studií. Nicméně spíš než o queer teorie jako systém jsme se opírali o kulturní význam toho slova a v podstatě si do jisté míry i vytvářeli vlastní interpretaci tohoto termínu – už proto, že tou dobou ho u nás prakticky

nikdo nepoužíval. Proto jsme od počátku věděli, že musíme stavět most mezi námi, Českem a západem, kde tenhle termín fungoval, měl už vlastní kontext, význam, byli tam lidi, kteří s ním kreativně pracovali. Takže bylo to takové tápavé dohledávání teorie praxí. (dramaturg)

Z důvodu nedostatečné znalosti pojmu queer mezi českou veřejností mohla jakákoliv jeho prezentace přinášet novému pořadu jistá úskalí a narážet na nepochopení. Cestu, kterou se autoři/autorky pořadu přesto vydali, naznačuje dramaturg.

„Tehdy Janek Růžička a jeho lidi dávali dohromady něco, nevím k čemu to přirovnat ... takovou Elle pro gaye. Ale ne tak na módu zaměřený, ale spíš na takový underground, na alternativní životní postoje, kulturu a tak. A to tehdy měli i vymyšlenou fiktivní vazbu na časopis. Zjistili jsme, že když půjdeme touhle cestou, tak se nemusíme v každém díle nutně zabývat sexuální identitou, ale teď ty nůžky můžeme naopak otevřít a můžeme do toho zapojit opravdu i trošku právě ony čistě alternativní kulturní směry, které se třeba nějakým způsobem dotýkají i té identity, která ale nutně nemusí být sexuální, nemusí být odlišná, ale může to být i to, že si někdo hraje na něco. A vlastně tím jsme si otevřeli velké pole působnosti, protože všechny ty věci nějakým způsobem spolu souvisely a vlastně se vracely v nějakém kruhu. Proto jsme se vydali touhle cestou. (dramaturg)

Dalším úskalím pro nový pořad ze strany divácké veřejnosti mohlo být (ne)akceptování názvu pořadu. Anabázi související s otázkou, jak se bude pořad jmenovat a co má přinášet, vysvětluje dramaturg: *„První název byl Buzz, takhle se měl jmenovat i ten časopis. Ale v ČT se nikomu moc nelíbil. Zaseklo se na tom „víc“ lidí, dokonce se vůči tomu ohradil i Jiří Hromada, když se to někde dozvěděl. Považoval to za konec světa, a tvrdil, že společnost na to není připravena a že tím podkopáváme mnoholetou snahu a úsilí za rovnoprávnost gayů“ (dramaturg). Česká televize tento název nakonec neschválila: „Všichni vnímali jen tu rovinu, že jde o příliš pejorativní až výsměšný termín, nikdo nechápal ten nadhled nebo možnost sebereflexe, kterou by to teoreticky nabízelo jak tvůrcům, tak divákům. Prostě ČT je pořad vnímaná jako taková kaplička zodpovědné, seriózní kultury – a Buzz byl příliš mimo mantinel takového obrazu“ (dramaturg). Tvůrci prosazovali název, který odkazoval spíše na gay komunitu. Nicméně druhý název magazínu, který po neschválení první varianty museli tvůrci/tvůrkyně předložit, byl *Queer*. Ale i v tomto případě vedení České televize*

nesouhlasilo:

Narazilo to tady (pozn. v ČT) na to, že názvy musí být české. Pak se ale ukázalo, že poté, co jsme název usmlouvali alespoň na to kvěčko (Q) a vymysleli jsme ve znělce alespoň poletujícího „buzza“, tak ještě ten rok se objevily další dva pořady, které byly v angličtině. To ale nikomu nevadilo. Ale my jsme se rozhodli, že ten název budeme nějak vysvětlovat, že to bude součástí té mise, že to budeme rozšiřovat do povědomí, do toho prostoru.
(dramaturg)

Jak už bylo řečeno v předchozích kapitolách, týdenní magazín, stejně jako dvacetidílný dokumentární cyklus, se zaměřovaly nejen na českou, ale také na zahraniční queer scénu, kterou tvůrci/tvůrkyně považují za důležitou.

Od začátku jsme tam chtěli dostat konfrontaci našeho českého mikrosvěta se západní nebo i východní Evropou, nebo taky Amerikou. Už jsme byli i v Indii. Pořad tedy srovnává, jak se vůbec genderová tematika prosazuje jinde a jak se k sexuálním menšinám nebo k etnickým transgenderům, jakými jsou v Indii Hidžry, chovají jinde, nebo jaké mají postavení ve společnosti. Někdy je to lepší, někdy je to horší. (...) Když jsme dělali těch 40 dílů magazínu ročně, tak jsme si vytyčovali tak 10 – 12 dílů ze zahraničí a ten zbytek byl zaměřen na tuzemskou sféru. Teďka je to možná trošku jiný poměr. Z dvaceti dílů jich máme tak osm ze zahraničí, protože to zahraničí je vlastně něčím zajímavější než u nás. Tady se ta témata totiž trošku recyklují a příliš nevyvíjí. (dramaturg)

Genderová tematika, kterou zmiňuje dramaturg, ale problematizuje spíše LGBT komunitu, čímž se zpracování témat zužuje na lidi, kteří existují uvnitř dualistického rámce a dokáží se identifikovat jako muž nebo jako žena. Teorie queer však poukazuje spíše na lidi, jejichž gender je proměnlivý a nedokáží se ztotožnit se žádnou z dichotomních kategorií (Monro, 2005). Tato proměnlivost či fluidita genderu s sebou může zároveň přinášet proces neustálých změn v identitách.

Na výběru témat v mediální instituci se obvykle podílejí kromě dramaturga/dramaturgyně také další lidé (Van Zoonen, 1994). Společně si pak vytvářejí mediální rutiny, způsoby organizace práce při sběru informací, prezentací příběhů apod. (Trampota, 2006). I když za výběr témat do magazínu Q zodpovídá dramaturg České

televize, jednalo se o týmovou práci postavenou na společných pravidelných poradách celého realizačního týmu: „V začátku to byla vyloženě redakční práce. Na jednom půlhodinovém díle dělalo třeba osm lidí, včetně kreativy a produkce. Každý točil nějaký segment. A byla to taková úvodní euforie, kdy jsme se pravidelně scházeli a vymýšleli, co kdo tam dá“ (dramaturg). Výpověď dramaturga doplňuje produkční/producent: „Dřív se na tom podílelo víc lidí, témata se probírala na tvůrčích poradách, to se pak scházeli víceméně každý den. Díly nebyly vyloženě autorské od jednoho člověka, ale pracovali na tom dva, tři, mnohdy klidně i čtyři lidi. Co se týče produkce, bylo samozřejmě náročnější dát to všechno dohromady“ (produkční/producent). Kromě toho byl základní realizační tým převážně tvořen lidmi, kteří buď studovali na FAMU, nebo se jinak pohybovali kolem filmu, divadla a umění. To znamená, že i při výběru témat vycházeli tvůrci/tvůrkyně z určitého kulturního okruhu a byli tak jednoznačně ovlivněni svým vzděláním, hodnotami a názory (Trampota, 2006). Což přinášelo jistá dilemata vzhledem k tomu, že okruh lidí, pro který měl být magazín určen, byl poměrně široký a jejich hodnoty a životní postoje se často odlišovaly od toho, jak to vnímali tvůrci/tvůrkyně:

Neexistuje žádná jednotná množina gayů, je spousta jednotlivých subkultur. A to, že mají nějakou orientaci, je vůbec nepředurčuje, že si budou rozumět. Jsou tam lidi, kteří chodí na diskotéku, do rockových klubů, na vážnou hudbu, jsou lidé, co se profilují zženštěle, naopak jsou tací, kteří jsou maskulinní. (dramaturg)

Dramaturg připouští, že dělat pořad pro takový široký okruh lidí nejenže nebylo možné, ale ani to nebylo účelem tohoto pořadu. Jediný způsob, jak co nejobektivněji přistupovat k tématům, bylo, aby na magazínu pracovalo hodně lidí: „My jsme se nikdy nebránili tomu, aby kdokoliv, kdo má zájem o toto téma, se do toho připojil. A nějakým způsobem tam přinesl svůj úhel pohledu“ (dramaturg). Nicméně v průběhu let se způsob práce proměnil, a to i díky postupnému snižování rozpočtu na výrobu, což budu diskutovat v dalších kapitolách. Začal se proměňovat i tvůrčí tým a na jednom díle se podíleli jeden až dva tvůrci/tvůrkyně. K zásadní změně došlo také po transformaci formátu na samostatné dokumenty. Zde pak výběr témat a jeho zpracování probíhalo jiným způsobem:

V současné fázi je to těžký. Přijde e-mail s nějakým tématem, nebo přijde režisér s tématy, které jsme už dřív zpracovávali. Samozřejmě, když to

režisér pojme jinak, tak je to v pohodě. Ted' už se ale témata hledají hůř. Nový formát není tak moderní, jako bylo dřív kvěčko, když už tam ted' nejsou spojováky. Když se na to podívám ted', není to taková zábava jako dřív.
(produkční/producent)

Důležitým aspektem tohoto magazínu je také skutečnost, že tvůrčí tým, který se pak na výrobě a tématech podílel, se skládal vesměs z gayů a leseb, což umožňovalo jejich osobní zainteresovanost a vzhled do problematiky, ale také schopnost dělat si ze sebe legraci tak, jak tvůrci magazínu avizují:

Když si budeme dělat sami ze sebe srandu, z té komunity, když ji budeme trochu zesměšňovat, tak vytlučeme argumenty homofobům. To byl právě také důvod, proč jsme obhájovali původní název Buzz. Když tam zazní to slovo buzerant, tak se těžko pak člověku nadává, když to sám o sobě říká. (...)
Schopnost utahovat si sám ze sebe fakt pomáhá. (dramaturg)

Jak vyplývá z *Analýzy a hodnocení jazykové úrovně vybraných pořadů České televize z roku 2008*⁴⁸, kterou pro ČT zpracoval Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., je zobrazování queer tematiky v magazínu Q v souladu s tím, jak chtějí být vnímáni aktéři a aktérky queer a LGBT komunity. Časté používání expresních výrazů a rozličných formulací k definování vlastních identit není v tomto magazínu výjimkou.

Tomu, co je označováno termínem queer, je v magazínu věnována řada rozhovorů a reportáží, v nichž se v různých podobách vyjasňuje a vyjednává, kdo jsou queer lidé, jak vnímají svoji identitu, případně jak se ohrazují proti tomu, jaká identita je jim přisuzována. (...) V pořadech samých, jak v rozhovorech s lidmi, kteří patří ke queer komunitám, tak v reportážích seznamujících diváky s životem těchto komunit, se častěji, než bychom očekávali, objevují výrazy jako buzerant, buzna, buznička, buzik, buzní komunita, buzní záležitost, buzní styl, teplý život, teplometi, vykrouceniny; tyto pojmy slyšíme z úst těch, kdo se k této komunitě hlásí. (Ústav pro jazyk český Akademi věd ČR, v. v. i.)

Také z častých otázek moderátorů a moderátorek pořadu a odpovědí, které jsou orientovány na queer tematiku, je zřejmé, že queer identita je mnohem komplikovanější a rozmanitá.

⁴⁸ dostupné na webu České televize: www.ceskatelevize.cz

3.2.2.4 Zařazení pořadu do programového schématu

V roce 2007 zaujímal magazín v programovém schématu pravidelné okno ve čtvrtek od 22:45 na programovém okruhu ČT1. To se však změnilo a od roku 2008 došlo nejen k definitivnímu přesunu magazínu na programový okruh ČT2 v čase nejdříve od 23:15, ale také v průběhu let střídaly dny, kdy byl pořad nasazován. Stejně tak čas premiérových dílů se v následujících letech postupně posouval až k půlnoci, v některých případech dokonce i po půlnoci. „V roce 2007 to běželo ještě v dobrém čase na ČT1, to člověk zachytil, i kdyby nechtěl. A bylo to výrazný, bylo to vtipný.“ (produkční/producent). Zodpovědnost za určování vysílacích časů nese oddělení skladby a programu v ředitelství programu. Na jeho určení má dramaturg minimální, resp. žádný vliv, jak vyplývá z následující citace:

O nasazení dramaturgové vůbec nerozhodují, mohou jen rozporovat nějaké vyloženě nevhodné. Nicméně tehdy začala snaha nějak výrazněji odlišit „menšinovou“ ČT2 od „většinové“ ČT1, kdy tehdejší ředitelka programu Kateřina Fričová zavedla pro ČT2 i označení „Jiný prostor“ a vlastně ho chtěla věnovat kompletně menšinové a alternativní tvorbě. To pak s jejím odchodem skočilo, nicméně my jsme tam už zůstali. (dramaturg)

Co se týká přesouvání magazínu na jiný programový okruh a do jiných časů, komentuje to dramaturg slovy:

Oni (pozn. programoví pracovníci/pracovnice) to nasadili nejdřív (pozn. v prvním roce vysílání – 2007) dokonce na 21:30. Na to, že to byl na tehdejší poměry bizarní formát, měl v té době setrvalou stoupající sledovanost. Bohužel jsme se nikdy nedozvěděli, kam by to mohlo stoupat. Po roce to totiž přehodili na tu dvojku a tam to začalo paběrkovat. Ale i tam to nejdřív běželo v okně mezi 22:00 – 23:00. Pak se to ale začalo pomalounku posouvat. Nakonec došlo k dohodě, že se to bude vysílat alespoň kolem té půlnoci. To byl opravdu první pořad, který měl premiéru třeba v 00:30. (dramaturg)

Kromě přesunu ve vysílání byl také od stejného roku 2008 každý díl magazínu opatřen před svým začátkem sdělením: „tento pořad není vhodný pro děti a mladistvé.“ Důvodem tohoto zavedení bylo podle manažera realizace: „zprísňení legislativních pravidel a mediálních zákonů, na které ČT musí reagovat. Jedná se o tzv. labeling

pořadů – hodnocení televizního obsahu. Existují kategorie určující věkové hranice, od které není pořad vhodný (12, 15 a 18 let)“ (manažer realizace).

V případě ročního dvacetidílného dokumentárního cyklu se již nejednalo o pravidelně zařazovaný pořad, ale o samostatné dokumenty, které neměly speciální pravidelné okno v programovém schématu. Jak vyplývá z následující tabulky č. 1, v první polovině roku 2013 bylo deset dokumentů odvysíláno se čtrnáctidenním intervalem vždy v pátek kolem půlnoci (mnohdy i po půlnoci) od března do května. Dalších deset dílů pak Česká televize nasadila do vysílání od září do listopadu opět ve čtrnáctidenním intervalu kolem půlnoci (mnohdy i po půlnoci), tentokrát však ve čtvrtky.

V roce 2014 došlo sice ke stabilizaci vysílacího dne pro všech 20 premiérových dílů cyklu, a to ve čtvrtek, přesto ale dokumenty již nebyly vysílány v pravidelných intervalech, ale dle programových možností. V první polovině roku 2014 tak bylo prvních deset dílů odvysíláno v období od února do června vždy ve čtvrtek kolem půlnoci. Premiéry dalších deseti dílů pak v druhé polovině roku 2014, a to od září do prosince. Nutno podotknout, že v průběhu celého roku 2013 a 2014, kdy se vysílají premiérové díly dokumentárního cyklu, jsou ve volných týdnech každého roku na ČT2 kolem nebo po půlnoci reprízovány díly původního magazínu Q z let 2009 – 2012. Přičemž se: „většinou jednalo o zahraniční díly, někdy i české, ale většinou ty cestopisné“ (produkční/producent).

Tab. č. 1 – Přehled nasazení jednotlivých děl do vysílání v roce 2013

Název dílu	Kanál	Den	Datum	Premiéra
Café Marais	ČT2	pátek	8.3.2013	23:54:43
Muži na vysokých podpatcích I.	ČT2	pátek	15.3.2013	0:31:01
Muži na vysokých podpatcích II.	ČT2	pátek	22.3.2013	23:49:20
Nahá těla nad Berlínem	ČT2	pátek	29.3.2013	0:32:53
Nejkrásnější ženy Paříže	ČT2	pátek	5.4.2013	0:02:30
Ich bin queer Berliner	ČT2	pátek	12.4.2013	23:49:08
Queer Belarus aneb Život v kuchyních	ČT2	pátek	19.4.2013	0:26:29
Mráz a slunce ve Vilniusu	ČT2	pátek	3.5.2013	0:25:08
Riga	ČT2	pátek	10.5.2013	0:05:30
Moravia Magna	ČT2	pátek	17.5.2013	0:25:17
Buenos Artes	ČT2	čtvrtek	5.9.2013	0:39:28
QUEER TANGO	ČT2	čtvrtek	12.9.2013	23:48:30
Děti Uruguaye	ČT2	čtvrtek	19.9.2013	23:50:49
Takové normální rodiny	ČT2	čtvrtek	26.9.2013	23:50:06
Román pro transky	ČT2	čtvrtek	3.10.2013	23:48:24
Trans Montevideo	ČT2	čtvrtek	10.10.2013	23:56:38
Ta naše registrace česká	ČT2	čtvrtek	17.10.2013	0:02:01
Hidžra v Praze	ČT2	čtvrtek	24.10.2013	0:19:53
El Medvédo	ČT2	čtvrtek	31.10.2013	23:53:48
Muži na vysokých podpatcích III.	ČT2	čtvrtek	7.11.2013	23:48:47

Zdroj: Česká televize

Tab. č. 2 – Přehled nasazení jednotlivých děl do vysílání v roce 2014

Název dílu	Kanál	Den	Datum	Premiéra
Nenápadný půvab Francouzek	ČT2	čtvrtek	27.2.2014	23:29:53
Che Guevara není sexy	ČT2	čtvrtek	13.3.2014	23:45:27
Buzny - věc veřejná	ČT2	čtvrtek	20.3.2014	0:08:11
Noises	ČT2	čtvrtek	3.4.2014	23:55:47
Ruské otevřené hry	ČT2	čtvrtek	10.4.2014	0:30:51
Ruský den žen	ČT2	čtvrtek	24.4.2014	23:56:49
Chudožnici na útěku	ČT2	čtvrtek	1.5.2014	23:30:37
Srbská krev ve filmu	ČT2	čtvrtek	15.5.2014	23:38:30
Hranice tolerance	ČT2	čtvrtek	22.5.2014	23:44:40
Růžový prachy	ČT2	čtvrtek	12.6.2014	0:12:59
Zdraví nemocní	ČT2	čtvrtek	25.9.2014	23:49:45
Kultura smrti	ČT2	čtvrtek	2.10.2014	23:30:58
Ilustrovaná žena	ČT2	čtvrtek	9.10.2014	23:34:09
Říkají mi Krychlič	ČT2	čtvrtek	23.10.2014	23:30:47
Space Made Man	ČT2	čtvrtek	30.10.2014	23:26:05
Veřejná tajemství	ČT2	čtvrtek	13.11.2014	23:32:11
Dokud nás XXX nerozdělí	ČT2	čtvrtek	20.11.2014	23:36:19
Stigmata	ČT2	čtvrtek	27.11.2014	23:34:53
Můj život naopak	ČT2	čtvrtek	11.12.2014	23:33:37
Proti proudu času	ČT2	čtvrtek	18.12.2014	23:40:01

Zdroj: Česká televize

3.2.2.5 Výroba pořadu a jeho finanční náročnost

V této části budu hodnotit nákladnost pořadu ve srovnání s jinými pořady určenými menšinovému divákovi/divačce České televize. Zaměřím se na výrobní mechanismy, přičemž je důležité zdůraznit, že pořad byl vyráběn v externí produkci na zakázku pro Českou televizi:

Tehdy jsme to chtěli dělat v televizi. Ale v televizi byla ta kapacita nějaká přeplněná, takže jsme si museli sehnat někoho, kdo to bude dělat na klíč. A u toho jsme zůstali. Je to příjemnější v tom, že někdy jsou domluvy natáčení komplikovanější, někdy se to musí na poslední chvíli zrušit nebo

přesouvat. Mnohdy se komunikuje s lidmi, kteří vlastně ani nevědí, jestli se chtějí medializovat. Tady, když člověk potřebí produkci zruší nějakou frekvenci nebo nějaký natáčení, tak se to začne považovat, že je to nepřipravený, kdežto v těch soukromých produkcích se s tím počítá.
(dramaturg)

První polovinu roku 2007 magazín vyráběla společnost Golden Dawn. Tu však v druhé polovině roku po zahájení vysílání nahradila společnost Eallin TV, s.r.o., kterou cíleně oslovila Česká televize. „Oslovila nás Česká televize. V té době u nás vznikala pro Českou televizi na zakázku pořad Musicblok, takže si myslím, že to bylo na základě zkušeností z tohoto pořadu“ (produkční/producent). Společnost Eallin se jak na týdenním magazínu, tak na dokumentárním cyklu podílí především produkčně a výrobně, zatímco Česká televize dramaturgicky a finančně:

Jsmo tou výkonnou složkou, která pořad natočí a finální produkt dodá dle požadavků do ČT. Co se týká technického vybavení (kamerová, světelná, zvuková technika) využíváme pro natáčení pořadu vlastní zdroje. Stejně tak zajišťujeme ve vlastních kapacitách kompletní postprodukci. Do výroby se ČT zapojuje víceméně už jen výrobou skrytých podtitulků. S televizními produkčními jsme spolupracovali zejména v prvních letech natáčení, kdy jsme si půjčovali kostýmy z bohatého televizního fundusu na scénky nebo jsme využívali služební auto. (produkční/producent)

Dle výpovědi produkčního/producenta byl rozpočet magazínu Q na jeden díl v letech 2007 – 2010 stabilní a pohyboval se v částce cca 150 tisíc Kč v externích nákladech, přičemž do tohoto rozpočtu byla zahrnuta také částka na zahraniční cesty ve výši cca 40 – 50 tisíc Kč. Celkem bylo každý rok odvysíláno 40 dílů. K prvnímu snížení rozpočtu ze strany České televize došlo roku 2011, k druhému pak v roce 2012. „V roce 2011 byl rozpočet 120 tisíc na díl a teď jsme na zhruba 100 tisících“ (produkční/producent). Důvod, proč k tomuto snižování docházelo, okomentoval dramaturg: „To bylo postupné, byl to spíš takový všeobecný tlak na snižování rozpočtu všude, kde to jde – a tyhle menšinové pořady, které jsou vlastně malinko trpěny ze zákona, byly ořezány hned jako první.“ Částka před tzv. transformací formátu byla pak už stejná, kterou nakonec schválila Programová rada u nového formátu. Což odpovídá částce cca 100 tisíc Kč, kterou uvádí produkční/producent.

Limity, které kvůli snížení rozpočtu ovlivňují obsah pořadu, si tvůrci velmi reálně

uvědomují a snaží se s nimi různými formami pracovat tak, aby to mělo co nejmenší vliv na kvalitu a způsob výroby. Výhodou je třeba to, že realizační tým je dlouhodobě stejný a pro věc zapálený: *„Točíme víceméně s lidmi, které známe a víme, co od nich čekat. Samozřejmě si někdy říkáme, že se z toho mohlo vymáčknout víc. Ale je to o tom, že bysme museli mít ne tři ale pět natáčecích dnů“* (produkční/producent). Dramaturg dodává: *„tehdy jsme pořad ještě opravdu vnímali jako společné dítě, dílo, které bylo pro svoji určitou unikátnost pro všechny členy týmu důležité“*.

Pod tlakem těchto snížení se snaží realizační tým hledat úspory, kde se dá. Například náklady na dopravu, ubytování a stravu v zahraničí řeší produkce tak, že: *„když jede režisér na dovolenou do zajímavé země, dostane do ruky kameru a natočí tam o jeden díl navíc. Tak se to prostě vyrovná. Ale na to, aby tam člověk vymýšlel nějaký kouzla, tak jako to bylo u týdenního magazínu, tak to teď už moc není“* (produkční/producent). To potvrzuje také dramaturg.

I když se rozpočet teď už tři roky nezmenšil, není stejně moc co řešit. Jsou tam už jen tři nebo dokonce dva a půl natáčecího dne na díl. Předtím jsme měli v rozpočtu půjčování kostýmů, tak to se škrtilo, měli jsme moderátory, to se škrtilo. Vlastně všechny položky, kromě toho někam jít, něco natočit a ustríhat, tam najednou nejsou. Postupně se škrtila i zahraniční složka. My to furt děláme, ale je to tak, že se bydlí u kamarádů, nebo se využívají cesty na dovolené. (dramaturg)

Další z úspor při výrobě je občasná osobní účast dramaturga při natáčení v roli moderátora, nebo dokonce v roli režiséra druhého štábu: *„Občas i vedu (režírují) druhý štáb, když je to nutné – například když prostředky neumožňují najmout asistenta režie“* (dramaturg). Omezení finančních prostředků, ke kterému došlo v průběhu let 2007 – 2012 dvakrát, mělo také vliv na složení realizačního týmu a na proces výroby magazínu, posléze i dokumentárního cyklu: *„Nakonec i ten tým se zmenšil, protože se zmenšovali i honoráře, tak to přestalo být pro lidi ekonomicky únosný. Stávala se z toho spíš zajímavá prémie a postupem času čím dál méně zajímavá prémie. Tak se každý vydal nějakou svou cestou“* (dramaturg).

Na začátku jsme díky rozpočtu, který byl o dost vyšší než teď, jezdili jak v Čechách, tak v zahraničí ve stejném klasickém složení, tzn. kameraman, režisér, zvukař a já. A jak se rozpočet snižoval, tak jezdíme většinou ve dvou. Takže buď jede režisér, který dělá kameru a já jedu zvuk. Anebo

jede režisér s kameramanem, který dělá zvukaře. Takže se občas dublujeme. V Čechách jedeme klasický štáb. (...) Od té doby, co jsou samostatné dokumenty jednotlivých režisérů, jedná se hodně o mladé lidi, co jsou teď na FAMU. Co se týká stávajících lidí z týmu, kteří jsou už zaběhlí, tak se potkáváme a spolupracujeme, jak nám to vyjde časově. Ty lidi jsou vytižený, mají svoji tvůrčí práci. (produkční/producent)

3.2.2.6 Zrušení magazínu a zdůvodnění

Současný generální ředitel ČT Petr Dvořák (uveden do funkce 1. října 2011) v rozhovoru z 15. října 2012 pro časopis *Můžeš*⁴⁹ zdůrazňoval, že „Česká televize, veřejnoprávní médium, má prvořadý úkol věnovat se všem sociálním, věkovým a dalším skupinám.“ V této souvislosti také popsal rozdíl mezi komerční a veřejnoprávní televizí slovy: „my (Česká televize) se snažíme nabízet veřejnou službu, tedy kvalitu. Pořady, jejichž životnost je delší než čas samotného vysílání. (...) Tento princip chceme postupně více uplatňovat i v publicistice. (...) Věřím, že když to znovu uvidí divák další generace, dostane zajímavý a silný pohled na dobu, kterou žijeme. A posoudí, jestli se v tomto problému něco změnilo nebo ne.“ Na závěr také generální ředitel dodal, že „žádný pořad sám o sobě nic nezmění. Ale může pomáhat ke změně atmosféry, informovanosti, a chcete-li, i politiky.“

I přesto, že se rozhovor týkal tématu lidí s postižením, jedná se stále o stejný princip, tedy to, že Česká televize jako veřejnoprávní médium by měla a dle slov generálního ředitele také usiluje o kvalitní pořady, které budou problematizovat jakékoliv společenské dění a témata, ať už formou dokumentární, publicistické, či zpravodajské. Tuto osvětově-vzdělávací formu však nemůže už z principu splnit pořad nasazovaný kolem půlnoci.

V průběhu roku 2012, který byl prvním rokem působení nového generálního ředitele Petra Dvořáka, došlo k zásadním změnám v instituci, a to ve všech oblastech struktury ČT – od programu a zpravodajství, přes vývoj vlastních pořadů nebo formátů a jejich výrobu, až po změnu v ekonomické a provozní oblasti. Tyto změny měly vliv také na programová schémata všech kanálů. Na ČT2, kde byl vysílán magazín Q, byla

⁴⁹ Časopis *Můžeš* (měsíčník) vydává Sdružení přátel Konta BARIÉRY ve spolupráci s Nadačí Charty 77.

snaha: „připravit takové vysílací schéma, které bude pro diváky ještě přehlednější a srozumitelnější, vyčistit ho od zastaralých typů pořadů a novou nabídku rozšířit o nové kvalitní tituly a cykly z domácí i zahraniční produkce“ (zdroj: Výroční zpráva o činnosti České televize za rok 2012: 34). Cílem změn mělo být vytvoření exkluzivního programu, který mimo jiné: „neměl zapomínat na minoritní skupiny diváků s jejich specifickými zájmy i problémy“ (zdroj: Výroční zpráva o činnosti České televize za rok 2012: 34). Ve stejném dokumentu se ale zároveň uvádí, že počet magazínů, mezi něž patřil také magazín Q, „byl v polovině roku omezován ve prospěch čitelnějších formátů, u mnohých se objevila potřeba formálního a obsahového redesignu, aby pružněji reflektovaly současnou realitu a lépe oslovily svými potřebnými tématy dnešního diváka“ (zdroj: Výroční zpráva o činnosti České televize za rok 2012: 40). Od ledna 2013 tak bylo natáčení nových dílů magazínu z rozhodnutí nového managementu České televize pozastaveno.

Způsob, jakým se však komunikovala změna, resp. zrušení pořadu, uvnitř mediální instituce, vyjadřuje dramaturg: „*Ono se to nějak nezdůvodňovalo, prostě se to jenom neobjevilo ve vysílacím schématu. V podstatě to bylo jediný. My jsme se to tedy dozvěděli tak, že přišlo vysílací schéma na další půlrok a tam to nebylo. Ale právě proto, že první vysílací schémata jsou taková, že se o nich ještě diskutuje, tak se spustil povyk a oni to tam zase zařadili.*“ To, že žádné stanovisko ze strany managementu ČT směrem k tvůrcům pořadu oficiálně nepřišlo, potvrzuje také produkční/producent: „*žádné oficiální stanovisko nebylo, prostě to muselo projít transformací*“. Zrušení pořadu nakonec představovalo pro tvůrce jisté zklamání.

Zrušení magazínu nám přišlo trochu škoda, protože to mělo přeci jenom nějaké jméno a mělo to okruh fanoušků a nějakou kultovní pozici, o kterou jsme vlastně zrušením přišli. Nemělo smysl pokračovat v komunikaci přes facebook. Takže docházelo k roztržkám, jestli v tom vůbec nějak pokračovat nebo ne. Někteří členové týmu dokonce vůči České televizi vystupovali hodně otevřeně. Já jsem byl pro to, aby se to zachovalo. Přišlo mi, že ten prostor je dobrý a užitečný. (dramaturg)

V listopadu 2012 obdrželo vedení a Rada České televize otevřený dopis od neziskové organizace PROUD⁵⁰, v němž nesouhlasí s ukončením pořadu Q.

⁵⁰ Nová platforma, která hájí práva sexuálních menšin v ČR. Mezi dlouhodobé cíle této organizace patří například legalizace adopcí stejnopohlavních párů, utváření nestereotypního obrazu LGBT komunit

Organizace se vymezila proti tomuto kroku ČT a uvedla sedm důvodů, proč by měl pořad tohoto formátu pokračovat. Mezi důvody kromě zákonných povinností ČT jako veřejnoprávní instituce figurovaly také argumenty o nezanedbatelné stálé divácké základně, o inovativním přínosu, vysoké umělecké hodnotě, kterou do pořadu přinášeli významní čeští filmoví tvůrci a tvůrkyně (viz Radim Špaček, Zuzana Špidlová, Janek Růžička, Tamara Moyzes aj.). Ve vyjádření byla zdůrazněna potřeba pořadu Q ve vysílání České televize nejen pro LGBT komunitu, ale také pro širokou veřejnost. Ve stejné době vydal prohlášení proti zrušení magazínu Q také gay aktivista a mluvčí herecké asociace Jirí Hromada.

To byl ten tlak. Pan Hromada je známá a uznávaná osobnost, takže mu média naslouchají. Nějakým způsobem se to rozšířilo, vyšlo to v ČTK a nebyla to jen nějaká interní dopisová válka. A je pravda, že tenhle management, který má tah na to dělat věci spíš populární, a takové, které se budou spíš vyjímat v tom vysílacím schématu, tak se toho zřejmě zalekl. Přeci jenom existuje zákon o ČT - měly by zůstat nějaké pořady, které jsou tam přímo definované, jako jsou třeba menšiny. (dramaturg)

Oficiálním zdůvodněním České televize směrem k veřejnosti nakonec měly být údajné chystané změny některých televizně zpracovávaných témat, jak uvedla tehdejší tisková mluvčí ČT Michaela Fričová:

*„Podobný přístup, kdy chceme zachovat téma dlouho běžících pořadů a nabídnout je divákům v novém pojetí a zpracování, které by odpovídalo potřebám moderní televize veřejné služby, chceme uplatňovat i u dalších pořadů, jako jsou Ta naše povaha česká, Nedej se, Přidej se, **Q tematika** a další,“ (Slovácké noviny, 24. 12. 2012)*

Zda uvedené stížnosti a protesty z řad zainteresovaných komunit přiměly management, aby do vysílacího schématu téma věnující se sexuálním menšinám a identitám znovu zařadil, byť v jiné podobě, není zcela prokazatelné a ani není možné toto objektivně posoudit. Nelze totiž nahlédnout do zákulisních praktik této mediální instituce.

Česká televize, resp. ředitelství vývoje programu a nových formátů poté vyzvala současné tvůrce a tvůrkyně, aby předložili ke schválení na Programovou radu nový

námět pořadu pro sexuální menšiny. Dramaturg však k tomu podotýká: „*Spíš už se však jednalo o formalitu, bylo jasné, že ČT ve formátu, i když umenšeném, pokračovat chce*“ (dramaturg). Jedním z bodů zadání bylo, aby se nejednalo o magazín:

Kdyby nám tenhle mantinel nedala ČT, tak v podstatě to k tomu už směřovalo. Ve skutečnosti se ty magazínový formáty v kvěčku objevovaly tak dva do roka. Situace to vyžadovala. Ty lidi, který to dělali, byli vyčerpaný. Hůř jsme hledali témata ... Tak jsme se museli přihlásit do takovýho toho kolečka nových námětů – programová rada. Ono to ale bylo zvláštní v tom, že po nás chtěli něco, co jsme už vlastně poslední rok dělali. (produkční/producent)

Dramaturg i produkční/producent však shodně konstatují, že k původnímu formátu magazínu by se již nevrátili, i přesto že tento formát naplňoval aktuálnost zobrazování tematiky a udržoval si svoji stabilní cílovou skupinu, která magazín i přes poměrně pozdní vysílání pravidelně sledovala. Původní magazín naplnil svoje cíle. Nový dokumentární cyklus umožňuje dívat se na stejná témata, po letech však hledá jiné úhly pohledu tak, jak se odrážejí ve společnosti. Tvůrčí tým se snaží o pestrost jako v případě tématu transgender lidí:

Transgender je taková menšina v menšině, o kterou se vlastně nikdo nikdy moc nezajímal. Zákony o registrovaném partnerství se dotýkají gayů a leseb, ale tohle je taková ta skupinka, pro kterou v zákonech na jejich podporu vlastně nikdo nelobuje. A tak jsme si řekli, že se tomu budeme věnovat se zesílenou pozorností. Takže tohle jsou ta témata, kdy si říkám, že furt je o čem mluvit a čím by se ta společnost měla zabývat. (dramaturg)

Respondenti uznávají, že v tento okamžik je formát samostatných dílů v něčem zajímavý – co díl to originál.

Přeci jen se ta situace zase nějak proměňuje, takže ta témata úplně nevymizela. A ono těch 20 pořadů za rok je asi tak akorát. Je pravda, že bych magazín dneska stavěl malinko jinak. Na jednu stranu rozumím tomu, že se magazíny hůř programují. Součástí toho tam byl nějakou dobu i zpravodajský servis, takže bylo obtížný to reprízovat, protože tam byly věci, které byly platné jenom pro to daný období a reagují tudíž na nějakou aktualitu. Ted' tím, že tam není ta grafika, tak se ty věci líp schovají do

programového schématu. Výhodou dokumentárního cyklu je také to, že na začátku hned nekřičíme – pozor, pozor, tady je nějaký divnej pořad – ale člověk se může začít dívat na libovolný dokument, a třeba si řekne, že je zajímavý, až na to, že v něm vystupuje příliš transgender lidí. Mě se to vlastně líbí, takový to schování se v programovém poli. (dramaturg)

Pro ty, kteří s tím rostli, tak to je zajímavý formát. Pro současné mladé lidi si ale myslím, že už to tolik zajímavý a hlavně zábavný není. Předtím tam byli moderátoři, byly tam scénky, nebo se dělaly rozhovory. Teď už je to taková vážnější věc, takže je to asi opravdu pro ty lidi, kteří s tím rostli. Myslím, že za nové díly se vůbec nemusíme stydět. (producent/produkční)

3.2.3 Plnění veřejné služby

V této části se zaměřím na to, zda v případě magazínu Q, vnímaném jako pořad pro menšiny, plní Česká televize povinnosti, které jí ukládá zákon o ČT (č. 483/1991 Sb.) a Kodex ČT, a zda je vysílání pořadu občanským principem vycházejícím z demokratických zásad pluralitní společnosti, nebo se jedná o okrajové postavení pořadu. Média veřejné služby by na rozdíl od komerčních médií měla reflektovat hodnoty, které nejsou vnímány komerčně. Proto se legitimita veřejné služby hrazené z veřejných prostředků dokládá nejen statistickými čísly o sledovanosti, ale také kvalitou nabízených obsahů. „U základních programových typů a žánrů nabízených jak veřejným, tak soukromým sektorem, by měly pořady České televize vykazovat jistou přidanou hodnotu, tj. měly by se odlišovat od toho, co v daných žánrech nabízejí soukromé komerčně založené televize“ (Šmíd, 2012: 6).

Publicistický a dokumentární žánr patří mezi oblasti, v nichž ČT může zmiňovanou přidanou hodnotu prokázat. Již samotná realizace publicistického magazínu Q a následného dokumentárního cyklu Queer bezpochyby splňuje požadavek na: „vytváření a šíření programů a poskytování vyvážené nabídky pořadů pro všechny skupiny obyvatel se zřetelem na svobodu jejich náboženské víry a přesvědčení, kulturu, etnický nebo národnostní původ, národní totožnost, sociální původ, věk nebo pohlaví tak, aby tyto programy a pořady odrážely rozmanitost názorů a politických, náboženských, filozofických a uměleckých směrů...“ (zákon č. 483/1991 Sb., o České

televizi, § 2, bod (2) c). Tuto úlohu veřejnoprávního média Česká televize zdůrazňuje také ve své Výroční zprávě o činnosti ČT v roce 2012 zmínkou o odvysílání řady společenských a osvětových magazínů, jakým bylo Q. Kromě toho, jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, hlavním cílem magazínu mělo být dle vyjádření tvůrců věnovat se menšinovému queer tématu, seznamovat veřejnost s trendy, fenomény, vysvětlovat pojmy, překonávat společenské stereotypy.

Přesto zde ale není zohledněn vysílací čas – pořad je dlouhodobě nasazován v nesledovacích časech, což způsobilo pokles průběžné i celkové sledovanosti, jak napovídá tabulka č. 3 uvedená v následující kapitole věnované sledovanosti a spokojenosti. Veřejná služba poskytovaná Českou televizí tak v tomto ohledu pokulhává. Přesto však stálá divácká obec, kterou lze vysledovat z koeficientu spokojenosti z let 2007 – 2010, svým způsobem naplňuje alespoň statut, že pořad je určen pro menšiny.

3.2.4 Sledovanost a spokojenost diváků a divaček pořadu Q/Queer

V této kapitole budu diskutovat sledovanost v souvislosti s charakteristikou diváků a divaček, zejména pak na programovém okruhu ČT2, vyplývající z výzkumů Mediaresearch z období 2010 – 2011. Divácké obecnstvo České televize je zastoupeno spíše ve starších věkových kategoriích, kdy průměrný věk je 50 let. Téměř polovinu diváků ČT tvořili lidé s minimálně středoškolským vzděláním a trojnásobek pak tvořili vysokoškoláci. Obecně lze podle těchto výzkumů říct, že diváci a divačky České televize budou vždy očekávat více kulturně-vzdělávacích pořadů a diskuzí, oproti komerčním divákům a divačkám (zdroj: Mediaresearch, 2010 – 2011).

Na základě dat poskytnutých útvarem výzkumu auditoria České televize (UVA ČT) sledovalo magazín Q v letech 2007 – 2012 v průměru 65 tisíc dospělých diváků a divaček ve věku 15+ (viz tab. 3), což znamenalo sledovanost 0,7 % při podílu na publiku 5,49 %.

Výroční zpráva o činnosti České televize za rok 2007 uvádí, že nový pořad roku 2007 magazín Q „*se dobře etabloval na televizní obrazovce*“. Tomu odpovídá také sledovanost, která byla oproti následujícím rokům vyšší o více než 100 tisíc diváků a divaček. Pořad si pak v následujících letech udržoval stabilní, i když nízké, divácké

obecenstvo, jak naznačuje tabulka sledovanosti a spokojenosti za období 2007 – 2012 (viz tabulka č. 3).

Tab č. 3 – vývoj sledovanosti a spokojenosti magazínu Q v letech 2007 – 2012.

Rok	Počet	Den	Začátek cca	Kanál	KS	15+		
						Rating %	Rating tisíce	Share %
2007	42	Čtvrtek	22:51	ČT1	4,7	2,1	179	12,32
2008	50	Středa / Pondělí	23:22	ČT2	3,9	0,8	68	6,56
2009	52	Pondělí	23:14	ČT2	6,6	0,6	52	4,34
2010	48	Úterý	23:33	ČT2	6,1	0,4	32	3,01
2011	42	Čt / Pá / Út	23:10	ČT2	5,9	0,4	34	2,34
2012	36	Úterý / Pátek	23:59	ČT2	5,0	0,3	27	2,99
Celkem					5,2	0,7	65	5,49

Pozn. **KS** – koeficient spokojenosti (je k dispozici pouze souhrnně, u jednotlivých dílů není dostatek hodnotitelů). **Rating** – sledovanost pořadu (uvádí se v procentech nebo v tis.). **Share** – podíl pořadu na celkovém odsledovaném čase v procentech (součet dává 100%). Počítá se pouze z diváků a diváček, kteří televizi v dané době sledovali. Vztahuje se k určité době a cílové skupině.

Zdroj: ATO – Mediaresearch

Tabulka č. 3 ukazuje snižující se sledovanost pořadu. Nejvýraznější posun nastal ve druhém roce vysílání magazínu (v roce 2008) oproti předchozímu roku, což bylo evidentně způsobeno přesunem pořadu nejen na jiný programový okruh, ale také do pozdějšího času. Zatímco v roce 2007 byl pořad nasazen do pravidelného programového okna, v dalších letech je patrné, že neměl stabilní ani vysílací den a docházelo k častým přesunům jako například v roce 2011, kdy diváci a diváčky tento pořad postupně nacházeli ve čtvrtek, v pátek a nakonec v úterý. Nicméně se dá konstatovat, že od roku 2008 se sledovanost ustálila, i když už nikdy nezískala podíl z roku 2007. Pořad si ovšem i přes nepříznivý vysílací čas dlouhodobě udržoval svoje stabilní diváky a diváčky, kteří pořad pravidelně sledují a předem jej vybírají. Tento fakt se opírá také o výzkum Mediaresearch z let 2010 – 2011, který ukazuje, že v posledních letech se zmenšuje divácká obec, která předem vybírá, na co se bude dívat, přesto to ale stále zůstává nejčastějším způsobem výběru vhodného pořadu (zdroj: Mediaresearch 2010 – 2011).

O stabilním diváckém obecnstvu vypovídá také stoupající spokojenost, a to i přesto, že docházelo k častým přesunům v programové skladbě. Z tabulky č. 3 vyplývá, že tento koeficient spokojenosti má oproti sledovanosti mírně zvyšující

tendenci. Výjimkou je rok 2008, kdy došlo ke zlomovému přesunu za ČT1 na ČT2, což zahýbalo nejen se sledovaností, ale také s koeficientem spokojenosti. Pořad nemá ambice na masovou sledovanost.

Sestupný trend ve sledovanosti evidentně související s nasazením pořadu do neatraktivních časů komentuje také dramaturg pořadu: „*Premiéru jsme měli mít dokonce až kolem 00.45, což považuju za vyhazování peněz koncesionářů. To už jsou spíš nesledovanosti. To znamená, že se na to dívá noční vrátný. ... Tyhle posuny ve vysílání vadili všem, protože po půlnoci se na televizi dívá málokdo*“ (dramaturg).

Nejinak tomu je také se sledovaností nového formátu dvacetidílného dokumentárního cyklu Queer, jak ukazují tabulky č. 4 a 5 v letech 2013 – 2014, kdy se průměrná sledovanost pohybovala mezi 24 – 29 tisíc diváků a divaček.

Tab. č. 4 – sledovanost dokumentárního cyklu Queer v roce 2013

Název dílu	Kanál	Datum	Premiéra	15+		
				Rating %	Rating tisíce	Share %
Café Marais	ČT2	8.3.2013	23:54:43	0,5	41	3,74
Muži na vysokých podpatcích I.	ČT2	15.3.2013	0:31:01	0,3	30	4,24
Muži na vysokých podpatcích II.	ČT2	22.3.2013	23:49:20	0,6	54	4,03
Nahá těla nad Berlínem	ČT2	29.3.2013	0:32:53	0,3	26	3,55
Nejkrásnější ženy Paříže	ČT2	5.4.2013	0:02:30	0,6	51	4,75
Ich bin queer Berliner	ČT2	12.4.2013	23:49:08	0,5	40	3,25
Queer Belarus aneb Život v kuchyních	ČT2	19.4.2013	0:26:29	0,2	15	2,15
Mráz a slunce ve Vilniusu	ČT2	3.5.2013	0:25:08	0,1	8	1,08
Riga	ČT2	10.5.2013	0:05:30	0,3	27	2,93
Moravia Magna	ČT2	17.5.2013	0:25:17	0,2	19	3,07
Buenos Artes	ČT2	5.9.2013	0:39:28	0,2	15	3,98
QUEER TANGO	ČT2	12.9.2013	23:48:30	0,2	14	1,42
Děti Uruguaye	ČT2	19.9.2013	23:50:49	0,2	18	1,97
Takové normální rodiny	ČT2	26.9.2013	23:50:06	0,3	23	2,49
Román pro transky	ČT2	3.10.2013	23:48:24	0,3	28	3,34
Trans Montevideo	ČT2	10.10.2013	23:56:38	0,2	20	2,38
Ta naše registrace česká	ČT2	17.10.2013	0:02:01	0,2	18	2,19
Hidžra v Praze	ČT2	24.10.2013	0:19:53	0,2	15	2,3
El Medvědo	ČT2	31.10.2013	23:53:48	0,1	12	1,45
Muži na vysokých podpatcích III.	ČT2	7.11.2013	23:48:47	0,2	13	1,38
Celkem				0,3	24	2,82

Zdroj: ATO – Mediaresearch

V roce 2013 se celková průměrná sledovanost pohybovala kolem 24 tisíc diváků a diváček, což bylo ještě o téměř dva tisíce nižší než rok 2012 (viz tab. 3). Naopak sledovanost v roce 2014 byla mírně vyšší než předchozí rok, v průměru až o 5 tisíc, tj. 0,3 % při podílu na publiku 2,86 %. Příliš nízká hodnota uvedených údajů svědčí o nedostatečné promyšlené strategii nasazení pořadu do programového schématu. Nedá se však vyloučit, že na tento vývoj má vliv i případná atraktivita pořadu.

Tab. č. 5 – sledovanost dokumentárního cyklu Queer v roce 2014

Název dílu	Kanál	Datum	Premiéra	15+		
				Rating	Rating	Share
				%	tisíce	%
Nenápadný půvab Francouzsek	ČT2	27.2.2014	23:29:53	0,6	53	4,47
Che Guevara není sexy	ČT2	13.3.2014	23:45:27	0,3	29	3,3
Buzny - věc veřejná	ČT2	20.3.2014	0:08:11	0,4	34	5,1
Noises	ČT2	3.4.2014	23:55:47	0,3	29	3,7
Ruské otevřené hry	ČT2	10.4.2014	0:30:51	0,3	23	4,52
Ruský den žen	ČT2	24.4.2014	23:56:49	0,1	12	1,56
Chudožníci na útěku	ČT2	1.5.2014	23:30:37	0,1	13	0,99
Srbská krev ve filmu	ČT2	15.5.2014	23:38:30	0,2	16	1,49
Hranice tolerance	ČT2	22.5.2014	23:44:40	0,3	22	2,59
Růžový prachy	ČT2	12.6.2014	0:12:59	0,1	11	1,52
Zdraví nemocní	ČT2	25.9.2014	23:49:45	0,5	41	5,06
Kultura smrti	ČT2	2.10.2014	23:30:58	0,3	24	2,2
Ilustrovaná žena	ČT2	9.10.2014	23:34:09	0,5	45	4
Říkájí mi Krychlič	ČT2	23.10.2014	23:30:47	0,5	39	3,26
Space Made Man	ČT2	30.10.2014	23:26:05	0,3	24	2,17
Veřejná tajemství	ČT2	13.11.2014	23:32:11	0,4	33	2,93
Dokud nás XXX nerozdělí	ČT2	20.11.2014	23:36:19	0,2	16	1,41
Stigmata	ČT2	27.11.2014	23:34:53	0,5	40	3,39
Můj život naopak	ČT2	11.12.2014	23:33:37	0,4	37	2,82
Proti proudu času	ČT2	18.12.2014	23:40:01	0,4	31	2,63
Celkem				0,3	29	2,86

Zdroj: ATO – Nielsen Admosphere, ÚVA ČT

V souvislosti se sledovaností je relevantní zároveň zmínit, že více než čtvrtina divácké populace sleduje také internetové vysílání, resp. televizní pořady z internetových archivů a stoupá sledovanost audiovizuálního obsahu na internetu (viz

televizní webové stránky a videosevery, ale také sociální sítě), jak vyplývá z výzkumů Mediaresearch z let 2010 – 2011. Také pořad Q má svoji webovou stránku, kde jsou ke stažení všechny díly magazínu Q, ale také díly dokumentárního cyklu Queer (s výjimkou těch dílů, kde autorská práva neumožňují jejich šíření prostřednictvím webu – viz díl o Jerevanu z ledna 2013). V i-vysílání České televize jsou nejsledovanějšími pořady zpravodajské a publicistické (zdroj: Mediaresearch, 2010 – 2011). Počty zhlédnutí jednotlivých dílů magazínu Q a dokumentárního cyklu Queer v i-vysílání na stránkách České televize (www.ceskatelevize.cz/ivysilani) se pohybuje v rozmezí od 1500 zhlédnutí až po 11000 zhlédnutí. Jednou dokonce sledovanost na i-vysílání dosáhla až 23 tisíc zhlédnutí (viz díl z roku 2011 Gay Bombay). Tato data se však sumarizují pro celý svět, nejen pro ČR, a tudíž nevyjadřují výlučný vztah k datu vysílání. Přesto lze vydedukovat, že vyšší hodnoty zhlédnutí u některých dílů pravděpodobně souvisely s tím, kolikrát byl díl reprízován. Díky tomu, že všechny díly pořadu jsou volně dostupné na i-vysílání, přesouvá se jeho sledování z televize na internet. Tento trend využívat internetového vysílání podporuje také výzkum Mediaresearch z let 2010 – 2011, podle kterého mladší generace ve věku 15 – 34 let sledující ČT2 patří mezi náročné kulturní diváky a divačky. I přesto, že se jedná o skupinu s nejslabším vztahem k televizi, patří tito lidé zároveň mezi nejedukovanější uživatele internetu, videoseverů a sociálních sítí. Jako zdroj informací o pořadech využívá tato mladá generace nejčastěji právě internet, oproti divákům a divačkám starší generace.

Podle výzkumů Mediaresearch z let 2010 – 2011 tedy z období, kdy se vysílal také magazín Q, převažují mezi diváky a divačky programového okruhu ČT2 muži, spíše starší generace. Vzdělání diváků a divaček na tomto programovém okruhu převažuje vysokoškolské (nadprůměrné vzdělání) s vyšším socioekonomickým statutem. Diváci a divačky ČT2 spíše inklinují k individuálnímu sledování, jsou soustředěnými a programovými typy diváckého obecnstva. Což znamená, že na výběr pořadů kladou velký důraz. Zároveň mají nižší očekávání od televize, jedná se o aktivnější diváky s jinými možnostmi využívání volného času, než je sledování televize. Diváci a divačky programového okruhu ČT2 očekávají především dokumenty či pořady pro menšinového diváka. ČT2 je vnímána jako zajímavá, kulturní, rozmanitá, ale také náročná, výchovná a inteligentní. Lze předpokládat, že právě tyto argumenty byly jedním z důvodů pro přesun magazínu definitivně na ČT2.

3.2.5 Shrnutí analýzy

Vyhodnocení kvalitativního výzkumu je podstatně komplikovanější než u výzkumu kvantitativního. Hodnocení kvality výzkumu je jiný u kvalitativních než u kvantitativních bádání. Zatímco kvantitativní výzkum vyžaduje zobecnitelnost a opakovatelnost celé studie, u kvalitativních výzkumů prováděných v oblasti společenských věd jsou kritéria zaměřená na důvěryhodnost, spolehlivost, přenositelnost či autenticitu (Coffey a Atkinson, 1996). Za hledisko **důvěryhodnosti** považuji v tomto výzkumu detailní popis metodologických aspektů a strategie výzkumu, které jsem uvedla v první části analytické části. **Spolehlivost** naplňuji v rámci tohoto výzkumu tím, že získané poznatky dokládám dalšími kvantifikačními dokumenty, jako je vývoj sledovanosti magazínu Q a cyklu Queer, údaje z výročních zpráv ČT či z analýz zpracovávaných pro ČT (viz *Analýza a hodnocení jazykové úrovně vybraných pořadů České televize z roku 2008, výzkum Mediaresearch z let 2010 - 2011*), nebo z webových stránek ČT. Za hledisko **autenticity** považuji výběr zejména takových respondentů, kteří mají kontinuální zkušenosti s pořadem a jsou prakticky jedinými osobami, které mi mohli poskytnout ucelené informace. Hledisko **přenositelnosti** spočívá ve využití závěrů výzkumů pro jiné studie.

Průběžná analýza během výzkumu mi umožnila usměrňovat výzkum tak, že bylo možné vytvářet hypotézy a dále je posuzovat. V průběhu analýzy jsem se soustředila na několik témat: podmínky pro vznik magazínu Q a mechanismus schvalování, způsoby zpracování námětu a zobrazování queer tematiky, zařazení pořadu do programového schématu, výroba pořadu a jeho finanční náročnost, zrušení magazínu a jeho zdůvodnění.

V úvodu analýzy jsem představila základní charakteristiky magazínu Q a také dokumentární cyklus Queer, který v roce 2013 v novém pojetí nahradil původní magazín. Témata, kterými se zabýval nejen magazín Q, ale také dokumentární cyklus Queer, nebyla jenom o minoritních sexualitách, ale také o alternativních životních stylech, které se sexualitou nemusí mít nic společného. Zobrazovala také kuriózní příběhy lidí, kteří se jakýmkoliv způsobem vymykají ze společenských norem. Queer v tomto pořadu bylo definováno tématy, které charakterizují diverzitu a široký rozsah subjektivity a identity. Posláním magazínu Q byla mimo jiné snaha manifestovat jinakost, která obsahuje sebeironii či mystifikaci, což tvůrci několikrát zdůrazňovali.

Cílem tvůrců/tvůrkyň bylo spíše než o teorii opírat se o kulturní význam slova queer a vytvářet si vlastní interpretace. Tyto interpretace se zjevně prolínaly s LGBT tématy. Jelikož povědomí v ČR o queer a co znamená být queer nebylo v začátcích vysílání magazínu příliš rozšířené, zaměřili se tvůrci na zahraničí, aby mohli přinášet zkušenosti s queer jinde ve světě ve srovnání s pozicí queer v ČR.

Na tvorbě mediálního produktu mají, kromě samotné mediální instituce, zaměstnavatelů nebo vlastníků, vliv také jednotlivci, jejichž podíl není zanedbatelný (Jirák, Köpplová, 2007). Jelikož queer tématu od začátku v České televizi nikdo příliš nerozuměl, zvýšily se tak dramaturgovi kompetence a pravomoci a tvůrčímu týmu se otevřel téměř neomezený prostor působnosti při vyhledávání a zpracovávání témat do magazínu Q.

Z analýzy však vyplývají prokazatelné snahy managementu ČT (jak předchozího, tak nového) ovlivnit jakýmkoliv způsobem výrobu a vysílání magazínu Q, resp. dokumentárního cyklu Queer. A jelikož zrušení tohoto pořadu pro menšiny nebylo z důvodů naplňování zákonných povinností ČT zcela možné, projevíly se zásahy v podobě postupného snižování rozpočtu na výrobu a hlavně přesunem do divácky neatraktivních vysílacích časů, resp. nesledovacích časů (po půlnoci). Nutno podotknout, že rozpočet v externích nákladech byl nakonec snížen bezmála 30 % z původní částky. Tento trend však byl plošný a týkal se i ostatních pravidelných menšinových pořadů. Důvodem pro toto snížení byla nutnost hledání úspor.

Zároveň jsem si kladla otázku, proč i přes dlouhodobě nízkou sledovanost nepřistoupilo vedení České televize ke změně strategie plánování pořadu ve vysílání? Z analýzy vyplynulo, že přesun magazínu Q v roce 2008 z ČT1 na ČT2 bylo ředitelstvím programu odůvodněno snahou profilovat jednotlivé programové okruhy žánrově a podle diváckého obecnstva. A jelikož magazin Q byl považován za pořad pro menšinového diváka, byl automaticky přesunut na „menšinový“ programový okruh ČT2. Z analýzy však není patrné, proč zároveň došlo k posunu času blížící se půlnoci. Vzhledem k tomu, že žádný z respondentů neovlivňuje programová schémata a nasazování pořadů do programových oken, nedostalo se mi jasné odpovědi. Bohužel jasnou odpověď nedostali ani respondenti. Lez se však domnívat, že zde mohly být obavy, aby pořad svým obsahem nenarušoval „mravní výchovu dětí a mládeže“. I proto byly všechny díly magazínu Q a následně i jednotlivé díly dokumentárního cyklu Queer opatřeny tzv. labelingem. K tomu dramaturg ještě dodává: „*Je to takto plošně malinko*

alibi, abychom nemuseli řešit jednotlivě, u každého dílu, že někdo mluví explicitně o sexualitě, někdy ukazujeme nějaká „odhalená těla“ a podobně – takže v tomhle případě je lepší varovat diváky dřív, než budou nějak překvapení, nelibě třeba.“

Také způsob, jakým byl zejména uvnitř instituce směrem k tvůrcům pořadu komunikován proces údajné transformace v roce 2012, vykazoval spíše tendence vedoucí ke zrušení pořadu. K transformaci magazínu, která se nakonec uskutečnila, by dle výpovědí respondentů nakonec stejně došlo, jelikož už dlouhodobě o ní uvažovali samotní tvůrci magazínu.

Mediální studia teprve od 90. let 20. století začala zohledňovat gender ve vztahu k organizačním strukturám mediálních organizací a zabývat se jejich vlivem na genderové nerovnosti (de Bruin, Ross, 2004). Zajímavým momentem je tedy pohled na genderovanost instituce, jakou je Česká televize. Jak vyplynulo z analýzy, Česká televize je strukturovaná v souladu s mužskou mocí vycházející z normativu hegemonní maskulinity. Je nesporné, že poměr žen a mužů v managementu České televize je dlouhodobě nevyrovnaný. V průběhu roku 2007, tedy v době, kdy byl prvním rokem nasazen do vysílání týdenní magazín Q, byly z celkového dvanáctičlenného managementu, resp. kolegia generálního ředitele, tři ženy. Pozice jedné z nich (ředitelka programu) však představovala strategickou funkci s ohledem na rozhodovací kompetence při tvorbě programového schématu. Ovšem v době, kdy byla ředitelka programu uvedena do funkce (červenec 2007), byl již magazín pro rok 2007 schválen (zdroj: Výroční zpráva o činnosti ČT v roce 2007). Její vliv by se tedy dal posuzovat až v následujícím roce (2008), kdy na základě jejího rozhodnutí byl magazín Q přesunut na ČT2 a do nočních hodin, jak již bylo diskutováno výše.

V roce 2012 čítal management ČT celkem 15 členů/členek, přičemž v něm byly zastoupeny jen 2 ženy.⁵¹ A pouze jedna z nich (ředitelka komunikace a marketingu), která byla začleněna do panelu Programové rady, mohla mít vliv, i když jen nepatrný, na rozhodování a schvalování námětů. Ženy i v této mediální instituci evidentně disponují menší rozhodovací pravomocí (Van Zoonen, 1994). Jelikož všechny významné rozhodovací pozice zastávají výhradně muži, lze zde předpokládat vliv hegemonní maskulinity. Ta vychází z tradičních rolí někoho, kdo udržuje nadvládu nad

⁵¹ Na pozici ředitelky Komunikace a marketingu a na pozici ředitelky Nových médií. Zdroj: *Výroční zpráva o činnosti České televize v roce 2012*.

ostatními a posiluje rozhodovací pozice ve společnosti. Podmínkou je taky heterosexuality (Connell, 2005). Z hlediska konceptu hegemonní maskulinity pak Queer tematika, která principiálně napadá východiska heteronormativity, zcela jistě nemůže být kladně přijímána. Tyto diskriminační tendence se tak zřejmě projeví i v případě schválení pořadu Q / Queer. I když byl z důvodů zákonných povinností schválen, byl mu vyhrazen čas zcela okrajový a s rozpočtem na „hranici vyrobitelnosti“. Přesto se dokumentární cyklus Queer i za těchto podmínek stále vyrábí. Jak prohlásil produkční/producent: „*podílet se na tomto pořadu je pro mnohé z nás srdeční záležitostí.*“

Pro člověka, který se nikdy nepohyboval uvnitř České televize, je problematické zorientovat se v tom, jak v průběhu let docházelo ke změnám nejen v názvu pozic, ale celých organizačních struktur, vč. kompetencí. Proto jsem také vybírala respondenty, kteří nejenže v televizi pracují dlouhodobě a mají zkušenosti s průběžnými změnami, ale zároveň je jejich pracovní zařazení dlouhodobě stabilní. Za velkou výhodu v tomto výzkumu také považuji svoje mnoholeté leté působení v České televizi, což mi umožnilo snazší orientaci v odpovědích získaných od respondentů.

4. ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se zaměřila na výjimečný mediální fenomén – televizní magazín Q vysílaný ve veřejnoprávním médiu, v České televizi. Pořad je unikátní svým zaměřením a obsahem, jelikož rozebírá témata týkající se nejen rozdílné sexuální orientace a minoritní preference v rámci různých sexuálních subkultur, ale také alternativního životního stylu lidí, kteří se jakýmkoliv způsobem vymykají normativitě a utvářejí si vlastní identity. Zabývala jsem se způsobem, jakými byl pořad prosazen do vysílání, jaké k tomu byly důvody a motivace. Zkoumala jsem, jak tvůrci/tvůrkyně přistupovali k výběru a zpracování témat a zda reflektují koncepty queer teorie.

V teoretické části jsem definovala koncepty, ze kterých vycházím. Krátce jsem se věnovala poststrukturalistickým přístupům odkazujícím na diskurz vědění a moci, v němž se utváří subjektivita a performativita genderu. Mezi důležitá teoretická témata ukotvující tuto práci patří genderové a sexuální identity nebo normativní heterosexuality. S ohledem na zaměření pořadu, jehož hlavními tématy jsou vztah sexuality a dominantní kultury, sexuální diverzita či politika identit, byl pro mě klíčovým tématem koncept queer teorie. V závěru teoretické části jsem se věnovala masovým médiím, konceptům mediální produkce a vlivu mediální instituce na konstrukci mediálních obsahů. Přičemž rozhodující u zkoumání mediální produkce jsou lidé, zájem organizace apod.

V empirické části jsem přiblížila metodologická východiska práce, stanovila jsem si výzkumné otázky, definovala výzkumné strategie, metody a popsala plán sběru dat. Jelikož jsem prováděla kvalitativní výzkum, respondenti výzkumu byli lidé zodpovědní za dramaturgickou a výrobní část magazínu Q. V závěru této výzkumné části jsem objasnila způsoby analýzy a jejich interpretace.

U části analýzy samotných rozhovorů jsem nejprve představila respondenty a objasnila jejich pozice ve struktuře České televize nebo v agentuře, která pro Českou televizi vyrábí magazín Q na zakázku. Výpovědi respondentů, které jsem získala prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů, jsem kategorizovala a určila témata, která jsem pak analyzovala. Diskutovala jsem podmínky pro vznik magazínu Q. Zajímalo mě, jaké jsou mechanismy při schvalování námětů v České televizi. V další části jsem se zaměřila na to, jak tvůrci/tvůrkyně přistupovali ke zpracování námětu, jak

byla zobrazována queer tematika. Poté jsem se zajímala o procesy zařazování pořadů do programového schématu České televize, a co tento proces ovlivňuje. Důležitým aspektem v rámci rozhovorů byla také diskuze týkající se samotné výroby pořadu a jeho finanční náročnosti, mimo jiné také ve srovnání s jinými pravidelnými magazíny se stejnou stopáží. V závěrečném shrnutí jsem představila výsledky analýzy.

Queer představuje novou formu osobní identifikace, nový způsob myšlení o sexualitě a identitě. Kromě toho queer představuje kritiku heteronormativity, ale také homonormativity (Stedefeldt, 1998). Queer může být kdokoliv bez ohledu na sexualitu a pohlaví. Z akademického hlediska je queer interdisciplinárním oborem, který se zabývá definicemi normality a snaží se zpochybnit, že existuje jedna normalita, jedna typická mužskost a ženskost, homo / heterosexualita.

5. LITERATURA

- Badinter, Elisabeth. 1988. *Ich bin du. Die neue Beziehung zwischen Mann und Frau oder die androgyne Revolution*. München: Piper.
- Beauvoir, Simone. 1966. *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis.
- Bednařík, P., Jirák, J., Köpplová, B. 2011. *Dějiny českých médií*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Benedictová, Ruth. 1999. *Kulturní vzorce*. Praha: nakladatelství Argo.
- Beňová a kol. 2007. *Analýza situace gay, lesbické, bisexuální a transgender menšiny v ČR*.
- Bočák, M.: *Porno, metro, sporno: současná gay/queer kultura a heterosexuální maskulinity*. In *Kultura, média, komunikace Speciál 2/2009*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2009.
- Bourdieu, Pierre. 2002. *O televizi*. Brno: Doplněk.
- Bourdieu, Pierre. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Braidotti, Rosi. 2006. *Affirming The Affirmative: On Nomadic Affectivity*. Rhizomes 11/12, <http://www.rhizomes.net/issue11/braidotti.html>.
- Burton, Graeme; Jirák, Jan. 2001. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal.
- Butler, Judith. 2003. *Trampoty s rodem: Feminismus a podryv identity*. Bratislava: Aspekt
- Butler, Judith. 1993. *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex*. London: Routledge.
- Connell, Raewyn W. 1992. *A Very Straight Gay: Masculinity, Homosexual Experience, and the Dynamics of Gender*. Pp. 735–751 in: *American Sociological Review* 1992, r. 57, č. 6.

- Connell, Raewyn W. 2005. *Men of reason*. In Masculinities
- Connel, Raewyn W.; Messerschmidt, James W. 2005. *Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept*. In Gender & Society. pp 829 – 859.
- Coffey, Amanda; Atkinson, Paul. 1996. *Making sense of qualitative data*. London: SAGE Publications, Inc.
- Čmejnkrová, Světa a kol.. 2008. *Analýza a hodnocení jazykové úrovně vybraných pořadů ČT za 2. pololetí 2008*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
- De Bruin, Marjan; Ross, Karen. 2004. *Beyond the Body Count*. In Gender and Newsroom Cultures: Identities at Work. New Jersey: Hampton Press, Inc.
- Disman, Miroslav. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Dunphy, R. 2000. *Sexual Politics: An Introduction*. Edingburgh: Edingburgh University Press.
- Entman, Robert M. 2004. *Projections of Power. Framing News, Public Opinion, and U.S. Foreign Policy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Fausto-Sterling, Anne. 1997. *How To Build a Man*. In Gender/Sexuality Reader. Psychology Press.
- Foucault, Michel. 1994. *Diskurs, autor, genealogie*. Praha: Svoboda.
- Foucault, Michel. 2000. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězeňství*. Praha: Dauphin.
- Foucault, Michel. 2003. *Subjekt a moc*. In: Myšlení vnějšku. Praha: Herrmann
- Foucault, Michel. 1999. *Dějiny sexuality (1.)*. Praha: Herrmann
- Fraser, Nancy. 2004. *Přerozdělování nebo uznání?*. Praha. Filosofia.
- Frevert, Ute. 1986. *Frauen-Geschichte Zwischen Bürgerlicher Verbesserung und Neuer Weiblichkeit*. **Frakfurt: Suhrkamp**. *Lidská práva a povinnosti žen na konci 18. století: Měšťanský model*. Bakalářský překlad z německého originálu A. Patočková.
- Fuss, Diana. 1991. *Inside/Out: Lesbian Theories, Gay Theories*. New York:

Routledge.

Gardiner, Judith, Kegan. 2005. *Men, Masculinities, and Feminist Theory*. In Handbook of Studies of Men & Masculinities. Sage Publication, Inc., pp 35 – 49.

Gauntlett, David. 2002. *Media, Gender and Identity. An Introduction*. London: Routledge.

Goffmann, Erving. 2003. *Stigma: Poznámky o způsobech zvládání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Guba, Egon G.; Lincoln, Yvonna S. 1994. *Competing Paradigms in Qualitative Research*. In N.K. Denzin, Y. Lincoln (Eds.), Handbook of qualitative research. California: SAGE.

Gupta, A. 2002. *Transgender Law and Civil Rights*. The Lawyers Collective, Mumbai.

Halberstam, Judith. 2005. *In a Queer Time and Place: transgender bodies, subcultural lives*. New York: New York University Press.

Hall, Stuart. 1997. *The Television Discourse – Encoding and Decoding. Studying Culture*. London: Arnold.

Harding, Sandra. 1991. *Whose Science? Whose knowledge?* Ithaka, NY: Cornell University Press.

Hebdige, Dick. 2012. *Subkultura a styl*. Praha: Nakladatelství Dauphin.

Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, s.r.o.

Jagose, Annamarie. 1996. *Queer Theory*. Victoria: Melbourne University Press.

Jagose, Annamarie. 2004. *Limity identity*. In: Lesby – by – by: Aspekty politiky identit. Bratislava: Aspekt. s. 353 – 366.

Jahodová, Dita. 2010. *Za rámec heteronormativního pojmání genderu a sexuality*. Praha: FHS UK (diplomová práce)

- Jiráček, J., Köpplová, B.: 2009. *Masová média*. Praha: Nakladatelství Portál.
- Jiráček, J., Köpplová, B.: 2007. *Média a společnost*. Praha: Nakladatelství Portál.
- Katz, Jonathan. 1990. *The Invention of Heterosexuality*. In: Major problems in the History of American Sexuality. s. 349 – 356.
- Kolářová, Marta. 2008. *Na křižovatkách nerovností: Gender, třída a rasa/etnicita*. In Gender, rovné příležitosti, výzkum. Ročník 8, č. 2.
- Kort, Joe. 2008. *Straight Men Who Have Sex with Men (SMSM)*. In glbtq: An Encyclopedia of Gay, Lesbian,
- Laqueur, Thomas. 1992. *Making Sex: Body and Gender From the Greeks to Freud*. Cambridge: Harvard University Press.
- de Lauretis, Teresa. 1991. *Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities*. *Differences: a Journal of Feminist Cultural Studies* 3, 2, pp.iii-xviii
- Letherby, Gayle. 2003. *Feminist Research in Theory and Practice*. Philadelphia: Open University Press.
- Marcus, Sharon. 2005. *Queer Theory for Everyone: A Review Essay*. In Signs: Journal for Women in Culture and Society. vol. 31, no. 1.
- MacDonald, Nancy. 2001. *Constructive Destruction: Graffiti as a Tool for Making Masculinity*. The Graffiti Subculture: youth, masculinity, and identity in London and New York.
- McQuail, Dennis. 2007. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Nakladatelství Portál, s.r.o.
- McRobbie, Angela. 2007. *Aktuální témata kulturních studií*. Praha: Nakladatelství Portál, s.r.o.
- McRobbie, Angela; Garber, Jenny. 2006. *Girls and subcultures*. Pp 177 – 188. In Resistance through rituals: youth sub-cultures in post-war Britain. London/NY: Routledge.

- McRuer, Robert. 2002. *Critical Investment: AIDS, Christopher Reeve, and Queer/Disability Studies*. In *Journal of Medical Humanities*, Vol. 23. pp 221 – 237.
- Miles, Matthew B.; Huberman, Michael A. 1994. *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks, California: SAGE Publication, Inc.
- Monro, Surya. 2005. *Gender Politics. Citizenship, Activism and Sexual Diversity*. London: Pluto Press.
- Morrow, R. A. 1994. *Critical Theory and Methodology*. London: SAGE Publication.
- Namaste, Ki. 1994. *The Politics of Inside/Out: Queer Theory, Poststructuralism, and a Sociological Approach to Sexuality*. In *Sociological Theory*, vol. 12, No. 2, pp. 220 – 231.
- O'Sullivan, Tim; Dutton, Brian; Rayner, Philip: *Studying the Media*. 1998. London: Arnold. 2.ed.
- Pavlík, Petr. 2005. *Gender a média*. In. *Gender ve škole: Příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s.
- Putna, Martin C. 2011. *Homosexualita v dějinách české kultury*. Praha: Academia.
- Putna, Martin C.: *Křesťanství a homosexualita v USA. Souvislosti. 2009, roč. 20, čís. 4, s. 46-61.*
- Ramazanoglu, C., Holland, J. 2004. *Feminist methodology: challenges and choices*. London: SAGE
- Rapp, Ryana. 2001. „**Gender, Body, Biomedicine: How Some Feminist Concerns Dragged Reproduction to the Center of Social Theory**“, in *Medical Anthropology Quarterly*, 15(4):466-477.
- Reifová, Irena (ed.). 2004. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Nakladatelství Portál, s.r.o.
- Reichel, Jiří. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing, a.s.

- Reinharz, Shulamit. 1992. *Feminist methods in social research*. New York: Oxford University Press.
- Renzetti, Claire M.; Curran, Daniel J. 2005. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Rich, Adrienne. 1980. *Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence*. In *Signs*, Vol. 5, No. 4, Women: Sex and Sexuality. pp. 631–660.
- Rupp, Leila J. 2002. *Vytoužená minulost: dějiny lásky a sexuality mezi osobami stejného pohlaví v Americe od příchodu Evropanů po současnost*. Praha: One Woman Press.
- Sokolová, Věra. 2003. *Moje tělo je ona*. In. *Souvislosti: Revue pro literaturu a kulturu*.
- Sokolová, Věra. 2006. *Koncepční pohled na „sexuální menšiny“ aneb vše je jen otázka správné orientace*. In. *Mnohohlasem: Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Spargo, Tamsin. 2001. *Foucault a teorie podivného*. Praha: nakladatelství TRITON.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 1987. *Subaltern Studies: Deconstructing Historiography*. Pp. 197–221, in: *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*. New York, London: Methuen.
- Stedfeldt, Eike. 1998. *„Zrušte gaye!“* Berlin: Lambda-Nachrichten. (do češtiny přeložil Pavel Himl)
- Strauss, A., Corbin, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce; Boskovice: Albert.
- Sturken, Marita; Cartwright, Lisa. 2009. *Studia vizuální kultury*. Praha: Portál.
- Šmausová, Gerlinda. 2002. *Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví*. In *Sociální studia*, č. 7: Politika rodu a sexuální identity (Brno: FSS MU)
- Šmíd, Milan. 2013. *Zhodnocení činnosti České televize v r. 2012 z hlediska plnění zákona o České televizi*. Studie zpracovaná pro Radu ČT. Praha.

- Thompson, John, B. 2004. *Média a modernita*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Turner, William, B. 2000. *A Genealogy of Queer Theory*. Philadelphia: Temple University Press.
- Trampota, Tomáš. 2006. *Zpravodajství*. Praha: Nakladatelství Portál, s.r.o.
- Van Zoonen, Liesbet. 1994. *Feminist Media Studies*. London: SAGE Publications Ltd.
- Warner, Michael. 1999. *The Trouble with Norma: Sex, Politics, and The Ethics of Queer Life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Weedon, C. 1994. *Feminism and the Principles of Poststructuralism*. In J. Storey (ed.) *Cultural Theory and Popular Culture*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Weeks, J. 1995. *Invented Moralities: Sexual Values in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Zábrodská, Kateřina. 2009. *Variace na gender. Poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia.
- Zielinski, Ger. 2007. *Queer Theory*. In the *Encyclopedia of Activism and Social Justice*, Volumes III, eds. Gary L. Anderson and Kathryn G. Herr. Thousand Oaks, California: SAGE Publication, Inc., p. 1188-1190

6. PŘÍLOHY

6.1 Příloha č. 1 Struktura otázek pro rozhovory s respondenty

Přikládám strukturu rozhovoru, kterou jsem využívala při rozhovorech s respondenty. Protože se jednalo o polostrukturované rozhovory, byla tato osnova pouze orientační a konkrétní řazení otázek a kladení podotázek se odvíjelo od průběhu konkrétního rozhovoru. Některé formulace otázek jsem vynechala, pokud nebyly u konkrétních respondentů relevantní (např. v souvislosti s externí společností, průběhem schvalování pořadu, informace o financování apod.)

Jaký je Váš podíl na tvorbě pořadu Q?

Jaké jsou Vaše rozhodovací kompetence a odpovědnost v rámci vaší pozice, příp. jak se měnily v průběhu let, kdy byl pořad vysílán?

Kdo oslovil Vaši společnost ke spolupráci a proč?

Jakým způsobem se společnost podílí na výrobě pořadu?

Jak vznikl nápad věnovat se queer tématice a kde jste se inspirovali?

Měli jste například předobraz v zahraničí apod.?

Byl od začátku jasný název pořadu Q (Qéčko) nebo se diskutovalo také o jiných názvech a jakých?

Co bylo cílem tohoto magazínu a pro koho byl určen?

Jak jste vybírali témata do jednotlivých dílů? Kdo o tématech rozhoduje?

Jak bylo queer definováno v tomto pořadu?

Docházelo ke změnám v pojmech, či reprezentaci osob označovaných jako queer?

Kdo byl na začátku a pak na konci považován za queer?

Kdo schvaloval hotové díly do vysílání?

Objevilo se při schvalování něco, co pak nebylo do vysílání zařazeno a proč?

Bylo od začátku jasné, do jakého vysílacího času bude magazín zahrnut?

Proč došlo k přesunům hned po prvním roce vysílání?

Co bylo důvodem? Jak byl tento důvod vysvětlen, pokud byl z rozhodnutí managementu?

Jaké jsou náklady na výrobu jednoho dílu magazínu?

Jak produkci a vysílání pořadu ovlivňovaly změny ve vedení ČT v průběhu let?

Na konci roku 2012 došlo ke zrušení magazínu. Jak byste zpětně zhodnotil šestiletého období vysílání? Máte pocit, že bylo naplněno poslání pořadu?

Na základě jakého rozhodnutí došlo ke zrušení magazínu?

Co je cílem nového formátu a kdo se podílel na přípravě nové koncepce?

Jaké jsou náklady na jeden díl nového formátu? Dá se nákladnost srovnat s díly zrušeného magazínu?